

UDK 343 : ISSN 2217-219X

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

PRAVNI FAKULTET
UNIVERZITETA U BEOGRADU

BEOGRAD 2018 / BROJ 3 / GODINA IX

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

Izdavač

Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet

u saradnji sa

Kriminološkom sekcijom Srpskog udruženja za krivičnoravnu teoriju i praksu

Izdavački savet / Scientific council

Strani članovi / Foreign members:

prof. dr Hans-Jörg Albrecht, Frajburg (Nemačka)

prof. dr Jacqueline Azzopardi, Valeta (Malta)

prof. dr Michael Bock, Majnc (Nemačka)

prof. dr Serge Brochu, Montreal (Kanada)

prof. dr Christian Grafl, Beč (Austrija)

prof. dr Ulrich Sieber, Frajburg (Nemačka)

prof. dr Stefano Ferracuti, Rim (Italija)

prof. dr Dragan Milovanovic, Čikago (SAD)

prof. dr Eduard Filipovič Pobegajlo, Moskva (Rusija)

prof. dr Jean Pradel, Poatje (Francuska)

prof. dr Miroslav Scheinost, Prag (Češka)

Domaći članovi / Members from Serbia:

prof. dr Danilo Basta

dr Aleksandra Rabrenović

prof. dr Miroslav Đorđević

prof. dr Dragan Simeunović

prof. dr Radenko Vuković

prof. dr Snežana Soković

Redakcija / Editorial board

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-Chief

prof. dr Zoran Stojanović

Urednik / Associate editor

prof. dr Đorđe Ignjatović

Zamenik urednika / Vice editor

prof. dr Igor Vuković

Članovi Redakcije / Editorial board members

dr Jovan Ćirić

prof. dr Nataša Delić

prof. dr Đorđe Đorđević

prof. dr Goran Ilić

prof. dr Zoran Ilić

Miloš R. Janković

dr Slobodan Vuković

prof. dr Milan Škulić

Saradnici / Collaborators

doc. dr Ivan Đokić, sekretar Redakcije

doc. dr Vanja Bajović, lektor

Nikola Vujičić i Jovana Banović (tehnička priprema priloga)

Sve članke predate na objavljivanje u Časopisu recenziraju najmanje dva anonimna recenzenta

All articles submitted to the CRIMEN are peer reviewed by two anonymous peer reviewers

Časopis izlazi tri puta godišnje (april, septembar i decembar) / CRIMEN is published three times a year (April, September and December)

Časopis CRIMEN je indeksiran i uključen u sledeće međunarodne baze / CRIMEN Journal is indexed by and included in international bases:

HienOnline, EBSCO, CEEOL, Electronic Journals Library (EZB).

ADRESA REDAKCIJE / EDITORIAL ADDRESS:

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; Bul. kralja Aleksandra 67, 11000 Beograd, Srbija

Web adresa: <http://www.ius.bg.ac.rs/crimenjournal/default.htm> • e-mail: crimen@ius.bg.ac.rs

© Autori prenose na Časopis autorska prava za dostavljene tekstove i nijedan njihov deo ne može se reprodukovati bez pismene saglasnosti urednika Časopisa. Rukopisi se ne vraćaju / Authors transfer to the Journal their rights to submitted texts and no part of them can be reproduced without written consent of Journal's editor. Manuscripts will not be returned.

Priprema: Dosije studio, Beograd

Štampa: JP Službeni glasnik

GODIŠNJA PRETPLATA: 600 RSD; pojedinačan broj 300 RSD / Annual subscription: 20 €

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

(IX) 3/2018 str. 243–350

SADRŽAJ

ČLANCI

- Igor Vuković, Blasfemija i krivično pravo – sloboda izražavanja naspram
vređanja religioznih osećanja 247
- Ivana Stevanović, Nikola Vujičić, Rad u javnom interesu i uslovna
osuda sa zaštitnim nadzorom u Republici Srbiji i povrat 267

PREGLEDNI ČLANCI

- Elvio Ceci, Analysis of Organized Crime: CAMORRA 285
- Karolina Całkowska, American Penitentiary Systems at the Beginning
of the 19th Century Through the Eyes of European Intellectuals 303

ZAKONODAVSTVO I PRAKSA

- Maja Novković, u saradnji sa Predragom Kuzmanovićem, Program rada
sa osuđenim licima baziran na njihovoj interakciji sa psima 321

IZ ISTORIJE KRIVIČNIH NAUKA

- Михаило П. Чубински, Проблем изједначења југословенског права
и основне одредбе Пројекта српског Казненог законика 337
- Zaključci LVIII redovnog godišnjeg Savetovanja SUKPTP 350

CIP – Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд
343

CRIMEN : časopis za krivične nauke = Journal
for Criminal Justice / glavni i odgovorni urednik Zoran
Stojanović. – God. 1, br. 1 (2010)– . – Beograd :
Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, 2010–
(Beograd : Službeni glasnik). – 24 cm

Tri puta godišnje
ISSN 2217-219X = Crimen (Beograd)
COBISS.SR-ID 174945036

Izdavanje ovog časopisa omogućeno je zahvaljujući sredstvima kojima Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije finansira Projekat br. 179051

PORUKA ČITAOCIMA

Sa zadovoljstvom vas obaveštavamo da je odlukom nadležnih tela Ministarstva nauke Srbije naš Časopis CRIMEN u devetoj godini izlaženja rangiran u kategoriju M 51 (vrhunski časopis nacionalnog značaja) i da je od ove godine takođe indeksiran i uključen u sledeće međunarodne baze: *HienOnline*, *EBSCO*, *CEEOL*, *Electronic Journals Library (EZB)*.

Koristimo priliku i da čitaocima uputimo najlepše želje za uspešnu Novu 2019. godinu.

REDAKCIJA

Igor Vuković*

Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu

BLASFEMIJA I KRIVIČNO PRAVO – SLOBODA IZRAŽAVANJA NASPRAM VREĐANJA RELIGIOZNIH OSEĆANJA

Apstrakt: U uporednoj krivičnoj literaturi kažnjavanje blasfemije odbacuje se iz više razloga. Najveći broj teoretičara religiozna osećanja uopšte ne smatra podobnim objektom krivičnopravne zaštite, dok se, s druge strane, kažnjavanje po ovom osnovu smatra neprihvatljivim ograničavanjem slobode izražavanja. Autor iznosi najvažnije argumente u ovoj raspravi, zauzimajući stav da bitni sadržaj priznatih veroispovesti zaslužuje da predstavlja predmet ograničene krivičnopravne zaštite.

Ključne reči: blasfemija, sloboda izražavanja, umetničko izražavanje, islam.

Proces dekriminalizovanja blasfemije, koji je na početku XXI veka u uporednom zakonodavstvu uzeo maha, poklapa se sa prevrednovanjem značaja religijskih uverenja u savremenom društvu. Nema nikakve sumnje da je savremeno evropsko društvo duboko sekularno, i da zaštita religije još od Francuske revolucije više nije u njegovom fokusu. Takođe, ni hrišćanstvo više ne predstavlja temelj javnog morala, pa u svetlu ove okolnosti zaštita samo jedne religije (hrišćanske) više ne predstavlja imperativ.¹ Mnogi evropski filozofi (Niče) i naučnici (Darvin) još u XIX veku javno su istupali protiv hrišćanstva i njegovih dogmi, tako da je javnost danas uglavnom postala neosetljiva na ismejavanje hrišćanskih vrednosti i neretke grublje ispade u tom pravcu. Za savremenog Evropljanina, atmosfera, u kojoj se aktuelna pitanja koja se tiču religije uglavnom vezuju za kontroverzne teme (npr. raskoš crkvene jerarhije ili homoseksualne ispade crkvenih velikodostojnika), ili za strah od islama

* Vanredni profesor, igorvu@ius.bg.ac.rs. Ovaj članak je nastao kao rezultat rada na Projektu 'Identiteti i preobražaj Srbije' Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

1 Ansvort primećuje kako je anglikanska crkva u engleskom društvu od religije s kojom se većina prirodno identifikuje postala 'prikrivena manjinska potkultura' (C. Unsworth /1995/: Blasphemy, Cultural Divergence and Legal Relativism, *Modern Law Review*, № 5, p. 659).

(opasnost od priliva radikalnih islamskih elemenata u Evropu i povećani rizik od terorizma), dovela je do toga da se religijsko uverenje sve više oseća kao pretnja – kao nešto manje vredno u poređenju sa npr. ateističkim ili agnosticističkim stavom. U takvim okolnostima, promena na planu krivičnopravne zaštite predstavlja samo odraz ovih tektonskih poremećaja,² u kojima pogled na svet novog svetskog poretka šalje poruku da ‘više ništa nije sveto’.³

1. KRITIČKI POGLED NA KAŽNJAVANJE BLASFEMNIH ISPADA

Protivnici zakona koji kažnjavaju blasfemne ispade ističu različite argumente. Tako se često tvrdi da slični propisi vode ograničenju slobode veroispovesti, u smislu da država postaje arbitar koji ima zadatak da odlučuje šta je istinito u sferi religijskih doktrina, praveći razliku između dominantnih i manjinskih pogleda. Stoga se kao jedan od razloga uvođenja zabrane bogohuljenja prepoznaje i nastojanje da se u određenom prostoru sa dominantnom religijom onemogući širenje drugih vera.⁴ Prag prelaska zone kažnjivog bi u datim okolnostima bio postavljen nisko, jer bi *ratio legis* propisa kojim se blasfemija inkriminiše između ostalog pretpostavljao i sprečavanje prozelitizma na uštrb vladajućeg verskog učenja.⁵ Međutim, sličan prigovor zamisliv je samo tamo gde je kažnjivo vređanje isključivo dominantne religije. Utoliko njemu izmiču ona zakonodavstva koja od vređanja jednako štite i većinske i manjinske verske zajednice. Razume se, i u takvim zakonodavstvima je zamislivo odudaranje normativnog pravnog okvira od realne primene normi u životu. Tu je svakako moguć faktički neravnotežan tretman manjinskih verskih

- 2 N. Doe, R. Sandberg /2008/: The Changing Criminal Law on Religion, *Law & Justice – The Christian Law Review*, № 1, p. 97.
- 3 U nekim ranijim vremenima inkriminisanje blasfemije slalo je između ostalog i poruku da odnosno društvo ne želi da tolerisanjem unižavanja svetinje ‘u očima’ božanstva prikaže čoveka kao biće nedostojno stvaranja (J. Patrick /2011/: The Curious Persistence of Blasphemy, *Florida Journal of International Law*, № 2, p. 213). Opravdanje kažnjavanja blasfemije tu bi počivalo na cilju da se predupredi odmazda božanstva. Tako je u jednom slučaju iz holandske prakse XV veka ukazano na bojazan lokalne zajednice da bi nekažnjavanje sličnog akta grad moglo izložiti epidemiji kuge (vid. D. Nash /2007/: Analyzing the History of Religious Crime. Models of ‘Passive’ and ‘Active’ Blasphemy since the Medieval Period, *Journal of Social History*, № 1, p. 8). Reč je o svojevrsnoj komunikaciji, nalik molitvi, kojom se želi otkloniti prokletstvo i prizvati blagoslov. Razume se, takva poruka moguća je samo tamo gde se u sličnu komunikaciju istinski veruje.
- 4 Taj prigovor naročito pogađa islamske države, koje zaštitu najčešće svode samo na ovu religiju. Tako npr. u Pakistanu polovina slučajeva krivičnog progona za blasfemiju obuhvata pripadnike manjinskih zajednica (hrišćana, ahmada i hinduista), iako njihov procenat u ukupnom stanovništvu ne prelazi 3% (J.-A. Prud’homme /2010/: *Policing Belief. The Impact of Blasphemy Laws on Human Rights*, Freedom House, p. 6).
- 5 Opasnost od diskriminatornog pristupa naročito je moguća tamo gde se kao objekt blasfemije formulišu religiozna osećanja vernika (P. G. Danchin /2008/: Of Prophets and Proselytes: Freedom of Religion and the Conflict of Rights in International Law, *Harvard International Law Journal*, № 2, p. 289), jer je uznemirenje javnosti kakvim verski motivisanim ispadom realnije u slučaju da su povredena osećanja vernika dominantne verske grupe (T. Fischer /2011/: *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, München, S. 1084–1085).

zajednica u odnosu na većinske. Štaviše, što je određena sredina verski homogenija i u svojim stavovima više netrpeljiva prema fizičkom prisustvu 'inovernika', to raste verovatnoća da će se u odnosu na nepoželjne primeniti čak i neki oblik neformalnog kažnjavanja.⁶

Često se protivnici kažnjavanja bogohuljenja pozivaju i na izvesnu nedorečenost objekta religioznog obožavanja. Ako blasfemija predstavlja grubo nepoštovanje svetinje, nekada je teško odrediti šta u konkretnom slučaju podrazumeva 'sveto'. Svaka veroispovest ima svoj sistem dogmi i istina, koje smatra ispovedanjem svoje vere i poštuje kao svetinju. Dijalog u pitanjima vere pretpostavlja da mora biti dopušteno izvesno neslaganje sagovornikâ, koje se ne sme smatrati blasfemnim samo zato što uopšte razmatra izvesna verska pitanja. Tako se teško može smatrati uvredljivim tvrđenje nekog muslimana da Hristos nije sin Božiji, već samo jedan od proroka, nezavisno od toga što takvo tvrđenje protivreči hrišćanskom učenju, i što bi to moglo da nekom hrišćaninu zasmeta. Budući da poredak dopušta zastupanje različitih ideologija i ubeđenja, nijedan vernik nema pravo da bude pošteđen od potencijalnog konfrontiranja sa pripadnicima drugih verskih ubeđenja ili sa ateistima.

Štaviše, ako, kako smo videli, zabrana diskriminacije znači da formulisano krivično delo ne sme da štiti samo jednu, po pravilu većinsku denominaciju u jednoj sredini, onda bi bilo smisljeno da se krivičnopravna zaštita obezbedi u odnosu na sve veroispovesti, ili bar na one koje su u odnosnoj zajednici registrovane ili prisutne. To dalje umnožava krug dogmi i svetinja na koje bi se zaštita odnosila. Hrišćanska crkva ili islam, primera radi, danas ne predstavljaju jedinstvena i jednoobrazna učenja, kakve su predstavljali u vreme svog nastanka. Tako danas imamo desetine i stotine hrišćanskih i islamskih zajednica i sekti, koje se nekada u pogledu osnovnih dogmi značajno razlikuju. Pojedine hrišćanske grupe negiraju poštovanje Bogorodice, većina protestantskih zajednica odbacuje svetost predanja i obožavanje svetitelja, pa bi se slična razlikovanja nužno morala odraziti i na dostojnost potencijalnog predmeta zaštite. Uobličavanje objekta religioznog verovanja, kao u smislu krivičnopravne zaštite podobnog, često se oseća kao nerešivo,⁷ jer bi onda bilo pravično normom obuhvatiti većinu priznatih religija, uz rizik da bude stvoren ogroman pritisak na slobodu govora, i mogući prigovor diskriminisanja ateista i agnostika. U svakom slučaju, u zakonodavstvima koja poznaju sličnu inkriminaciju, većinsko stanovište zaštitu ograničava na svete ličnosti i dogme koje za odnosnu versku zajednicu imaju centralni značaj, to jest mora se raditi o sadržajima koji su za odnosnu veroispovest *bitni*.⁸

Momenat odabira kruga veroispovesti koje zaslužuju zaštitu prepliće se sa eventualnim zahtevom podobnosti inkriminiranih radnji da povrede religiozno osećanje

6 Tako u mnogim (islamskim) državama već sama krivična prijava za blasfemiju, nezavisno od eventualne kasnije obustave krivičnog postupka, u ishodu u praksi neretko vodi faktičkom izopštavanju optuženog iz zajednice, pa čak i njegovom linču.

7 R. Post /2007/: Religion and Freedom of Speech: Portraits of Muhammad, *Constellations*, № 1, p. 81.

8 T. Hörnle /2005/, in: *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch. Band 2/2* (B. von Heintschel-Heinegg Bandred.), München, S. 964; T. Lenckner /2001/, in: *Strafgesetzbuch. Kommentar* (A. Schönke, H. Schröder (Begründ.), München, S. 1373. U pogledu domaćeg prava vid. naročito I. Vuković /2015/: O unapređenju krivičnopravne zaštite slobode veroispovesti u srpskom i crnogorskom pravu, u: *Religija, politika, pravo*, Beograd – Budva, str. 107.

vernika. To po prirodi stvari težište inkriminacije pomera ka zaštiti većinske veroispovesti. Teško je braniti gledište o nekakvoj potencijalnoj povredi religioznog osećanja u sredini u kojoj vernika odnosno veroispovesti gotovo da i nema. Tu ne menja mnogo na stvari ako bi umesto stvarne povrede religioznog osećanja zakonski opis smatrao dovoljnim ‘mogućnost’ da ona budu povređena. Taj momenat je, uostalom, u korelaciji i sa potencijalnim ugrožavanjem javnog reda i mira. Teško je očekivati da bi sud zaključio postojanje realne opasnosti od izbijanja nekih nereda tamo gde i ne žive oni koji bi blasfemičnim aktom mogli biti uvređeni.⁹

S druge strane, pitanje odnosa većinskih i manjinskih verskih grupa često se dovodi u vezu sa očuvanjem kulturnog identiteta, u smislu da pojačanu zaštitu treba da uživaju samo ranjive manjinske grupe, jer samo tu postoji opasnost od gubitka kulturnog identiteta ili asimilacije. U obrnutoj pak situaciji, u odnosu na većinsku grupu, realno ugrožavanje identitetskog osećaja ne postoji, pa ograničenje slobode izražavanja po ovom osnovu (npr. zabranom nošenja hidžaba ili na drugi način) po ovom stanovištu ne bi imalo opravdanje.¹⁰ U sličnom tonu se ukazuje i da većinsko religiozno osećanje teško može biti potkopano tamo gde blasfemni sadržaj uživa ograničeni krug gledalaca ili slušalaca.¹¹ Sa redukovanjem krivičnopravne zaštite isključivo na manjinske verske grupe ne možemo se međutim složiti, ne samo zbog logičke nedoslednosti (ako se štiti manjinsko versko ubeđenje, onda se tim pre mora zaštititi i većinsko), već i zbog rizika da se pod izgovorom pozivanja ne načelo nediskriminacije preduzimanjem mera afirmativne akcije postigne suštinska društvena nejednakost većinske u odnosu na manjinsku grupu.

Krivičnopravna zaštita u ovoj oblasti zaista ne sme biti preširoko postavljena, jer bi to vodilo neizvesnosti na planu određivanja njenih granica. Negiranje istinitosti izvesnih vrednosti u svakom slučaju ne znači i njihovo omalovažavanje, čak i ako nekada grublja kritika prevazilazi granice dobrog ukusa. Ovaj momenat treba naročito istaći, imajući u vidu da se u literaturi pravi razlika između toga da li ono što se iznosi predstavlja nešto istinito ili lažno. Premda sloboda izražavanja jednako pokriva obe potkategorije, ipak se smatra da iznošenje istinitih činjenica predstavlja poseban vid odbrane,¹² dok se traženje istine postulira kao jedan od ciljeva proklamovanja slobode izražavanja.¹³ Kako se, međutim, blasfemno tiče transcendentnih istina, nedostupnih dokazivanju, ovo razlikovanje ovde mora biti pod posebnom

9 S tim u vezi, može se postaviti i pitanje realne koncentrisanosti verskih grupa na samo jednom delu teritorije, imajući u vidu da blasfemične izjave mogu da budu date u bilo kom delu odnosno jurisdikcije (vid. B. D. Inglis /1956–1958/: *Religious Freedom and the Modern Law of Blasphemy*, *Victoria University of Wellington Law Review*, № 4, p. 237).

10 Vid. M. Pinto /2010/: *What Are Offences to Feelings Really About? A New Regulative Principle for the Multicultural Era*, *Oxford Journal of Legal Studies*, № 4, p. 717 i dalje.

11 J. Temperman /2011/: *Freedom of Expression and Religious Sensitivities in Pluralist Societies: Facing the Challenge of Extreme Speech*, *Brigham Young University Law Review*, № 3, p. 2011. Demokratski kapacitet društva tu pre potkopava nizak prag tolerantnosti, koji uslovljava iniciranje pravne zaštite radi odbrane od takvih jalovih ‘napada’.

12 A. Clooney, P. Webb /2017/: *The Right to Insult in International Law*, *Columbia Human Rights Law Review*, № 2, p. 27.

13 Tako npr. A. O’Reilly /2016/: *In Defence of Offence: Freedom of Expression, Offensive Speech, and the Approach of the European Court of Human Rights*, *Trinity College Law Review*, p. 237.

paskom. Ako provokacija ne može nikako doprineti boljem razumevanju nečega što predstavlja versku dogmu, a nedostupna je razumskoj verifikaciji, onda je teško tvrditi da uvredljivi sadržaj ima za cilj da podstakne debatu.

Osim toga, ako danas sloboda veroispovesti podrazumeva i pravo da čovek ne veruje u postojanje nekog višeg bića, da bude ateista ili agnostik, onda bi po mnogim mišljenjima princip nediskriminacije trebalo jednako da zaštiti i takva uverenja, koja *odriču* postojanje višeg bića.¹⁴ Budući da većina zakonodavstava zaštitu ipak ograničava na veroispovesti, nekada nije jednostavno razgraničiti religiozna od filozofskih i drugih ubeđenja, na koja se zaštita ne odnosi. Tako pojedini autori postavljaju pitanje zbog čega bi objekt obožavanja imao privilegovanu zaštitu u slučaju onih dobara koje vrednim smatraju isključivo verske grupe, a ne i onih koje predstavljaju predmet uvažavanja drugih društvenih institucija iz oblasti kulture, zdravstva, sporta, politike, obrazovanja, itd., a koje jednako mogu da budu predmet izrugivanja i omalovažavanja. Kako se ukazuje, osećanje građana po pitanju religije nije ništa senzibilnije od emocija koja se gaje prema drugim problemima što opterećuju savremenog čoveka.¹⁵ Ljude često vređaju negativna mišljenja drugih o pitanjima kao što su seksualnost ili političko ubeđenje, ali i o banalnim temama kao što je npr. omiljeni sportski klub ili TV serija, pa mnogim kritičarima nije jasno na temelju čega bi religiozno osećanje tu bilo privilegovano.¹⁶ Tvđenje kako ovo osećanje 'dotiče samu suštinu ljudskog identiteta' danas se uglavnom odbacuje, sa argumentom da se isto može reći za mnoge druge čovekove nazore.¹⁷ Omogućavanje, pak, krivičnopravne zaštite i drugih, sekularnih vrednosti, koje određena društvena grupa smatra dragocenim, vodila bi, kako se s druge strane smatra, nekontrolisanom sužavanju slobode izražavanja i gušenju kritike, što bi u totalitarnim društvima moglo biti zloupotrebjavano.¹⁸ Tako je i u socijalističkoj Jugoslaviji bio inkriminisan delikt mišljenja (čl. 133 KZ SFRJ), koji je kao neprijateljsku propagandu kažnjavao javni govor upravljen protiv 'bratstva i jedinstva naroda i narodnosti', što nije bio po ukusu vladajućih struktura.

Tu se sreću i argumenti koji potcrtavaju moć verskih institucija da na odgovarajući način odgovore na provokaciju. Crkve i verske zajednice su, kako se ukazuje, finansijski dovoljno organizovane i moćne, tako da su vlasne da se jednakim oružjem okušaju u javnoj areni. Istovremeno, kako se teme kojima se zanima religija često prepliću sa sadržajima koji iniciraju diskusiju od izvesnog socijalnog značaja

-
- 14 C. L. Ten /1978/: Blasphemy and Obscenity, *British Journal of Law and Society*, № 1, p. 91. Tako nemačko krivično zakonodavstvo, primera radi, čak ne štiti isključivo versko uverenje, već i filozofska ubeđenja koja pružaju celovit pogled na svet i njegove zakonitosti (npr. marksizam ili materijalizam).
  - 15 Britanska Pravna komisija primećuje da blasfemija, kao poseban slučaj nepoštovanja, pravi prihvatljivu razliku između nepoštovanja božanstva i drugih objekata ili ličnosti, npr. monarha ili roditelja (The Law Commission /1985/: *Criminal Law. Offences against Religion and Public Worship*, p. 21).
  - 16 E. Barendt /2011/: Religious Hatred Laws: Protecting Groups or Belief?, *Res Publica*, № 1, p. 49.
  - 17 R. T. Ahdar /2008/: The Right to Protection of Religious Feelings, *Otago Law Review*, № 4, p. 631.
  - 18 'Ako je hrišćanskoj većini dopušteno da uguši ono što smatra šokantnim, to isto bi mogla i većina komunista, fašista, konzervativaca, rasista, puritanaca, itd.' (C. L. Ten: *op. cit.*, p. 90).

(npr. pitanje abortusa ili prava seksualnih manjina), legitimno je, kako se ističe, da i verske organizacije budu izložene snažnoj kritici, pa i ismevanju.¹⁹

Zaista, religije kao takve nisu po sebi posebno zaštićene međunarodnim pravom. Ljudska prava se tiču pojedinaca a ne bilo kakvih ljudskih institucija i ustanova (npr. vojske ili policije),²⁰ ili religioznih sistema i njihovih dogmi. Zbog toga ni raniji pokušaji (naročito islamskih država) da se usvoje oštrije verzije (neobavezujućih) međunarodnih rezolucija koje bi osuđivale 'klevetanje religije' (defamation of religions) nisu imali previše uspeha.²¹ Na to je naročito uticao kontekst, u kojem su najglasniji glasnogovornici sličnih dokumenata bile države koje svojim nacionalnim zakonodavstvom strogo kažnjavaju blasfemiju (npr. Pakistan). Mnogi autori smatraju da slične kampanje imaju za cilj da na međunarodnom planu obezbede pokriće za represivne nacionalne zakone, koji će pod pokrićem navodnog religioznog huljenja široko zahvatati u slobodu govora.²²

U svakom slučaju, mogli bismo se složiti sa objašnjenjem da osećanja verskih grupa u današnjem sistemu vrednosti zapadne civilizacije imaju drugorazredni značaj. Religiozno osećanje prosečnog Evropljanina ili Amerikanca danas je mnogo manje u jezgri njegovog identiteta i bića nego što je to slučaj sa nekim materijalnim dobrima. U takvim okolnostima, nije ni za očekivati da krivičnopravna zaštita za objekt uzme izvesne nematerijalne, duhovne vrednosti, kao što je religiozna čast i ugled, pa ne iznenađuje što se u javnom diskursu sve češće čuju mišljenja da određivanje svetinje (svetih ličnosti, knjiga, sakralnih predmeta i hramova) kao objekta krivičnopravne zaštite u sekularnom društvu i nije moguće.²³ Stoga više i nisu česta krivična zakonodavstva koja, nalik srpskom, smatraju krivičnim delom (javno) izlaganje poruzi lica ili grupe zbog pripadnosti određenoj rasi, boji kože, veri, nacionalnosti, etničkog porekla ili nekog drugog ličnog svojstva (čl. 174 Krivičnog zakonika), iako ni ovo rešenje objekt zaštite ne prepoznaje u subjektivnom osećanju

19 Vid. A. O'Reilly: *op. cit.*, p. 248.

20 Upravo suprotno, Komitet za ljudska prava, u svom komentaru čl. 34 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, izričito nalaže da države ugovornice ne bi trebalo da zabranjuju kritiku institucija kao što su vojska i državna uprava.

21 Treba primetiti da ovde upotrebljeni pojam 'klevete' (defamation) nije odgovarajući, budući da kleveta tipično podrazumeva iznošenje ili pronošnje lažnih činjenica, a ne mišljenja ili ubeđenja (s pravom R. C. Blitt /2010/: Should New Bills of Rights Address Emerging International Human Rights Norms – The Challenge of Defamation of Religion, *Northwestern University Journal of International Human Rights*, № 1, p. 15).

22 Vid. J. Foster /2009/: Prophets, Cartoons, and Legal Norms: Rethinking the United Nations Defamation of Religion Provisions, *Journal of Catholic Legal Studies*, № 1, p. 55; J. Patrick /2011/, *op. cit.*, p. 193. Osim činjenice što su rezolucije jednostrano brigu svodile prvenstveno na islam, mnogim kritičarima je zasmetalo definisanje zaštite religija kao pitanja međunarodnog prava, imajući u vidu da ta materija u strogom smislu, kako je već istaknuto, ne spada u oblast ljudskih prava (J. Temperman /2008/: Blasphemy, Defamation of Religions and Human Rights, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, № 4, p. 531).

23 Vid. npr. E. Barendt: *op. cit.*, p. 50; P. G. Danchin /2010/: Defaming Muhammad: Dignity, Harm, and Incitement to Religious Hatred, *Duke Forum for Law and Social Change*, № 1, p. 14; J. W. Montgomery /2000/: Can Blasphemy Law Be Justified, *Law & Justice – The Christian Law Review*, p. 20.

pripadnika neke grupe, koliko u objektiviziranoj povredi (nacionalnog, verskog ili drugog) dostojanstva pojedinca ili grupe.²⁴

S druge strane, teško se može tvrditi da religiozno osećanje pojedinca ne može *a priori* biti predmet krivične intervencije, dok god savremeni krivični zakoni čast i dostojanstvo smatraju podobnim objektima krivičnopravne zaštite. Ako neki uvredljiv govor zaslužuje krivičnopravnu reakciju zato što povređuje dostojanstvo ličnosti, onda se to može odnositi i na religiozno osećanje kao segment opšte časti i dostojanstva.²⁵ Štaviše, domaći režim mogućeg isključenja protivpravnosti kod krivičnog dela uvrede (vid. čl. 170, st. 4 KZ) postavljen je toliko široko da uzima u obzir i interese koji se tiču slobode govora. Imajući u vidu činjenicu da je blasfemija neraskidivo povezana sa fenomenom vređanja, i ovde u razmatranje moraju ući sva ona pitanja koja su od značaja kod krivičnog dela uvrede. Tako npr. nije svejedno *ko* je davao blasfemne izjave. Načelno se priznaje viša sloboda u izražavanju novinarima, političarima i drugim javnim ličnostima, kao što, s druge strane, političari moraju pokazati viši stepen uzdržanosti u pogledu eventualnog gonjenja građana koji kritikuju njihov rad. Istovremeno, novinari i javni delatnici nose i posebnu odgovornost da svojim ispadima ne naruše društvenu harmoniju, ili čak promovišu mržnju prema drugima.²⁶ Šta vredi pozivanje na slobodu novinarstva, ako se pod 'oblandu' slobode izražavanja podvode sadržaji kod kojih je informativna funkcija, koju ova profesija vrši, potpuno u drugom planu? Sve su to okolnosti koje valja uzeti u obzir.

Kao važan razlog protiv kažnjavanja blasfemije navodi se i značaj slobode govora za savremeno demokratsko društvo i traganje za istinom, koje ga odlikuje.²⁷ Demokratija počiva na drugim osnovama u odnosu na diktaturu većine, tačnije na izvesnim političkim vrednostima, čija je pretpostavka komunikacija, javno mnjenje. Većina uvek može uvesti pravila koja su po svojoj prirodi suštinski nedemokratska i diskriminatorna, ali će takav ishod izostati ako se obezbedi mehanizam slobodnog izražavanja ideja, u kojem će građani u narodnom predstavništvu, na političkim skupovima ili u medijima slobodno isticati svoje stavove o pojedinim društvenim pitanjima i tako uticati na oblikovanje javnog mnjenja. Iako se ne može očekivati da će u rezultatu suprotstavljena mišljenja biti pomirena, omogućavanje postupka sporazumevanja koji podrazumeva komunikaciju opredeliće tumačenje izvesnog procesa kao demokratskog.²⁸ Stavljanje van zakona mogućnosti izražavanja osude

24 Pojam časti i ugleda određuje se normativno, prema objektivnim kriterijumima shvatanja ovih vrednosti u jednoj sredini, a ne prema subjektivnom osećanju povređenog. Zbog toga povreda časti i ugleda postoji i kod onih subjekata koji ne shvataju određenu izjavu ili radnju kao povredu časti.

25 S pravom J. Oster /2016/: *Religiously Offensive Speech: A Doctrinal Inquiry, Review of International Law and Politics*, № 2, p. 153.

26 Da to nije pravilo pokazuje i primer američkog predsednika Donalda Trampa, koji je u predsedničkoj kampanji okarakterisao Meksikance kao 'silovatelje', i predlagao da svim muslimanima bude zabranjen ulazak u SAD (vid. A. Clooney, P. Webb: *op. cit.*, p. 40).

27 Ovaj argument najčešće se vezuje za Mila (John Stuart Mill), i njegov traktat 'O slobodi' (K. Greenawalt /1980/: *Speech and Crime, American Bar Foundation Research Journal*, № 4, p. 671).

28 R. Post: *op. cit.*, pp. 74-76. Čak i sadržaji koji se smatraju objektivno istinitim mogu vremenom izgubiti svoju vitalnost, ako bar nekada nisu izloženi argumentovanom napadu i sučeljavanju (I. Trispiotis /2013/: *The Duty to Respect Religious Feelings: Insights from European Human Rights Law, Columbia Journal of European Law*, № 3, p. 508).

ili nesaglasja sa suprotstavljenim uverenjima, eventualno zabranjene stavove (kao blasfemne) *a priori* isključuje iz procesa obrazovanja javnog mnjenja, čime država gubi demokratski legitimitet.²⁹ Ovaj argument se pritom ne ograničava isključivo na *politički* govor, već na svako istupanje u javnoj debati,³⁰ premda se političkom dijalogu, u relaciji sa ovim argumentom, u tom smislu po pravilu priznaje šira zona slobode u odnosu na npr. umetnički izraz.³¹

Zaista, ne izgleda li idealno da u jednom uređenom društvu svako može slobodno da iznosi i najradikalnije stavove, koje će drugi hladno prihvatiti tek kao povod da i oni, sa svoje strane, eventualno i jednako radikalnim mišljenjima, i prema formi obraćanja i prema sadržini, daju svoj doprinos ‘raspravi’? Razume se, svet tako idealizovane razmene ideja nije moguć. Ako se polazne pretpostavke malo pomere, i umesto imaginarne predstave dobroćudnih i tolerantnih građana zamislimo mnogo realniju sliku društva u kojem se npr. crnci pogrdno nazivaju ‘čamugama’ (eng. nigger), meksikanci i drugi imigranti prepoznaju kao oni koji ‘otimaju’ poslove domaćem stanovništvu, a muslimani kao potencijalni teroristi, iznošenje uvredljivih rasnih, nacionalnih i verskih opservacija više ne deluje tako bezazleno,³² već kao seme koje lako može da se u već zatrovanoj sredini dalje razvije u korov.

Iako bi se moglo prigovoriti da pozivanje ne demokratski pluralizam *a priori* promašuje, jer sloboda izražavanja ne mora da podrazumeva da se u razmeni mišljenja koriste uvredljivi i pogrdni izrazi, slično tvrđenje se često prenosi i na pitanje samog *načina izražavanja*. Tako je britanska Pravna komisija (Law Commission), koja je razmatrala argumente o daljem zadržavanju blasfemije kao common law delikta, zauzela stanovište da razlikovanje između (dozvoljene) trezvene i racionalne diskusije, s jedne strane, i (nedozvoljenog) nepristojnog ili pogrdnog raspravljanja religioznih tema nije moguće bez postavljanja neprihvatljivih ograda slobodi izražavanja. Istorija navodno pokazuje da nekada i staložena i odmerena diskusija može da izazove bes, kao što i, s druge strane, uvredljivo izražavanje može da ne zasluži cenzuru. Iz tog razloga, Pravna komisija je zaključila da ismejavanje religioznih praksi i dogmi može biti legitiman način izražavanja, i da blasfemija ne zasluži krivičnopravnu zaštitu.³³

Uspostavljanje ničim ograničene slobode izražavanja, koja bi imala apsolutni primat u odnosu na druge slobode i prava, u smislu da ne samo da svako može da kaže šta god želi, već da to može da učini i na koji god način želi, nije po našem mišljenju opravdano. Demokratski pluralizam ne znači isključivo da svako neodgovorno može da govori šta god hoće. Istinski pluralizam istovremeno podrazumeva očuvanje kulturnog identiteta i diversiteta različitih (verskih) grupa. Svaki savremeni pravni poredak, uključujući tu i Sjedinjene Američke Države, u kojima posto-

29 Vid. R. T. Ahdar: *op. cit.*, p. 631; P. G. Danchin /2010/: *op. cit.*, p. 8; R. Post: *op. cit.*, p. 80.

30 A. O'Reilly: *op. cit.*, p. 238.

31 S. C. Vance /2004/: The Permissibility of Incitement to Religious Hatred Offenses under European Convention Principles, *Transnational Law & Contemporary Problems*, № 1, p. 211. Politički govor uživa pojačanu zaštitu i prema čl. 10 EKLJP.

32 S pravom J. Waldron /2010/: Dignity and Defamation: The Visibility of Hate, *Harvard Law Review*, № 7, p. 1619.

33 The Law Commission: *op. cit.*, p. 29.

ji najliberalniji režim slobode govora, poznaje izvesna ograničenja ove slobode. U takvim okolnostima, kritika stanja u pogledu slobode govora u drugim državama često ima više politički prizvuk, nego što poteže pravnu argumentaciju. Često se restrikcije ove slobode mere drugačijim aršinima ako se za predmet vrednovanja uzmu druga društva. Tako je, primera radi, krivično gonjenje članica pank-rok grupe 'Pussy Riot', koje su 2012. godine u Hramu Hrista Spasitelja u Moskvi ispred ikonostasa izvele bogohulni skaradni performans (pank-molitvu pod nazivom 'Holy Shit'), u zapadnoj štampi i doktrini bilo ocenjeno kao nesaglasno sa demokratskim vrednostima zapadne civilizacije i kao povreda slobode izražavanja, iako bi, kako pojedini autori tvrde, i pravosudni sistemi tih država verovatno na jednak način vrednovali sličnu skaradnu predstavu.³⁴

Dopuštenost bogohulnog izražavanja, koje zagovara veliki broj autora, uglavnom se povezuje sa neophodnošću javne rasprave o gorućim društvenim problemima. U tom tonu se, primera radi, i objavljivanje spornih karikatura proroka Muhameda tumačilo u smislu da one nisu bile upravljene protiv islama u celini, već protiv onih delova njegovog učenja koji neke od vernika mogu da podstaknu na nasilje i terorizam. Zaista, na prvi pogled, smislenost ovog objašnjenja deluje ubedljivo, naročito iz ugla učenja o džihadu (Jihad), kao verskoj dužnosti svakog muslimana, da ako je potrebno i nasilnim putem širi islam na nevernike.³⁵ Uostalom, gnev muslimana izazvalo je i benigno podsećanje pape Benedikta XVI na Univerzitetu u Regensburgu 2006. godine na misao vizantijskog cara Manuela II Paleologa, da su novine koje je Muhamed doneo u svet bilo 'jedino zle i neljudske, kakva je i njegova zapovest da mačem širi veru koju je propovedao'.³⁶ U tom smislu bi i prepričavanje tuđih misli moglo da se tumači kao 'pronošenje' bogohulnih sadržaja, podložnim kažnjavanju.

Ovde se nekoliko stvari pokazuje kao vredno pažnje. Najpre, može se postaviti pitanje da li izražavanje koje ima pogrdan karakter može biti opravdano na temelju razvijanja dijaloga o nekom problemu, ili uopšte šireg društvenog značaja ideja koje se iznetim tvrdnjama promovišu. Da je tako nešto moguće, pokazuju i savremene krivičnopravne odredbe. Tako prema srpskom pravu, kako smo već ukazali, može

34 Vid. temeljnu analizu Keniga, koji poredi američko i rusko pravo (D. Koenig /2014/: *Pussy Riot and the First Amendment: Consequences for the Rule of Law in Russia*, *New York University Law Review*, № 2, p. 680 i dalje). Tako je npr. u slučaju *Phelps-Roper v. Strickland* (539 F.3d 356 [6th Cir. 2008]) sud zabranio održavanje protestnih aktivnosti na najmanje 300 stopa od mesta održavanja jedne sahrane, pozivanjem na kulturnu dimenziju sahranjivanja i njegovo 'poštovanje u gotovo svim civilizacijama'. Sličan argument mogao bi se primeniti i na mesta religioznog obožavanja (*ibid.*, p. 691).

35 Sličan razlog, uostalom, zastupao je i danski tužilac, odbacujući krivičnu prijavu sa obrazloženjem da izdavač nije imao nameru da se podruguje, već da inicira širu javnu raspravu o granicama slobode umetničkog (karikaturnog) izražavanja. Treba međutim primetiti da je ovo objašnjenje potpuno oprečno tekstu urednikovog priloga koji je pratio sporne karikature, a koji je potencirao da uvažavanje religioznih osećanja 'nije kompatibilno sa sekularnom demokratijom i slobodom izražavanja, gde pojedinac mora biti spreman da istrpi omalovažavanje, izrugivanje i ismejavanje'. Ne vidimo kako se može smisleno tvrditi da nema podrugivanja tamo gde primalac poruke treba da istrpi ismejavanje i omalovažavanje.

36 Vid. P. Jones /1980/: *Blasphemy, Offensiveness and Law*, *British Journal of Political Science*, № 2, p. 76.

otpasti kažnjavanje za uvredu, 'ako je izlaganje dato u okviru ozbiljne kritike u naučnom, književnom ili umetničkom delu, u vršenju službene dužnosti, novinarskog poziva, političke delatnosti, u odbrani nekog prava ili zaštiti opravdanih interesa', ako se iz načina izražavanja ili iz drugih okolnosti vidi da to nije bilo učinjeno u nameri omalovažavanja (čl. 170, st. 4 KZ). Zaštitu opravdanih interesa u slučaju vredenja prepoznaje, primera radi, i nemački krivični zakonodavac u nizu situacija, uključujući tu i naučnu, umetničku i političku delatnost, takođe međutim odbacujući opravdanje ako kritika ima pogrdni karakter, skriveno ciljajući na defamiranje žrtve.³⁷ Drugim rečima, mnogi krivični zakoni omogućavaju da osećanja drugih budu povređena na temelju nemalog broja osnova, ali samo ako upotrebljeni izrazi i druge okolnosti zaista pokazuju da učinilac nije imao nameru da omalovaži uvređenog. Dakle, ismejavanje i izrugivanje drugima nema bezuslovno pokriće u nekoj ničim ograničenoj slobodi izražavanja.

S druge strane, uvređenost koja počiva na omalovažavanju nečijeg uverenja ne stoji na tako čvrstim realnim pokazateljima kao što je to slučaj sa drugim tipovima uvrede. Jasno je da se osećanje uvređenosti mora zasnivati na objektivnim kriterijumima, koji bi cenili da li je uopšte bilo razumno da oštećeni bude uvređen određenom izjavom, kao i da li je bilo razumno da stepen uvređenosti bude toliki koliko on to tvrdi.³⁸ Razume se da istinitost onoga što se tvrdi takođe mora uticati na zaključak o postojanju uvrede. Kako međutim u slučaju uverenja ispitivanje istinosti nije moguće, objektivni kriterijum mora naglasak staviti manje na sadržaj izjave koliko na način iskazivanja.

Teškoće u definisanju religioznog osećanja kao podobnog objekta krivično-pravne zaštite često se dovode u vezu sa činjenicom da je sporni blasfemni materijal po pravilu dostupan ograničenom broju ljudi, tako da se kažnjivost ovde zasniva na jednoj više apstraktnoj opasnosti da će *neka lica* možda videti taj sadržaj.³⁹ U uslovima ogromnog broja sredstava javnog informisanja građanin je po pravilu slobodan da sam odabere medij koji odgovara njegovom senzibilitetu. Niko ne mora da pristupi onim sadržajima koji ga vređaju, kao što može učiniti izbor da ne pogleda TV film, da ne poseti pozorišnu ili bioskopsku predstavu ili izložbu čiji sadržaj smatra neprihvatljivim. U slučaju umetničkog izražavanja to se često potkrepljuje argumentom da se ograničenjem dostupnosti (kupovina karte za posetu muzeju, bioskopu ili pozorištu, ograničenje godina starosti posetilaca i tsl.) može izbeći prezentiranje spornog sadržaja osetljivim kategorijama lica, i izbeći mogućnost da neko neobavešten slučajno pristupi sadržaju.⁴⁰

37 T. Fischer: *op. cit.*, S. 1284. Primer takvog odmerenog pristupa predstavlja odluka nemačkog Ustavnog suda u slučaju Strauß, gde je zaključeno da karikature koje napadaju jezgro nečijeg ličnog dostojanstva (ovde bavarskog ministra prikazanog u obličju svinje u seksualnom činu) nisu zaštićene slobodom umetničkog izražavanja.

38 P. Jones /1980/: *op. cit.*, p. 79.

39 R. T. Ahdar: *op. cit.*, p. 655.

40 Sličan argument se sreće i tamo gde se vrednuje opasnost narušavanja javne bezbednosti ili organizovanja nereda, sa objašnjenjem da ograničena dostupnost sporne informacije ukazuje na nemogućnost da ona ima dalekosežan efekat po navedena dobra. Tako ESLJP u jednoj odluci (Karataş v. Turkey, predstavka br. 23168/94, <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-58274>) ističe da

Ovaj momenat se u odlukama Evropskog suda za ljudska prava uobičajeno dovodi u vezu sa procenom da li je ograničenje odnosnog prava garantovanog Konvencijom predstavljalo nužnu meru. Tako je u slučaju *Wingrove v. United Kingdom*⁴¹ sud konstatovao da je verovatno da bi video-film, koji je prikazivao sporni sadržaj, u ishodu imao manju gledanost od nekog bioskopskog filma. 'Rizik da bi neki hrišćanin mogao da u neznanju pogleda video bila je stoga značajno umanjena, kao što je [mala] bila i potreba da se uvedu ograničenja u njegovoj distribuciji'. Ova opasnost se prema sudu mogla umanjiti još više, ograničavanjem distribucije videa na seks-šopove i/ili unošenjem odgovarajućeg upozorenja na omotu kasete.

Ovaj stav, iako na prvi pogled vrlo ubedljiv, jer počiva na ideji *slobode izbora*, gde svaki građanin pritiskom na dugme TV upravljača može da odabere sadržaj koji odgovara njegovom sistemu vrednosti, zanemaruje činjenicu da propagandu izvesnih vrednosti savremena krivična zakonodavstva apriorno zabranjuju. Tako danas mnogi međunarodni dokumenti pozivaju na široko kažnjavanje čak i indirektnog slanja javnosti poruka koje veličaju terorizam. Činjenje dostupnim pornografskih sadržaja u kojima se prikazuju deca i maloletnici takođe se strogo kažnjava, pa tu okrivljeni svakako ne bi mogao da se pozove na slobodu građana da njegov sadržaj zaobiđu. Uostalom, kako pokazuju najnovije tendencije, slobodi govora se ne priznaje prvenstvo ni u slučaju da se javno promovise ili negira genocid.⁴² Očigledno je, dakle, da u nekim, nejasno po kom kriterijumu definisanim slučajevima, govor može biti ograničen zato što se iz ugla *zajednice* oseća kao duboko neprihvatljiv, kao nešto što temeljno narušava moralni dignitet društva. Ako izuzeci, kako vidimo, ipak postoje, jedino objašnjenje je da za razliku od nekih tema (npr. Holokausta) evropska društva blasfemična izražavanja danas očigledno više ne smatraju moralno neprihvatljivim.⁴³

S druge strane, ovaj argument počiva na mogućnosti apsolutnog izolovanja izvora blasfemičnog sadržaja od pogleda običnih građana, ili bar izvestan mehanizam restrikcije pristupa. Savremeni mediji (novine, časopisi, televizijske emisije) redovno ne sadrže slične graničnike. Kako je u poznatom slučaju izlaganja fotografije skaradnog naziva i sadržaja ('Piss Christ')⁴⁴ primećeno, povrednost vernikâ nije bila inicirana isključivo time što je ovo delo bilo predstavljeno u Nacionalnoj galeriji i u okviru vrlo reklamirane izložbe, već i time što je zajednica morala da trpi da u javnom prostoru na trošak svih građana takvo svetogrđe bude ne samo prikazano već i javno promovisano.⁴⁵

---

se poezija kao forma umetničkog izražavanja obraća samo užem krugu čitalaca, i da su time ograničene mogućnosti da pesma potakne čitaoce na mržnju, nasilje ili protest.

41 Predstavka br. 17419/90, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58080>.

42 S pravom L. B. Graham /2009/: Defamation of Religions: The End of Pluralism, *Emory International Law Review*, № 1, pp. 76–77.

43 N. Cox /2014/: Blasphemy, Holocaust Denial, and the Control of Profoundly Unacceptable Speech, *American Journal of Comparative Law*, № 3, pp. 752, 757.

44 Vid. detaljnije I. Vuković /2018/: Blasfemija i krivično pravo – uporedno zakonodavstvo i judikatura, *Crimen*, № 2, str. 141.

45 A. Fisher, H. Ramsay /2000/: Of Art and Blasphemy, *Ethical Theory and Moral Practice*, № 2, p. 142. Uostalom, i u pomenutom predmetu *Wingrove v. United Kingdom* (vid. fn. 41) sud je zaključio da se ne može isključiti da bi sadržaj bio pristupačan širem tržištu, budući da je lako

Najzad, od značaja je i pitanje da li treba praviti razliku između onih akata koji kod drugoga realno izazivaju stanje uvređenosti i onoga što se može označiti kao uvređenost na temelju običnog saznanja da se neki sablažnjiv čin negde dogodio. Mnogi autori s pravom ukazuju da takav graničnik mora biti povučen.⁴⁶ Nije npr. isto da li je neko fizički prisustvovao nečijem egzibicionističkom aktu, ili je to kasnije prepričao komšiji, koji se u reakciji sablaznio. Zašto bi nekog muslimana koji živi na Bliskom istoku zanimalo ili uopšte doticalo to što se objavi negde na drugom kraju sveta? Ako bi se sa istim uvažavanjem vrednovala osećanja svih potencijalnih slušalaca ili gledalaca nekog potencijalno blasfemnog sadržaja, izvan realnog konteksta situacije i stvarnog kruga lica kojima je sadržaj bio namenjen, onda bi se domašaj slične inkriminacije mogao oceniti kao bezobalan. Uostalom, da li karakteristični teži oblici krivičnih dela protiv časti i ugleda iz domaćeg krivičnog zakonodavstva, kod kojih se propisuje viša kazna ako delo bude učinjeno putem štampe, radija, televizije ili sličnih sredstava informisanja, treba da uzmu u obzir potencijalnu dostupnost novine ili radio emisije u bilo kom delu svetu, ili se pretpostavlja svojevrsna teritorijalno omeđena društvena opasnost akta? Ovaj momenat svojevrsne 'naknadne' povređenosti naročito je karakterističan za savremeno društvo i moderna sredstva komunikacije, gde, posredstvom interneta, blasfemni sadržaji mogu gotovo momentalno postati dostupni drugima.⁴⁷ To međutim ne menja činjenicu da su krivičnopravne jurisdikcije odvojene. Svaki krivičnopravni poredak slobodan je da samovoljno definiše sferu krivičnopravne zaštite, vodeći računa prvenstveno o očuvanju vlastite dobrobiti i domaćih dobara.

U tom smislu, često se čuje i da bi odredba koja bi zaštitom obuhvatila više religija morala istovremeno da uzme u obzir i *prag* uvredljivosti, kako unutar određene religiozne grupe, tako i imajući u vidu različitu senzibilnost pripadnika različitih veroispovesti.⁴⁸ Tako bi se, u pogledu prvog pitanja, pravila razlika između toga da li su nekim izlaganjem bila povređena osećanja prosečnih ili samo ultra-radikalnih vernika, naročito ako bi se slična posledica (npr. izazivanje osećanja sablazni, kao u austrijskom rešenju iz čl. 188 KZ) konkretno utvrđivala u krivičnom postupku. Tu bi bilo prihvatljivo da merilo podrazumeva ispitivanje da li je preduzeta blasfemna radnja objektivno bila podobna da povredi čast i ugled odnosne verske grupe iz ugla prosečnog tolerantnog građanina odnosne sredine.

U pogledu drugog pitanja, može se reći da su pripadnici različitih religija različito osetljivi na bogohulno izražavanje. Iako mnogi autori blasfemiju prevashodno vezuju za monoteističke religije (pre svih judaizam, hrišćanstvo i islam),⁴⁹ blasfe-

---

mogao biti kopiran, rentiran ili prodavan različitim domaćinstvima, čime bi se jednostavno zaobišao svaki eventualni nadzor vlasti.

46 P. Jones /1980/: *op. cit.*, p. 85.

47 Nastankom interneta neposredna opasnost od nekog govora ima danas drugačije obrise nego pre samo nekoliko decenija. Internet je u toj meri promenio svet, da se efekti neke poruke ili govora mogu reflektovati na drugom kraju planete, i to gotovo trenutno (C. Blue Holmes /2012/: *Quran Burning and Religious Hatred: A Comparison of American International, and European Approaches to Freedom of Speech*, *Washington University Global Studies Law Review*, № 2, p. 475).

48 R. T. Ahdar: *op. cit.*, p. 633.

49 T. McKenna /2001/: *Treason against God – Some Aspects of the Law relating to Blasphemy*, *Southern Cross University Law Review*, p. 27.

mno izražavanje može pogoditi i druge veroispovesti.⁵⁰ Neke religije štaviše i nemaju negativan stav prema kritičkom tumačenju svojih dogmata. Tako, primera radi, tolerantnost prema debati, pa čak i pomirljiv stav prema agresivnim napadima navodno predstavlja jednu od karakteristika sistema vrednosti budizma.⁵¹ Bilo bi nepravično dati veća prava onim verskim zajednicama koje svoju osjetljivost na kritiku ispoljavaju agresivno, u odnosu na one koji su, živeći npr. u sekularnom okruženju, donekle 'otupeli' na svakodnevne atake koji ismejavaju njihovo verovanje i običaje.⁵² Ovde bi takođe trebalo primeniti kriterijum objektivnog prosečnog građanina u odnosnoj sredini, iako se ne može isključiti da će na njegov utisak presudno uticati da li je okruženje uopšte religiozno, i, ako jeste, kojoj denominaciji većinski pripada.

2. BLASFEMIJA I UMETNIČKO IZRAŽAVANJE

Zagovornici ideje neograničene slobode izražavanja svoj stav često potkrepljuju pozivanjem na primat slobode umetničkog izraza.⁵³ Često se, naime, činjenica da je lice, koje se uvredljivo odnosi prema moralu i verskim osećanjima drugih, u javnosti priznato kao 'umetnik', smatra dovoljnom za opravdanje blasfemnog karaktera 'umetničkog' dela koje se izlaže ili prikazuje. Bilo kakvo ograničavanje takve umetničke, ničim ograničene slobode, kako se smatra, u efektu vodi tome da umetnik menja svoje izvorne ideje i koncepte, vršeći svojevrstu autocenzuru.⁵⁴ Štaviše, tu se postavlja i načelno pitanje kako razlikovati aktuelne blasfemne, antisemitske, rasističke i ine sadržaje, od onih uporedivih, često vrlo grubih ispada prisutnih u svetskoj literaturi i umetnosti proteklih vekova. Hajnce /Heinze/ tako pominje brojne poznate autore i njihova čuvena dela, koja su obilovala rasističkim, seksističnim, homofobičnim, antisemitskim, blasfemnim i drugim pogledima, koji bi se danas verovatno smatrali ekstremnim.⁵⁵ Da li to znači da bi i ta dela, ili njihovo reprodukovanje morali biti izloženi zabranama i cenzuri?

50 Tako je premijera pozorišne predstave 'Behzi' (2004. godine) u Birmingemu, britanske autorke Gurpreet Kaur Bhatti, bila prekinuta zbog nasilnih sukoba protestanata, pripadnika zajednice Sika, i policije. Predstava je prikazivala scene nasilja, silovanja i ubistva u hramu Sika.

51 E. Wiles /2006/: A Right to Artistic Blasphemy – An Examination of the Relationship between Freedom of Expression and Freedom of Religion, through a Comparative Analysis of UK Law, *University College Dublin Law Review*, № 1, p. 131. Ipak, i u sredinama gde većinu čine budisti sreće se delikti koji kažnjavaju blasfemne ispade. Tako je u Mjanmaru na dve i po godine zatvora osuđen vlasnik kafića (sa Novog Zelanda) koji je, protivno odredbama čl. 295–296 KZ, stavio na Fejsbuk sliku Bude koji nosi slušalice (vid. A. Clooney, P. Webb: *op. cit.*, p. 12).

52 S pravom P. Jones /1980/: *op. cit.*, p. 84. Zašto bi se uspostavljala jednakost između verskog osećanja muslimana, kojeg u vlastitoj zemlji vrđa to što prolaznik nosi krst, ili gde hrišćanski sakralni objekat spolja i ne sme imati vidljivo obeležje krsta, i pripadnika neke druge vere, naviklog da argumentovano brani svoje versko uverenje?

53 Uobičajeno se smatra da iz ugla eventualnog ograničavanja slobode govora umetničko izražavanje treba ceniti više od 'bezvrednih' rasističkih ili prostačkih opservacija, ali manje od političkog govora (S. C. Vance: *op. cit.*, p. 211).

54 K. A. Rollinson /2011/: An Analysis of Blasphemy Legislation in Contemporary Ireland and Its Effects upon Freedom of Expression in Literary and Artistic Works, *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, № 1, p. 209.

55 E. Heinze /2006/: Viewpoint Absolutism and Hate Speech, *Modern Law Review*, № 4, p. 562.

Obično se pritom ističe kako sporna prezentacija umetnika reflektuje koncept koji ispituje granice moralnosti i ima izvesno simboličko značenje, i da sama umetnost podrazumeva razmenu i komunikaciju, koja izostaje ako se sporna ideja ne izloži pogledu i vrednovanjima drugih.⁵⁶ Svojstvo umetničkog izražavanja smatra se navodno drugačijim od redovnih načina komunikacije, jer počiva na uobrazilji umetnika, slično ulogama glumaca, koje treba razlikovati od likova čiji se život predstavlja. Drugim rečima, onome što je uvredljivo i što ima blasfemni karakter pridaje se karakter fiktivnog istraživanja stvarnosti, što bi trebalo, kako mnogi smatraju, jasno odvojiti od onoga što predstavlja realni fenomen.⁵⁷ U tom smislu, naročito se potencira navodna osobenost karikaturnog i satirističkog izražavanja. Prema samom svom nazivu (ital. caricare, preterivati), *karikatura* podrazumeva duhovito i često podsmevajuće prikazivanje izvesnih društvenih i političkih tema, koje, po prirodi i načinu obraćanja publici, nužno sadrži satiričnu notu i preuveličava izvesni nedostatak. Tema sličnih satira često su i verski sadržaji (npr. film 'Monty Python's Life of Brian' ili epizoda 'Bloody Mary', crtane satirične serije 'South Park').⁵⁸ Satiri se obično priznaje viši stepen slobode, polazeći ne samo od činjenice da se radi o vidu umetničkog izraza, već uvažavajući i njen socijalni značaj.⁵⁹ Satiričar se upoređuje sa 'kockarom', koji se kladi na to da će, uz inicijalni šok koji izaziva, i kreativna ideja ili misao koja se hoće proturiti prići gledaocu ili čitaocu.⁶⁰

Ipak, iako priznajemo da satira po prirodi stvari agresivnije kritikuje ciljane ideje, ne možemo prihvatiti da takvo izražavanje ne može posedovati kriminalni sadržaj po sebi. Najpre, umetničko izražavanje predstavlja vid komunikacije koji karakteriše intervencija u emocionalni svet posmatrača (čitaoca, slušaoca), uz nastojanje da se u ovome pokrene saosećanje i empatija. Otuda umetnik želi da dodirne svet učesnika i da kod ovoga izazove identifikaciju sa onim spletom emocija koje su i njega pokretale kada je svoje umetničko delo stvarao. Stoga, iako umetnik često izmišlja događaje, predstave i zvuke, koje notama, potezima četkice, pera ili kamerom prenosi u emocionalni etar, željeni efekat, svojevrsni udar na osećanje posmatrača (čitaoca, slušaoca) uvek predstavlja cilj umetničkog stvaranja. U takvim okolnostima, teško je braniti stav da umetničko delo predstavlja fikciju, ako se upravo takvim izmišljenim sadržajem hteo postići odgovarajući provokativni efekat.

Drugo, krivičnopravna zaštita ne obuhvata isključivo stvarne već katkada i simulovane događaje. Tako aktuelni međunarodni dokumenti koji se odnose na deč-

56 Takva tvrđenja, paradoksalno, nekada se ponavljaju i kada se radi o čisto pornografskim sadržajima, kao npr. u slučaju neposrednog oslikavanja muških polnih organa i seksualnog opštenja u krupnom planu sa drugim muškarcima i životinjama (vid. Müller and Others v. Switzerland, predstava br. 10737/84, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57487>).

57 Kolman to simbolično upoređuje sa predstavom u kojoj se odigrava venčanje. 'Sveštenik u predstavi ne venčava odista nekoga, a glumci se stvarno ne venčavaju' (E. B. Coleman /2011/: The Offenses of Blasphemy: Messages in and through Art, *Journal of Value Inquiry*, № 1, p. 68).

58 Začeci tradicije izrugivanja biblijskim temama sreću se u vreme protestantske Reformacije, već u XVI veku (vid. D. Keane /2008/: Cartoon Violence and Freedom of Expression, *Human Rights Quarterly*, № 4, p. 852). U XX veku su naročito česte bile karikature anti-semitskih sadržaja (*ibid.*, p. 854).

59 A. Clooney, P. Webb: *op. cit.*, p. 26.

60 J. Patrick /2011/, *op. cit.*, p. 211.

ju pornografiju (npr. Konvencija o visokotehnološkom kriminalu), pod njom podrazumevaju ne samo vizuelne (ili druge) predstave lica mlađeg od 18 godina koje učestvuje u eksplicitnoj seksualnoj radnji, već i (punoletnog) lica koje samo tako izgleda. Drugim rečima, odlučno je kakav *utisak* odaje emitovani sadržaj, a ne da li se vizuelno prikazuje stvarni seksualni čin i ko u njemu učestvuje. Stoga mnoga krivična zakonodavstva (npr. švajcarsko, čl. 197 KZ) ni ne prave razliku da li je u pitanju stvarni pornografski film sa decom, ili fiktivne slikovne predstave (npr. porno-strip ili porno-crtani film) koje odaju utisak da se sa decom seksualno opšti.⁶¹

I nezavisno od ovih argumenata, sam pojam 'provokativnog' podrazumeva izvesnu komunikaciju, očekujući izvestan *odgovor* od subjekta kojem se provokacija upućuje. Ako je to već tako, može li društvena zajednica *a priori* da isključi neophodnost procene u kojoj meri očekivani odgovor može predstavljati opasnost po društvo? Ako krivično pravo pozivanje na nužnu odbranu zabranjuje onome ko namerno isprovocira napad, želeći da napadača povredi, onda i na planu humorističkog izražavanja ne sme biti prisutno omalovažavanje koje može imati neprihvatljive efekte na socijalni mir.

3. OSOBENOSTI INKRIMINISANJA BLASFEMIJE U ISLAMSKIM DRŽAVAMA

Jedan od razloga otpora zapadnih teoretičara inkriminisanju blasfemnih izjava tiče se i činjenice da najstrožu kriminalnu politiku u ovoj sferi imaju islamske države. U liberalnom sistemu vrednosti vređanje religioznih osećanja se na lestvici društvene opasnosti i inače ne kotira visoko, pa postoji ogromna nesrazmera između sankcija koje delikt blasfemije objektivno zaslužuje i onih kazni koje se u islamskim državama propisuju i izriču. Česte osuđujuće presude u krivičnim procesima u ovim državama, stroge (čak i smrtno) kazne i zanemarivanje nekih uobičajenih standarda pravičnog suđenja,⁶² u zapadnim pravnim sistemima za reakciju imaju zahteve za dekriminalizaciju blasfemije u odnosu na svaku veroispovest.⁶³ Negativan primer slične primene odredaba o blasfemiji daju mnoga krivična zakonodavstva islamskih država. Tako je u Egiptu u rasponu od samo nekoliko meseci: jedan hrišćanski učitelj novčano kažnjen zbog pominjanja u negativnom kontekstu proroka Muhameda na času, jedan pisac je osuđen na višegodišnju kaznu zatvora zbog promocije ateizma, dok je jedan advokat hrišćanin osuđen na godinu dana zatvora zbog toga što

61 Vid. I. Vuković /2013/: Dečja pornografija i krivično pravo – međunarodni ugovori i član 185 Krivičnog zakonika, u: *Međunarodna krivična dela*, Beograd, str. 520.

62 Tako npr. Krivični zakonik Pakistana u članu 295b kažnjava doživotnim zatvorom sknavljenje Kurana, a doživotnim zatvorom ili smrtnom kaznom direktno ili indirektno, usmeno, pismeno ili na neki drugi način sknavljenje imena proroka Muhameda (čl. 295c). Vid. N. McLaughlin /2010/: Spectrum of Defamation of Religion Laws and the Possibility of a Universal International Standard, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, № 3, p. 415. Dugotrajne propisane kazne zatvora su u muslimanskim državama pre pravilo (npr. u Avganistanu do 20 godina zatvora) nego izuzetak, a sreću se i telesne kazne (npr. bičevanje u Sudanu, vid. J-A. Prud'homme: *op. cit.*, p. 4).

63 N. Cox: *op. cit.*, p. 744.

je u privatnom razgovoru uvredio islam.⁶⁴ Nasuprot tome, vređanje drugih religija se u islamskim državama uglavnom krivičnopravno ili uopšte ne sankcioniše, ili u praksi toleriše. Izvan islamskog sveta, većina savremenih inkriminacija koje zabranjuju bogohulno izražavanje ne pravi ovu razliku, u smislu da štite od uvredljivog izražavanja isključivo većinsku religiju.⁶⁵

Do različitog vrednovanja religioznih uvreda u hrišćanskom i islamskom svetu dolazi i zbog toga što je islam duboko inkorporiran u sve segmente islamskog društva i prava. U mnogim islamskim državama pitanje uvredljivog izražavanja o Muhamedu ili drugim objektima religioznog obožavanja se uopšte i ne postavlja, jer se najstrože kažnjava ne samo ismevanje dogmi vere već i napuštanje islama (apostazija). Ova povišena osetljivost muslimanskih država na pitanja blasfemnih sadržaja, uz načelnu neosetljivost vernika drugih denominacija, mnoge autore je dovela do utiska da se kod sličnih inkriminacija krivičnopravna zaštita u praksi zapravo svodi na zaštitu islama.

Iz tog ugla posmatrano, u aktuelnoj raspravi o dekriminalizovanju blasfemije ne može se prenebregnuti izvestan politički momenat, koji ovoj polemici daje osobenu notu. Budući da su islamske države najagresivnije u kažnjavanju blasfemije, a da su zemlje zapadnog sveta tu po pravilu najliberalnije, stiče se utisak da nezavisno od u raspravi korišćenih argumenata promovisanje širokih granica slobode izražavanja nauštrb verskih osećanja između ostalog ima za cilj i da disciplinuje radikalni islam, zbog kojeg je poslednjih decenija na međunarodnom planu otvoreno više žarišta. Uostalom, teško se može sporiti da su incidenti koji su se ticali ove materije redovno imale veze sa islamskim fundamentalizmom i drastičnim odgovorima na blasfemne sadržaje o proroku Muhamedu. 'Premda je tačno da bi teorijski bilo koja religija mogla da zahteva istu reakciju na blasfemiju, ipak smo suočeni sa neugodnom činjenicom da u savremenom društvu nastupaju različite posledice ako se nasuprot drugim religijama kritikuje islam.'⁶⁶

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Izloženi argumenti pokazuju da je inkriminisanje blasfemije u jednom društvu opterećeno brojnim nedoumicama. S jedne strane, očigledno je da se vređanje verskih sadržaja u savremenom evropskom društvu na zamišljenoj skali nevrednosti kreće na samoj granici kažnjivog i nekažnjivog, uz tendenciju ispadanja iz sfere krivičnopravne zaštite. Razloga za to je više. Postoji bojazan da bi kažnjavanje izraženog mišljenja o nekoj verskoj dogmi narušilo demokratski potencijal jednog društva i ograničilo slobodu izražavanja. Objekat potencijalne zaštite je, zatim, zbog

64 E. M. Aswad, R. Hussain, M. A. Suleman /2014/: Why the United States Cannot Agree to Disagree on Blasphemy Laws, *Boston University International Law Journal*, № 1, p. 130.

65 Slično pogodovanje hrišćanske anglikanske crkve dugo je važno i u engleskom pravu, iako za razliku od aktuelnih primera iz prakse islamskih država u anglosaksonskim zemljama ova formalna nejednakost u zaštiti različitih veroispovesti nije istovremeno značila i gušenje manjinskih uverenja.

66 R. Ross /2012/: Blasphemy and the Modern, Secular State, *Appeal: Review of Current Law and Law Reform*, p. 8.

velikog broja religioznih sistema i podsistema, teško odrediti, što otežava formulisanje upotrebljivih zakonskih opisa. Nejasno je i zbog čega bi samo verske istine zasluživale pojačanu zaštitu, a ne i neke sekularne vrednosti i ubeđenja. Vezivanje objekta krivičnogpravnog zaštite isključivo za povredu religioznih osećanja građana, odnosno svojevrtni religiozni mir, danas se, zbog poteškoća u uobličavanju ovog kriterijuma,⁶⁷ osim retkih izuzetaka u zakonodavstvu uglavnom odbacuje. Zbog ovih i drugih pomenutih razloga ni srpski zakonodavac neposredno ne inkriminiše izlaganje poruzi sadržaja veroispovedanja drugih lica.⁶⁸

S druge strane, teško se može sporiti da država može imati interes da u cilju zajedničkog i harmoničnog suživota njenih građana izvesne vrednosti zaštiti od javnih napada koji za cilj imaju isključivo provokaciju i omalovažavanje. Ako kritički pogled na pitanja religioznog svakako zaslužuje zaštitu u okviru slobode govora, nema nikakve sumnje da, na drugoj strani, izvesne forme uvredljivog izražavanja stava ne zaslužuju da budu pokrivenne ovom slobodom. Ako se već dopušta da na planu npr. krivičnogpravnog zaštite životinja, osećanja ljudi predstavljaju podoban objekt, onda ne vidimo zašto bi se zanemarivale potencijalne posledice do kojih bi mogli dovesti omalovažavajući verski ispadi, naročito u višenacionalnoj sredini kakvu predstavlja srpsko društvo. Upravo takav pristup, kako nam se čini, garantuje prepoznavanje jedne zajednice kao istinski demokratske. Dok god krivično delo uvrede zaslužuje da predstavlja krivično nepravdo, i dok se u uporednom zakonodavstvu od uvredljivih ispada štite npr. državna znamenja, postoje dovoljni razlozi da se od vređanja zaštite i verski sadržaji koji grade temelj identiteta na kojem društvo počiva.

Time se međutim ne rešava problem preciziranja kriminalne zone. Eventualnu inkriminaciju svakako bi trebalo ograničiti samo na one verske istine i dogme koje za određenu priznatu veroispovest imaju suštinsku vrednost.⁶⁹ Istovremeno, i ovde bi važili osnovi prisutni kod krivičnih dela protiv časti i ugleda (iz čl. 176 KZ), koji omogućavaju nekažnjavanje ako je izlaganje dato u okviru ozbiljne kritike u naučnom, književnom ili umetničkom delu, u izvršavanju službene dužnosti, novinarskog poziva, političke delatnosti, u odbrani nekog prava ili zaštite opravdanih interesa, ako se iz načina izražavanja ili iz drugih okolnosti vidi da to nije učinjeno u nameri omalovažavanja. Takvim pristupom bili bi očuvani i sloboda izražavanja i osnovani interes društva da se predupredi podsticanje verske mržnje sa dalekosežnim posledicama.

67 Vid. I. Vuković /2015/: *op. cit.*, str. 98–99.

68 Postojeća inkriminacija povrede slobode ispovedanja vere i vršenja verskih obreda (iz čl. 131 KZ) štiti samo spoljašnje manifestovanje religioznog ubeđenja, dok povreda ugleda zbog rasne, verske, nacionalne ili druge pripadnosti (iz čl. 174 KZ) pokriva omalovažavanje drugoga samo po osnovu (verske) pripadnosti, ali ne i obreda i dogmi samog religioznog učenja.

69 Vid. detaljnije I. Vuković /2015/: *op. cit.*, str. 107. Iako o konačnom sudu odlučuju okolnosti konkretnog slučaja, i ovde se mogu dati samo neke osnovne smernice. Tako nema sumnje da zaštitu ne zaslužuju izrazi koji religiozni sadržaj opisuju ružnim rečima. Isto tako, u svim društvima profanaciju svetinje predstavlja stavljanje religioznog u neki seksualni kontekst. (s pravom C. Hillgruber /2016/: *Legal Limits of a Permissible Criticism of Religion*, *German Law Journal*, № 2, p. 273).

LITERATURA

- Ahdar R. T. /2008/: The Right to Protection of Religious Feelings, *Otago Law Review*, № 4
- Aswad E. M., Hussain R., Suleman M. A. /2014/: Why the United States Cannot Agree to Disagree on Blasphemy Laws, *Boston University International Law Journal*, № 1
- Barendt E. /2011/: Religious Hatred Laws: Protecting Groups or Belief?, *Res Publica*, № 1
- Blitt R. C. /2010/: Should New Bills of Rights Address Emerging International Human Rights Norms – The Challenge of Defamation of Religion, *Northwestern University Journal of International Human Rights*, № 1
- Blue Holmes C. /2012/: Quran Burning and Religious Hatred: A Comparison of American International, and European Approaches to Freedom of Speech, *Washington University Global Studies Law Review*, № 2
- Clooney A., Webb P. /2017/: The Right to Insult in International Law, *Columbia Human Rights Law Review*, № 2
- Coleman E. B. /2011/: The Offenses of Blasphemy: Messages in and through Art, *Journal of Value Inquiry*, № 1
- Cox N. /2014/: Blasphemy, Holocaust Denial, and the Control of Profoundly Unacceptable Speech, *American Journal of Comparative Law*, № 3
- Danchin P. G. /2008/: Of Prophets and Proselytes: Freedom of Religion and the Conflict of Rights in International Law, *Harvard International Law Journal*, № 2
- Danchin P. G. /2010/: Defaming Muhammad: Dignity, Harm, and Incitement to Religious Hatred, *Duke Forum for Law and Social Change*, № 1
- Doe N., Sandberg R. /2008/: The Changing Criminal Law on Religion, *Law & Justice – The Christian Law Review*, № 1
- Fischer T. /2011/: *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, München
- Fisher A., Ramsay H. /2000/: Of Art and Blasphemy, *Ethical Theory and Moral Practice*, № 2
- Foster J. /2009/: Prophets, Cartoons, and Legal Norms: Rethinking the United Nations Defamation of Religion Provisions, *Journal of Catholic Legal Studies*, № 1
- Graham L. B. /2009/: Defamation of Religions: The End of Pluralism, *Emory International Law Review*, № 1
- Greenawalt K. /1980/: Speech and Crime, *American Bar Foundation Research Journal*, № 4
- Heinze E. /2006/: Viewpoint Absolutism and Hate Speech, *Modern Law Review*, № 4
- Hillgruber C. /2016/: Legal Limits of a Permissible Criticism of Religion, *German Law Journal*, № 2
- Hörnle T. /2005/, in: *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch. Band 2/2* (B. von Heintschel-Heinegg Bandred.), München
- Inglis B. D. /1956–1958/: Religious Freedom and the Modern Law of Blasphemy, *Victoria University of Wellington Law Review*, № 4
- Jones P. /1980/: Blasphemy, Offensiveness and Law, *British Journal of Political Science*, № 2
- Keane D. /2008/: Cartoon Violence and Freedom of Expression, *Human Rights Quarterly*, № 4
- Koenig D. /2014/: Pussy Riot and the First Amendment: Consequences for the Rule of Law in Russia, *New York University Law Review*, № 2
- The Law Commission /1985/: *Criminal Law. Offences against Religion and Public Worship*
- Lenckner T. /2001/, in: *Strafgesetzbuch. Kommentar* (A. Schönke, H. Schröder (Begründ.)), München

- McKenna T. /2001/: Treason against God – Some Aspects of the Law relating to Blasphemy, *Southern Cross University Law Review*
- McLaughlin N. /2010/: Spectrum of Defamation of Religion Laws and the Possibility of a Universal International Standard, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, № 3
- Montgomery J. W. /2000/: Can Blasphemy Law Be Justified, *Law & Justice – The Christian Law Review*
- Nash D. /2007/: Analyzing the History of Religious Crime. Models of ‘Passive’ and ‘Active’ Blasphemy since the Medieval Period, *Journal of Social History*, № 1
- O’Reilly A. /2016/: In Defence of Offence: Freedom of Expression, Offensive Speech, and the Approach of the European Court of Human Rights, *Trinity College Law Review*
- Oster J. /2016/: Religiously Offensive Speech: A Doctrinal Inquiry, *Review of International Law and Politics*, № 2
- Patrick J. /2011/: The Curious Persistence of Blasphemy, *Florida Journal of International Law*, № 2
- Pinto M. /2010/: What Are Offences to Feelings Really About? A New Regulative Principle for the Multicultural Era, *Oxford Journal of Legal Studies*, № 4
- Post R. /2007/: Religion and Freedom of Speech: Portraits of Muhammad, *Constellations*, № 1
- Prud’homme J-A. /2010/: *Policing Belief. The Impact of Blasphemy Laws on Human Rights*, Freedom House
- Rollinson K. A. /2011/: An Analysis of Blasphemy Legislation in Contemporary Ireland and Its Effects upon Freedom of Expression in Literary and Artistic Works, *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, № 1
- Ross R. /2012/: Blasphemy and the Modern, Secular State, *Appeal: Review of Current Law and Law Reform*
- Temperman J. /2008/: Blasphemy, Defamation of Religions and Human Rights, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, № 4
- Temperman J. /2011/: Freedom of Expression and Religious Sensitivities in Pluralist Societies: Facing the Challenge of Extreme Speech, *Brigham Young University Law Review*, № 3
- Ten C. L. /1978/: Blasphemy and Obscenity, *British Journal of Law and Society*, № 1
- Trispiotis I. /2013/: The Duty to Respect Religious Feelings: Insights from European Human Rights Law, *Columbia Journal of European Law*, № 3
- Unsworth C. /1995/: Blasphemy, Cultural Divergence and Legal Relativism, *Modern Law Review*, № 5
- Vance S. C. /2004/: The Permissibility of Incitement to Religious Hatred Offenses under European Convention Principles, *Transnational Law & Contemporary Problems*, № 1
- Vuković I. /2013/: Dečja pornografija i krivično pravo – međunarodni ugovori i član 185 Krivičnog zakonika, u: *Međunarodna krivična dela*, Beograd
- Vuković I. /2018/: Blasfemija i krivično pravo – uporedno zakonodavstvo i judikatura, *Crimen*, № 2
- Vuković I. /2015/: O unapređenju krivičnopravne zaštite slobode veroispovesti u srpskom i crnogorskom pravu, u: *Religija, politika, pravo*, Beograd – Budva
- Waldron J. /2010/: Dignity and Defamation: The Visibility of Hate, *Harvard Law Review*, № 7
- Wiles E. /2006/: A Right to Artistic Blasphemy – An Examination of the Relationship between Freedom of Expression and Freedom of Religion, through a Comparative Analysis of UK Law, *University College Dublin Law Review*, № 1

Igor Vuković

Faculty of Law, University of Belgrade

BLASPHEMY AND CRIMINAL LAW – FREEDOM OF EXPRESSION VS. OFFENDING RELIGIOUS FEELINGS

SUMMARY

In comparative criminal literature, punishment of blasphemy is being rejected for several reasons. The largest number of theorists point to the importance of freedom of speech, where in order to communicate and exchange ideas, it must be allowed that the manner of expression is sometimes provocative. This particularly refers to those forms of (artistic) expression characterized by the humorous processing of certain social and political themes (caricature, satire). Defining a crime of blasphemy as well encounters difficulties on the dogmatic plan, because of the undefined object of protection and the fact that it is not easy to distinguish the circle of religious systems that deserve protection. In addition, the question arises as to why similar protection would not enjoy beliefs in the sphere of culture, politics, sports, etc. A restrictive approach on this issue is also affected by radical criminal-law protection in this matter in Islamic states. On the other hand, it is not possible to dispute the particular interest of a society to protect certain values whose violation carries an increased risk for the functioning of the legal order, especially in multinational environments. The author presents the most important arguments in this discussion, taking the view that the essential content of the recognized religions deserves to be a subject of limited criminal protection.

Key words: Blasphemy, Freedom of Expression, Artistic Expression, Islam.

Dr *Ivana Stevanović**
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

Nikola Vujičić, MA**
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

RAD U JAVNOM INTERESU I USLOVNA OSUDA SA ZAŠTITNIM NADZOROM U REPUBLICI SRBIJI I POVRAT (analiza uspešnosti primene iz ugla istraživača)

Apstrakt: Alternativne krivične sankcije predstavljaju temu koja godinama unazad izaziva posebnu pažnju naučne i stručne javnosti. Ostvarivanje opšte svrhe krivičnog prava, alokacija ekonomskih resursa i najzad, prenatrpanost zatvora (kazneno popravnih zavoda), najčešće se navode kao razlozi za postojanje i primenu alternativnih krivičnih sankcija. U radu su analizirane kazna rada u javnom interesu i mera upozorenja uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom. Nakon uvodnog (teorijskog) i zakonodavnog okvira, u radu je predstavljen deo istraživanja koje je u toku 2017. godine sproveo Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, u saradnji sa Misijom OEBS, na temu povrata u Republici Srbiji. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 502 ispitanika, prema kojima je u toku 2012. i 2013. godine izvršena neka od navedene dve alternativne krivične sankcije, pri čemu je osnovni cilj bio da se sagleda uspešnost njihove primene u smislu specijalne prevencije, te da se uz pomoć multivarijantne analize sagledaju faktori koji imaju najveću značajnost u razumevanju kriminalnog povrata.

Ključne reči: alternativne krivične sankcije, rad u javnom interesu, uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom, povrat, Srbija.

UVOD

Krivične sankcije predstavljaju sredstvo za ostvarivanje zaštitne funkcije krivičnog prava, koja je osnovni cilj i svrha postojanja krivičnog prava u celini.¹ Pitanje sistema krivičnih sankcija, svakako je jedno od pitanja koje je vekovima unazad predstavljalo jedno od centralnih pitanja, ali i sporenja u krivičnim naukama, pri čemu

* viši naučni saradnik i direktor Instituta, ivanacpd@gmail.com

** istraživač saradnik, nikola.vujicic.law@gmail.com

1 Z. Stojanović /2015/: Krivično pravo – opšti deo, Beograd, p. 275.

je poslednjih nekoliko decenija posebna pažnja posvećena alternativnim krivičnim sankcijama. U teoriji nema jedinstvene definicije alternativnih krivičnih sankcija. To pitanje se uglavnom svodi na rasprave o alternativama kazni zatvora. Praktično, alternativu kazni zatvora predstavlja svaka sankcija koja nije kazna lišenja slobode.²

Širokoj lepezi krivičnih sankcija koju poznaju savremena krivična zakonodavstva, prethodila su različita sporenja u teoriji i praksi, koja su mahom izazvana negativnim uticajem koje kazna zatvora, kao najteža krivična sankcija, ima na osuđeno lice, te činjenicom da bi na lakše oblike kriminaliteta, trebalo reagovati blažim krivičnim sankcijama, u cilju postizanja, pre svega, specijalne prevencije. Iako se u današnje vreme kazna zatvora primenjuje znatno ređe nego neke druge krivične sankcije, vek koji je ostao za nama biće upamćen i po tome što je kazna zatvora ostala osnovni vid krivičnog reagovanja na najteža ugrožavanja osnovnih društvenih vrednosti punoletnih i uračunljivih učinilaca.³

Kada je reč o negativnom uticaju kazne zatvora na osuđeno lice, u kriminološkoj literaturi je i danas nemoguće zaobići saznanja do kojih su došli *Clemmer*, koji govori o prizonizaciji – fazama u kojima se rađa ili produbljuje sklonost ka kriminalnom i antisocijalnom ponašanju⁴, odnosno *Sykes*, koji ukazuje na nekoliko osnovnih penitencijarnih deprivacija kojima su izloženi zatvorenici, poput: lišavanja slobode, lišavanja dobara i usluga, lišavanja heteroseksualnih odnosa, gubitka autonomije i lišavanja osećanja sigurnosti.⁵

Iako, između ostalog, polazi i od ideja pomenutih autora, *Ferguson* se u svom delu *Pakao: Anatomija kažnjavanja u Americi (e. Inferno: An Anatomy of American Punishment)* pita „Zašto Amerikanci, ali i drugi narodi, mahom tolerišu sadašnji način kažnjavanja“? Polazeći od stava da prosečan građanin lakše prihvata kaznu zatvora kao odgovor na izvršeno krivično delo, izvodi tri osnovna zaključka: prvo, potreba veoma lako prerasta u želju za kažnjavanjem; drugo, navika ojačava tu želju i treće – režimi kažnjavanja vremenom se pogoršavaju kroz nametanje većih nivoa kazni nego što je prvobitno predviđeno.⁶ Drugim rečima, u ovom delu se ukazuje na činjenicu da društvo kao takvo, mnogo lakše prihvata teže vidove kažnjavanja, u odnosu na alternative, pri čemu odgovornost za takvo stanje imaju oni koji izriču kazne.

Alternativne krivične sankcije, danas su postale realnost, bez obzira na činjenicu da li su razlozi za njihovo uvođenje bili humane prirode (*neki od razloga su napred navedeni, a svode se na saznanja da tradicionalne kazne nisu odgovarajuće za određene grupe prestupnika*) ili iz prostog razloga što su savremena društva potražila

2 D. Kolarić /2018/: Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom i druge alternativne krivične sankcije u Krivičnom zakoniku Srbije – in: *Alternativne krivične sankcije – regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja* (S. Bejatović, I. Jovanović, eds.), Beograd, p. 74.

3 Đ. Ignjatović /2013/: Normativno uređenje izvršenja vanzavodskih krivičnih sankcija u Srbiji, *Crimen*, No. 2, p. 144.

4 D. Clemmer /2009/: Prizonizacija – in: *Teorije u kriminologiji* (Đ. Ignjatović, ed.), Beograd, p. 517.

5 G. Sykes /2009/: Muke zatvorenike – in: *Teorije u kriminologiji* (Đ. Ignjatović, ed.), Beograd, pp. 521–527.

6 R. A. Ferguson /2014/: *Inferno: An Anatomy of American Punishment*, Cambridge, p. 59.

ekonomski isplativ⁷ i efikasan neinstitucionalni model kontrole dela kriminaliteta, koji je bilo nametnut rastom kriminaliteta i sve većim brojem prestupnika kojima je izrečena kazna zatvora.⁸

Reformom krivičnog zakonodavstva iz 2005. godine (*iz godine u godinu, čini se da reforma još uvek nije okončana*) a naročito uspostavljanjem povereničkih kancelarija koje se bave izvršenjem vanzavodskih sankcija i mera⁹, sistem krivičnih sankcija u Republici Srbiji je dobio naglašeni pluralistički karakter. Iako zakonski osnov za primenu alternativnih krivičnih sankcija *de facto* postoji, u Strategiji za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji do 2020. godine, koju je donela Vlada Republike Srbije, jasno je ukazano na sledeće: „Sistem alternativnih sankcija se razvija, ali se i dalje ovaj oblik sankcionisanja ne izriče u meri koja odgovara vrsti krivičnih dela. Veća primena alternativnih sankcija zahteva izmene normativnog okvira u pogledu proširenja uslova za izricanje postojećih alternativnih sankcija i propisivanje novih alternativnih sankcija u skladu sa trendovima savremenih sistema izvršenja krivičnih sankcija“.¹⁰ Pored navedenog, u Strategiji je ukazano da postoji nejednaka zastupljenost kazne rada u javnom interesu i uslovne osude sa zaštitnim nadzorom u odnosu na kaznu kućnog zatvora koja dominira u ukupnom broju izrečenih alternativnih sankcija.

- 7 U jednoj studiji koja je imala za cilj da sagleda odnos troškova i koristi koje društvo ima od uvođenja i šire primene ne samo alternativnih krivičnih sankcija, već i šire primene uslovnog otpusta sa zaštitnim nadzorom, pokazano je da su uštede daleko veće, čak i u onim sistemima gde je neophodno najpre uložiti napore i finansijska sredstva koji bi omogućili primenu alternativa u praksi (*autori ove studije su pre svega sagledali one alternativne krivične sankcije koje se sprovode u zajednici*). Vid. S.X. Zhang, R.E.L. Roberts, V.J. Callanan /2006/: The cost benefits of providing community-based correctional services: An evaluation of a statewide parole program in California, *Journal of Criminal Justice*, No. 34, p. 348
- 8 S. Soković /2018/: Međunarodni standardi i alternativne krivične sankcije – in: *Alternativne krivične sankcije – regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja* (S. Bejatović, I. Jovanović, eds.), Beograd, p. 60. Na ovom mestu, nije zgoreg pomenuti da pojedini autori ukazuju da bi određene alternative trebalo primeniti i na neuračunljive, odnosno bitno smanjeno uračunljive učinioce, te lica koja su krivično delo izvršila usled zavisnosti od upotrebe opojnih droga ili alkohola, budući da nalazi iz sprovedenih istraživanja sugerišu da su neke alternativne krivične sankcije, koje se sprovode u zajednici, daleko efikasnije od zatvaranja. Vid. D. DeMatteo *et al.* /2013/: Community-based alternatives for justice-involved individuals with severe mental illness: Diversion, problem-solving courts, and reentry, *Journal of Criminal Justice*, No. 41, pp. 64–71.
- 9 *Lex specialis* koji reguliše ovu materiju donet je nekoliko godina kasnije, odnosno 2014. godine, usvajanjem Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, *Sl. glasnik RS*, br. 55/2014 i 87/2018 (*u nastavku*: ZIVSM). Do usvajanja ovog propisa, osnov za izvršenje vanzavodskih sankcija i mera se nalazio u odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, koji se i danas primenjuje u ovoj materiji, pod uslovom da Zakonom o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera nije drugačije propisano.
- 10 U Strategiji koja je doneta za period od 2010. do 2015. godine, ukazano je da je „u strukturi ukupno izrečenih kazni zatvora, i dalje izrazito zastupljena kazna zatvora u trajanju do šest meseci i kazna zatvora u trajanju preko šest meseci do dve godine, te da takva kaznena politika direktno utiče na preopterećenost smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija“. Prema: D. Ristić /2016/: Iskustva u izvršenju vanzavodskih sankcija i mera u Republici Srbiji – in: *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust* (I. Stevanović, A. Batrićević, eds.), Beograd, p. 350.

Iz navedenih razloga, istraživački tim Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, u saradnji sa Misijom OEBS, u toku 2017. godine je sproveo istraživanje na temu povrata u Republici Srbiji. Jedan od segmenata istraživanja, bila je i analiza povrata među licima prema kojima je u toku 2012. i 2013. godine izvršena kazna rada u javnom interesu, odnosno mera upozorenja uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom, pri čemu se u istraživanju pošlo od hipoteze da stopa recidivizma opravdava širu primenu ovih alternativnih krivičnih sankcija u budućnosti.¹¹

1. OSVRT NA ZAKONODAVNI OKVIR

1.1. Rad u javnom interesu

Rad u javnom interesu se uobičajeno određuje kao neplaćeni rad u korist zajednice, koji se obavlja na osnovu sudske odluke i zamenjuje kaznu zatvora.¹² U skladu sa međunarodnim standardima, radna obaveza ne predstavlja kazneni element krivične sankcije, odnosno da bi ova kazna mogla biti izrečena učiniocu, neophodno je da se i on sam saglasi sa radom, pri čemu je osnovni cilj da se postigne uspešna resocijalizacija učinioca. Ova alternativa, pruža ciljane intervencije ka onoj grupi učinilaca za koje se može očekivati da će njenom primenom biti ostvarena svrha kažnjavanja.¹³ Sa druge strane, kazneni efekti se postižu uskraćivanjem dela slobodnog vremena osuđenom, koji za to vreme radi u korist društva.¹⁴ Pozitivna iskustva u primeni nekih alternativa kazni zatvora uticala su i na naše zakonodavstvo. Krivičnim zakonikom iz 2005. godine (*u nastavku: KZ*)¹⁵ u naše krivično zakonodavstvo, uvedena je i kazna rada u javnom interesu.¹⁶

Odredbom čl. 52 st. 1 KZ, propisano je da se rad u javnom interesu može izreći za krivična dela za koja je propisan zatvor do tri godine ili novčana kazna, definišući

-
- 11 Razlog za ovakvu postavku hipoteze, koja je afirmativnog karaktera prema široj primeni alternativnih krivičnih sankcija, leži i u činjenici da novija istraživanja pokazuju da nema statistički značajne razlike u stopi povrata između onih lica prema kojima je izvršena kazna zatvora i onih prema kojima je primenjena kazna rada u javnom interesu. Ali, postoji razlika u tome da određeni broj lica zatvaranjem bespotrebno isključujemo iz zajednice, što pored toga što stvara velike troškove za državu, dovodi i do potencijalno lošeg uticaja osuđeničke populacije na pojedinca prema kome bi opšta svrha krivičnih sankcija mogla biti ostvarena i primenom kazne rada u javnom interesu. U navedenom smislu, u svim situacijama u kojima je to moguće, trebalo bi primeniti blažu krivičnu sankciju, čime se na svojevrstan način poštuje i načelo *ultima ratio*. Vid. više: E.J. Wodahl, J.H. Boman IV, B.E. Garland /2015/: Responding to probation and parole violations: Are jail sanctions more effective than community-based graduated sanctions?, *Journal of Criminal Justice*, Vol. 43 (3), pp. 242–250.
- 12 N. Mrvić-Petrović /2018/: Rad u javnom interesu (pojam, uslovi, mogućnosti izricanja, trajanje i posledice neizvršenja radne obaveze) – in: *Alternativne krivične sankcije – regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja* (S. Bejatović, I. Jovanović, eds.), Beograd, p. 152.
- 13 K. Heilbrun et al. /2012/: Community-based alternatives for justice-involved individuals with severe mental illness: Review of the relevant research, *Criminal Justice and Behavior*, 39, pp. 351–419.
- 14 N. Mrvić-Petrović: *op. cit.*, p. 153.
- 15 Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.
- 16 Prema: D. Kolarić: *op. cit.*, p. 78.

ga kao svaki onaj društveno koristan rad kojim se ne vređa ljudsko dostojanstvo i koji se ne vrši u cilju sticanja dobiti (stav 2). Dalje, zakonodavac propisuje da ova kazna ne može trajati kraće od šezdeset, niti duže od tristašezdeset časova, pri čemu traje šezdeset časova u toku jednog meseca, a isti mora biti obavljen za vreme koje ne može biti kraće od mesec dana, niti duže od šest meseci (čl. 52 st. 3 KZ). Polazeći od važećih međunarodnih standarda, odnosno potpisanih konvencija i ugovora, Krivičnim zakonikom je propisano da se rad u javnom interesu ne može izreći bez pristanka učinioca, a prilikom izricanja ove kazne sud će imajući u vidu svrhu kažnjavanja, uzeti u obzir vrstu učinjenog krivičnog dela, ličnost učinioca, kao i njegovu spremnost da obavlja rad u javnom interesu (čl. 52 st. 4 KZ). Ukoliko osuđeni ne obavi deo ili sve časove izrečene kazne rada u javnom interesu, sud će ovu kaznu zameniti kaznom zatvora tako što će za svakih započelih osam časova rada u javnom interesu odrediti jedan dan zatvora (čl. 52 st. 5). Ipak, slično institutu uslovnog otpusta, ali u ovom slučaju bez mogućnosti opoziva, zakonodavac predviđa i svojevrsnu nagradu za osuđeno lice koje uredno ispunjava sve svoje obaveze vezane za rad u javnom interesu, kome sud može dužinu izrečenog rada u javnom interesu umanjiti za jednu četvrtinu.

Na ovom mestu, važno je naglasiti i postojanje mogućnosti da se neplaćena novčana kazna može, umesto kaznom zatvora, zameniti kaznom rada u javnom interesu tako što će se za svakih započelih hiljadu dinara novčane kazne odrediti osam časova rada u javnom interesu, s tim da rad u javnom interesu ne može biti duži od tristašezdeset časova (čl. 51 st 4 KZ). Ovakvu mogućnost sudovi bi trebalo da koriste, budući da je načelno prihvatljivije da osuđeni koji ne plati novčanu kaznu, umesto toga obavi rad u javnom interesu, pre nego da mu se neplaćena novčana kazna pretvori u zatvor.

Izvršenje kazne rada u javnom interesu, u skladu sa odredbama ZIVSM je povereno organizacionoj jedinici nadležnoj za alternativne sankcije (*u nastavku*: Poverenička služba) koja deluje u okviru Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. U okviru Povereničke službe, u skladu sa odredbom čl. 3 st. 2 ZIVSM, obrazuju se povereničke kancelarije za područje teritorijalne nadležnosti jednog ili više sudova (*u nastavku*: Poverenička kancelarija). Odredbom čl. 38 ZIVSM, propisano je da je sud koji je odlučivao u prvom stepenu dužan da izvršnu odluku, s podacima o ličnosti osuđenog lica pribavljenim tokom krivičnog postupka, dostavi Povereničkoj kancelariji u roku od tri dana od dana kada je odluka postala izvršna. Za razliku od navedenog roka, koji je instruktivnog karaktera, budući da ne postoji bilo kakva posledica za slučaj da sud u roku od tri dana od dana kada je odluka postala izvršna istu ne dostavi Povereničkoj kancelariji, ZIVSM ne predviđa rok u kome je neophodno da dođe do zaključenja ugovora o izvršenju kazne rada u javnom interesu.¹⁷

17 Nepoznanica je koji su razlozi zbog kojih zakonodavac nije jasno definisao rok u kome je osuđeni dužan da otpočne rad u korist zajednici. Jedan od razloga, svakako bi mogao biti i nedostatak radnih mesta na kojima bi osuđena lica mogla da obave društveno koristan rad. Ukoliko se u obzir uzme važnost da se izrečene sankcije blagovremeno izvršavaju, jer svako produženo trajanje intervala od izvršenog krivičnog dela, do izvršenja krivične sankcije, bitno utiču na delotvornost sankcije i mogućnost da ona stvarno ispunji svrhu kažnjavanja, pitanje rokova se svakako aktualizuje. Ovde treba imati u vidu i probleme koji se pored potencijalno nedovoljnog broja odgovarajućih mesta za rad, ogledaju i u nedovoljnom broju zaposlenih u okviru Povereničke službe, naspram broja lica prema kojima je izrečena bilo koja od zakonom predviđenih krivičnih

Ipak, u pogledu zaključenja ugovora o izvršenju kazne rada u javnom interesu, zakonodavac u čl. 39 st. 1 ZIVSM polazi od toga da ovaj oblik rada ne sme ugrožavati zdravlje i bezbednost osuđenog, te da se obavlja kod pravnog lica koje se bavi poslovima od javnog interesa, a naročito humanitarnim, zdravstvenim, ekološkim ili komunalnim delatnostima, što je u skladu sa međunarodnim standardima. Takođe, Uprava zaključuje ugovor o saradnji sa pravnim licem o obavljanju rada u javnom interesu kojim se određuju međusobni odnosi Uprave, poslodavca i osuđenih u vezi sa obavljanjem rada u javnom interesu (čl. 39 st. 2 ZIVSM) pri čemu izbor poslodavca, vrstu posla i program rada određuje Poverenik (čl. 39 st. 5 ZIVSM). Odluku o upućivanju osuđenog na rad u javnom interesu kod određenog poslodavca donosi Rukovodilac Povereničke službe, odnosno lice koje on ovlasti, a sama odluka se dostavlja osuđenom i poslodavcu (čl. 39 st. 4 ZIVSM). Uprava osigurava osuđene za slučaj povrede na radu (čl. 39 st. 6 ZIVSM) što takođe predstavlja jedan od međunarodnih standarda čiju bi implementaciju u naše zakonodavstvo trebalo pohvaliti.

Odredbom čl. 40 ZIVSM, regulisano je praćenje izvršenja ove sankcije, te obaveza Poverenika da o početku i završetku izvršenja kazne rada u javnom interesu obavesti sud i Povereničku službu, pri čemu je njegova obaveza da navedene državne organe izveštava i o okolnostima koje bitno utiču na realizaciju programa.

Osuđeni je dužan da obavi rad u predviđenom roku i na način koji je određen programom postupanja. Ako je osuđeni opravdano sprečen da ispuni programom predviđene obaveze, dužan je da o tome obavesti Poverenika i poslodavca najkasnije u roku od 24 časa, od nastanka razloga sprečenosti. Ujedno, osuđeni ima pravo da kontaktira Poverenika na dogovoreni način (čl. 41 ZIVSM).

Mogućnost koja je predviđena odredbom čl. 52 st. 6 KZ, a koja se tiče umanjene kazne za jednu četvrtinu, predviđena je i odredbom čl. 42 ZIVSM na identičan način, pri čemu je jedina razlika u tome što je ovim propisom mogućnost podnošenja predloga data Povereniku.

Neispunjenje radne obaveze, ne povlači automatski primenu odredbe čl. 52 st. 5 KZ, odnosno ukoliko Poverenik na osnovu obaveštenja predstavnika poslodavca ustanovi da osuđeni tokom sprovođenja programa grubo zanemaruje svoje radne obaveze, obavice razgovor sa osuđenim, dati mu potrebne savete i upozoriti ga na posledice takvog njegovog postupanja. Ako osuđeni i posle upozorenja nastavi da grubo zanemaruje svoje radne obaveze, Poverenik će o tome izvestiti sud i Povereničku službu, uz navođenje činjenica, okolnosti i razloga (čl. 43 ZIVSM).

1.2. Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom

Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom predstavlja meru upozorenja (*admonitivna sankcija*) čija je svrha ostvarivanje principa da je kazna, a naročito kazna lišenja slobode, krajnje sredstvo (*ultima ratio*) odnosno da ne treba primenjivati strože sankcije sve dok se opšta svrha krivičnih sankcija može postići blažom vr-

---

sankcija. O ovom problemu, vid. više u: D. Garić, A. Stepanović /2018/: Alternativne krivične sankcije (stanje u Srbiji i mere unapređenja praktične primene) – in: *Alternativne krivične sankcije – regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja* (S. Bejatović, I. Jovanović, eds.), Beograd, pp. 237–238.

stom sankcije.¹⁸ Za razliku od kazne kao retributivno-preventivne sankcije, ona je preventivna sankcija, kod koje je retributivni elemenat potisnut i stavljen u poziciju pretnje kaznom.¹⁹

Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom, regulisana je odredbama čl. 71–76 KZ, pri čemu nije utvrđena njena posebna svrha, što znači da je svrha ista bez obzira na to da li je reč o običnoj uslovnoj osudi ili onoj sa zaštitnim nadzorom – cilj je da se bez primene kazne izvrši uticaj na učinioca da ne vrši krivična dela. Kad izrekne uslovnu osudu, sud može odrediti da se učinilac stavi pod zaštitni nadzor, ako se, s obzirom na njegovu ličnost, raniji život, držanje posle izvršenog krivičnog dela, a naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela i okolnosti izvršenja dela, može očekivati da će se zaštitnim nadzorom potpunije ostvariti svrha uslovne osude (čl. 72 st. 1 KZ), pri čemu sadržina zaštitnog nadzora može obuhvatiti jednu ili više obaveza propisanih odredbom čl. 73 KZ i to:

1. javljanje organu nadležnom za izvršenje zaštitnog nadzora u rokovima koje taj organ odredi;
2. osposobljavanje učinioca za određeno zanimanje;
3. prihvatanje zaposlenja koje odgovara sposobnostima učinioca;
4. ispunjavanje obaveza izdržavanja porodice, čuvanja i vaspitanja dece i drugih porodičnih obaveza;
5. uzdržavanje od posećivanja određenih mesta, lokala ili priredbi, ako to može biti prilika ili podsticaj za ponovno vršenje krivičnih dela;
6. blagovremeno obaveštavanje o promeni mesta boravka, adrese ili radnog mesta;
7. uzdržavanje od upotrebe droge ili alkoholnih pića;
8. lečenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi;
9. posećivanje određenih profesionalnih i drugih savetovališta ili ustanova i postupanje po njihovim uputstvima;
10. otklanjanje ili ublažavanje štete pričinjene krivičnim delom, a naročito izmirenje sa žrtvom učinjenog krivičnog dela.

Pri izboru neke od pobrojanih obaveza, te određivanja njihovog trajanja, sud će naročito uzeti u obzir godine života učinioca, njegovo zdravstveno stanje, sklonosti i navike, pobude iz kojih je izvršio krivično delo, držanje posle izvršenog krivičnog dela, raniji život, lične i porodične prilike, uslove za ispunjenje naloženih obaveza, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca, a od značaja su za izbor mera zaštitnog nadzora i njihovo trajanje.

Vreme trajanja mera zaštitnog nadzora određuje se u okviru roka proveravanja utvrđenog u uslovnoj osudi, pri čemu isti prestaje opozivanjem uslovne osude. U toku trajanja zaštitnog nadzora sud može, s obzirom na ostvarene rezultate, poje-

18 Z. Stojanović /2012/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, p. 284.

19 V. Kambovski /2018/: Alternativne mere u makedonskom krivičnom pravu i problemi njihove primene – in: *Alternativne krivične sankcije – regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u praksi i mere unapređenja* (S. Bejatović, I. Jovanović, eds.), Beograd, p. 135.

dine obaveze ukinuti ili zameniti drugim. Ako u toku trajanja zaštitnog nadzora sud utvrdi da je ispunjena svrha ove mere, može zaštitni nadzor ukinuti pre isteka određenog vremena (čl. 75 st. 1–4 KZ). Ukoliko osuđeni kome je izrečen zaštitni nadzor ne ispunjava obaveze koje mu je sud odredio, sud ga može opomenuti ili može ranije obaveze zameniti drugim ili produžiti trajanje zaštitnog nadzora u okviru vremena proveravanja ili opozvati uslovnu osudu (čl. 76 KZ).

Izvršenje uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, sprovodi se u skladu sa odredbama čl. 34–37 ZIVSM. Obaveze Poverenika, uglavnom su postavljene na identičan način kao i u slučaju kazne rada u javnom interesu. Bitna razlika u postupanju Poverenika, ogleda se u rokovima postupanja. Poverenik je dužan da *odmah, po prijemu odluke suda*, preduzme potrebne radnje za njeno izvršenje i da po potrebi uspostavi saradnju sa porodicom osuđenog, policijom, ustanovama zdravstvene i socijalne zaštite, poslodavcem i drugim ustanovama, organizacijama i udruženjima (čl. 35 st. 1 ZIVSM). Program izvršenja zaštitnog nadzora, Poverenik je dužan da izradi *u roku od 15 dana od dana prijema odluke suda* kojom je izrečena uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom (čl. 35 st. 2 ZIVSM). Takođe, za razliku od kazne rada u javnom interesu, gde osuđeno lice suštinski nema pravo da uloži prigovor ili neko drugo pravno sredstvo, a koje se tiče izbora poslodavca, vrste posla i programa rada, kod uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, osuđeno lice ima pravo da nadležnom sudu podnese prigovor na program izvršenja zaštitnog nadzora i to *u roku od tri dana, od dana upoznavanja sa programom* (čl. 35 st. 5 ZIVSM). Predviđen je i poseban rok koji se odnosi na situaciju kada izvršenje zaštitnog nadzora ne otpočne u roku od 30 dana posle prijema izvršne odluke ili osuđeni ne prihvati izvršenje zaštitnog nadzora, u kojim slučajevima je Poverenik dužan da *odmah obavesti sud koji je odredio zaštitni nadzor* (čl. 36 st. 2 ZIVSM).

2. ALTERNATIVNE KRIVIČNE SANKCIJE I POVRAT U REPUBLICI SRBIJI (rezultati istraživanja)

2.1. Metodološke napomene

Istraživanje alternativnih krivičnih sankcija, odnosno kazne rada u javnom interesu i mere upozorenja uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, i povrata u Republici Srbiji, predstavlja deo istraživanja koje je u toku 2017. godine obavio istraživački tim Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, uz podršku Misije OEBS u Srbiji.²⁰ Osnovni cilj istraživanja je bio da se sagledaju isključivo navedene dve alternativne krivične sankcije, budući da je u praksi uočeno da ih sudovi izriču u znatno manjem broju u odnosu na neke druge alternative, poput kazne zatvora koja

20 Istraživanjem su obuhvaćene i sledeće celine: (1) Uticaj stručnog osposobljavanja na povrat u Republici Srbiji; (2) SZB – mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana i alkoholičara i povrat i (3) Vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom i povrat. Osnovni nalazi istraživanja, prilagođeni struči, publikovani su u: I. Stevanović *et al.* /2018/: *Ekspertska istraživanje i analiza povrata u Republici Srbiji*, Beograd.

se izvršava u prostorijama u kojima osuđeni stanuje (tzv. kućni zatvor), a koju naš zakonodavac i ne predviđa kao posebnu alternativnu krivičnu sankciju već je reguliše kao alternativni način izvršenja kazne zatvora.²¹

Navedeno su potvrdili i rezultati istraživanja koje je 2017. godine sproveo istraživaški tim Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu,²² kao i podaci Republičkog zavoda za statistiku.²³ Inače, opravdanost šireg izricanja rada u javnom interesu i uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, u istraživanju je sagledana u kontekstu stope povrata, nakon izvršenja kazne, odnosno mere upozorenja.

2.1.1. Uzorak

Uzorkom je obuhvaćeno 502 ispitanika (91,4% muškaraca i 8,6% žena) osuđenih na izdržavanje alternativnih krivičnih sankcija – njih 452 (90%) je bilo osuđeno na kaznu rada u javnom interesu, a 50 (10%) je dobilo uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom. Kada je reč o polu, važno je pomenuti da su osuđenice uglavnom izdržavale kaznu rada u javnom interesu (njih 90,7%), dok ih je samo 9.3% bilo osuđeno na uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom.

Najveći deo ispitanika je upućen na izdržavanje alternativne sankcije u toku 2013. godine – njih 478, odnosno 95,2%. Ovde je važno napomenuti da je primarni cilj bio da se sagledaju ispitanici koji su na izdržavanje upućeni u toku 2013. godine. Međutim, usled činjenice da je u toku 2013. godine samo 26 lica bilo upućeno na izvršenje uslovne osude za zaštitnim nadzorom, u pogledu ove mere upozorenja istraživanje je prošireno i na 2012. godinu, čime je uzorak povećan za 24 ispitanika, odnosno samo 4,8% lica iz ukupnog uzorka je na izvršenje alternativne sankcije upućeno u 2012. godini. Prosečan ispitanik je rođen 1976. godine, pri čemu se raspon uzrasta kreće od 1939. do 1994. godišta.

2.1.2. Instrument i varijable

Podaci u ovom istraživanju prikupljeni su iz dokumentacije – matičnih knjiga koje se vode u okviru Kancelarije za alternativne sankcije u Beogradu. U okviru ove Kancelarije, vode se podaci o svim alternativnim sankcijama za teritoriju Republike

- 21 S. Čopić /2018/: Alternativne krivične sankcije i mere za punoletne učinioce krivičnih dela u Srbiji – in: *Organizacija pravosuđa i efikasnost sudske zaštite – evropski standardi i stanje u Srbiji* (S. Bejatović, ed.), Beograd, pp. 225–226; N. Mrvić-Petrović /2015/: Delotvornost elektronskog nadzora kao sastavnog dela alternativne krivične sankcije ili mere, *Nauka, bezbednost, policija – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, No. 2, p. 98.
- 22 S. Bejatović et al. /2018/: *Kaznena politika u Srbiji (zakon i praksa)*, Beograd, pp. 166–170.
- 23 Vid. Republički zavod za statistiku /2013/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2012. Prijave optuženja i osude, Bilten 576*. Beograd; Republički zavod za statistiku /2014/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2013. Prijave optuženja i osude, Bilten 588*. Beograd; Republički zavod za statistiku /2015/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2014. Prijave optuženja i osude, Bilten 603*. Beograd; Republički zavod za statistiku /2016/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2015. Prijave, optuženja i osude, Bilten 617*. Beograd; Republički zavod za statistiku /2017/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2016. Prijave, optuženja i osude, Bilten 629*. Beograd.

Srbije, pri čemu se po okončanju izvršenja sankcije, celokupan spis dostavlja i čuva u arhivi Ministarstva pravde.²⁴

Provera podataka o povratu ispitanika izvršena je u okviru Ministarstva pravde – Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, sa presekom na dan 20.11.2017. godine.

Kada su u pitanju *podaci o krivičnim delima*, registrovane su sledeće varijable:

Krivično delo. Originalna varijabla ima 28 kategorija koje predstavljaju egzaktni tip dela zbog kojeg je ispitanik izdržavao poslednju krivičnu sankciju.

Broj dela. Egzaktni podatak o tome koliko je dela ukupno ispitanik izvršio, zbog kojih je osuđen datom alternativnom sankcijom.

Tip dela. Da bi se koristila u predikciji povrata, varijabla „krivično delo“ je binarizovana, kao kriterijum je korišćeno prisustvo (kodirani sa 1) odnosno odsustvo nasilja (kodirani sa 0) pri vršenju krivičnih dela.

Mnogostrukost. Varijabla koja pokazuje da li je ispitanik ranije osuđivan samo za jedan tip dela (kodirano sa 0) ili je imao osude za različit tip dela (kodirano sa 1).

Kada su u pitanju *podaci o sankciji* na koju su ispitanici osuđeni, prikupljene su informacije o sledećim varijablama:

Vrsta sankcije. Binarna varijabla kojom se definiše vrsta krivične sankcije: uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom (kodirano sa 0) i rad u javnom interesu (kodirano sa 1).

Godina sankcije. Egzaktni podatak o godini u kojoj je sankcija realizovana.

Dužina sankcije. Varijabla koja predstavlja egzaktni podatak o trajanju izrečene sankcije. Budući da informacije o trajanju uslovne osude sa zaštitnim nadzorom nije bilo moguće dobiti iz matičnih knjiga, ova varijabla se odnosi na trajanje kazne rada u javnom interesu, i iskazana je u broju sati (maksimalan broj sati je 360).

Ishod sankcije. Ova kategorička varijabla obuhvata 8 kategorija: uspešan, neodazivanje (*osuđeno lice se nije javilo na izvršenje alternativne sankcije*), vanredni izveštaj (*osuđeno lice se javilo na izvršenje alternativne sankcije, ali je u toku izvršenja bez opravdanog razloga prekinuto izvršenje*), isteklo (*napomena, kojom su Poverinici označavali situaciju u kojoj je nastupila zastarelost, što se najčešće dešavalo u onim mestima u kojima nisu bile formirane povereničke kancelarije*), preminuo, neuspešno, zatvor (*alternativa je zamenjena kaznom zatvora*) i isplatio (*situacija u kojoj je prvobitna sankcija zamenjena novčanom kaznom*). Radi uključivanja ove varijable u multivarijantnu analizu, ona je binarizovana u dve kategorije, **uspešan** (kodirano sa 1) i **neuspešan** (obuhvata sve sem prve gore navedene kategorije, kodirano sa 0).

24 Iz navedenog razloga, istraživanje nije moglo biti prošireno i na kvalitativnu analizu podataka, u smislu sagledavanja samih predmeta, u kojima se čuvaju sudske odluke, te plana postupanja sa licem prema kome se izvršava alternativna krivična sankcija i sl.

Što se tiče *kriminalnog recidiva*, prikupljeni su podaci o sledećim varijablama:

Recidiv. Binarna varijabla, sa 1 su kodirani ispitanici koji su recidivirali, a sa 0 ispitanici koji nisu recidivirali.

Godina nove presude. Ukazuje na godinu kada je doneta nova presuda.

Novo krivično delo. Originalna varijabla ima 14 kategorija koje predstavljaju egzaktan tip dela zbog kojeg se ispitanici ponovo nalaze u sistemu izvršenja (novoučinjeno krivično delo).

Tip novog krivičnog dela. I u ovom slučaju, varijabla „vrsta novog krivičnog dela“ je binarizovana, kako bi se registrovalo prisustvo (kodirani sa 1) odnosno odsustvo nasilja (kodirani sa 0) pri činjenju dela.

Tip nove sankcije. Binarna varijabla koja ukazuje da li je nova izrečena sankcija kazna zatvora (kodirano sa 0) ili je reč o alternativnoj sankciji (kodirano sa 1).

Dužina nove sankcije. Varijabla koja predstavlja egzaktan podatak o trajanju nove izrečene sankcije u mesecima.

2.2. Rezultati istraživanja

2.2.1. Podaci o krivičnom delu, tipu, mnogostrukosti dela i dužini krivične sankcije

Podaci o krivičnom delu – Ispitanici prema kojima je primenjena neka od dve sagledane alternativne sankcije, najčešće su osuđeni za krivično delo iz čl. 203 KZ – krađa, u 28,1% slučajeva (141 lice), potom za krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a KZ – 68 ispitanika (13,5%), laka telesna povreda iz čl. 122 KZ – 42 lica (8,4%), nasilje u porodici iz čl. 194 KZ – 31 lica (6,2%), kao i za krivično delo iz čl. 289 KZ – ugrožavanje javnog saobraćaja, zbog koga je osuđeno 28 lica (5,6%).

Pored navedenih krivičnih dela, u strukturi dela nalaze se i sledeća krivična dela: 5,4% (27 ispitanika) – skidanje i povreda službenog pečata i znaka iz čl. 327 KZ, sa po 3,4% (po 17 ispitanika) – sitna krađa, utaja i prevara iz čl. 210 KZ i šumska krađa iz čl. 275 KZ, 2,8% (14 ispitanika) – ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči i svađi iz čl. 124 KZ, 2,2% (11 ispitanika) – nasilničko ponašanje iz čl. 344 KZ, sa po 2% (po 10 ispitanika) – učestvovanje u tuči iz čl. 123 KZ i ugrožavanje sigurnosti iz čl. 138 KZ, 1,6% (8 ispitanika) – prikrivanje iz čl. 221 KZ, sa po 1,4% (po 7 ispitanika) – prevara iz čl. 208 KZ i samovlašće iz čl. 330 KZ i sa po 1% (po 5 ispitanika) – neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila iz čl. 213 KZ i Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti iz čl. 323 KZ.²⁵

Tip dela – kada je reč o različitim tipovima dela – oko 73% su dela bez elemenata nasilja, a oko 27% sadrže elemente nasilja.

Mnogostrukost dela – Od ukupnog broja ispitanika, najveći broj njih – 491 (97,8%) osuđeno je zbog jednog izvršenog krivičnog dela, dok je svega 11 lica (2,2%) osuđeno zbog izvršenja dva različita krivična dela.

25 Učešće ostalih krivičnih dela u ukupnoj strukturi je neznatno, odnosno ispod 1%. Detaljnije vid. u: I. Stevanović *et al.*: *op. cit.*, 25.

Podaci o dužini krivične sankcije – Kada je u pitanju dužina izdržavane krivične sankcije, u slučaju uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, iz matičnih knjiga nije bilo moguće dobiti podatak o trajanju zaštitnog nadzora. U slučaju kazne rada u javnom interesu, podatak o broju časova je bio dostupan i on u proseku iznosi 195,75 časova (SD=93.09) sa veoma velikim rasponom od 20²⁶ do 360 časova. (ranije je objašnjeno da minimum broj časova rada u javnom interesu ne može biti kraći od 60 časova; u situacijama gde je naveden manji broj časova, reč je o tome da je sud iskoristio zakonom predviđenu mogućnost i neplaćenu novčanu kaznu zamenio odgovarajućim brojem časova rada u javnom interesu, po modelu – za svakih započetih 1.000 dinara, sud će odrediti osam časova rada).

2.2.2. Ishod alternativne sankcije

Prilikom prikupljanja podataka, uočeno je da je u odnosu na nemali broj ispitanika postojao svojevrsan neuspeh u toku izvršenja alternativne krivične sankcije (za detaljnije objašnjenje o vrstama ishoda primene alternativne sankcije, vid. 2.1.2. – *Instrument i varijable*).

Istraživanje je pokazalo da su alternativne sankcije u 68,9% slučajeva uspešno realizovane, dok se u čak 31,1% slučajeva ishod može smatrati neuspešnim. Najčešći razlozi neuspeha su sledeći: neodazivanje (15,3%), vanredni izveštaj (7,8%), isteklo – zastarelost (3,7%), zamena kaznom zatvora (2,7%), smrt osuđenog lica (0,9%), neuspeh (0,7%). Ukoliko iz se iz „neuspeha“ isključi smrt kao objektivna i nepredvidiva okolnost, i dalje ostaje veliki broj onih (nešto manje od trećine ukupnog broja ispitanika) kod kojih ne postoji uspeh u primeni alternativne krivične sankcije.

2.2.3. Povrat – deskriptivna statistika

Povrat je registrovan kod 12% ispitanika, odnosno od ukupnog broja ispitanika, njih 59 je recidiviralo, pri čemu je najveći broj presuda donet 2014. i 2015. godine, i to po 26%.

Vrsta nove krivične sankcije, od ukupnog broja lica koja su recidivirala, njih 96,1% je osuđeno na bezuslovnu kaznu zatvora, dok se u 3,9% slučajeve sud opredelio za primenu neke od zakonom predviđenih alternativnih (*vanzavodskih*) sankcija. *Prosečna dužina novoizrečene kazne je 32 meseca* (nešto manje od 3 godine), ali je raspon veliki, od 1 do čak 128 meseci (nešto više od 10 godina).

Podaci o novom krivičnom delu – Posmatrano po krivičnim delima, najveći broj lica – njih 13 (21,7%) ponovo se nalazi u sistemu izvršenja zbog izvršenog krivičnog dela iz čl. 204 KZ – teška krađa, potom zbog krivičnog dela krađe iz čl. 203 KZ – 20 ispitanika (20%), krivičnog dela razbojništva iz čl. 206 KZ – 11 lica (18,13%), krivičnog dela iz čl. 246a KZ – neovlašćeno držanje opojnih droga i krivičnog dela iz čl. 289 KZ – ugrožavanje javnog saobraćaja, koja dela je izvršilo po 6 ispitanika (po 10%).²⁷ Ukoliko se kao kriterijum grupisanja krivičnih dela uzme prisustvo, odno-

26 U situacijama gde je broj časova rada u javnom interesu ispod 60 časova, uglavnom je reč o tome da je sud iskoristio zakonom predviđenu mogućnost i neplaćenu novčanu kaznu zamenio odgovarajućim brojem časova rada u javnom interesu, po modelu koji predviđaju odredbe KZ.

27 Učešće ostalih krivičnih dela u ukupnoj strukturi je neznatno, odnosno ispod 1%. Detaljnije vid. u: I. Stevanović *et al.*: *op. cit.*, 26.

sno odsustvo nasilja, primetno je da gro novoučinjenih krivičnih dela čine ona *bez elemenata nasilja* – 70,5%.

2.2.4. Predikcija kriminalnog povrata

Primenom *multivarijantne analize* (model u kome su svi prediktori – *faktori predviđanja*, uključeni zajedno i njihovo međusobno kovariranje se kontroliše u analizi) izračunata je generalna povezanost svih potencijalnih prediktora povrata i samog povrata. Ova analiza je dodatno važna jer ne samo da omogućava ispravnije predviđanje povrata, već dozvoljava mogućnost da i prediktori koji nisu bili značajni kada se posmatra odnos samo dve varijable između sebe (poput grupe i recidiva) mogu postati značajni usled supresorskih efekata.

Vrsta alternativne sankcije i povrat – U ovom uzorku, 25,5% onih koji su pod uslovnom osudom sa zaštitnim nadzorom, kao i 11% onih kojima je izrečena kazna rada u javnom interesu su recidivirali (Tabela 1). Ovaj efekat je *statistički značajan* ($C_{cf}=.13$; $p=.004$), ali mu treba prići s oprezom budući da je relativno mali broj ispitanika koji su recidivirali.

Podaci prikazani u Tabeli 1, jasno ukazuju na činjenicu da je, makar u posmatranom periodu, daleko bolji efekat imala primena kazne rada u javnom interesu, u odnosu na primenu mere upozorenja uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, kada je reč o uticaju krivične sankcije na individualnom planu, odnosno kao odvrćajući mehanizam od ponovnog vršenja krivičnog dela. Naravno, kao što je već navedeno, ovakvom podatku treba pristupiti sa velikim oprezom. I pored toga, smatramo da ne bi trebalo da se odustane od primene ove mere upozorenja, štaviše – trebalo bi afirmisati njenu primenu, ali tek pošto se objektivno stvore uslovi za njenu adekvatnu primenu u praksi.

Tabela 1. Vrsta alternativne sankcije i povrat

			Recidiv_bin		Total
			Ne	Da	
Vrsta sankcije	Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom	Count %	35	12	47
		within Vrsta_sankcije	74,5%	25,5%	100,0%
	Rad u javnom interesu	Count %	382	47	429
		within Vrsta_sankcije	89,0%	11,0%	100,0%
Total	Count %	417	59	476	
	within Vrsta_sankcije	87,6%	12,4%	100,0%	

Tip dela i povrat – *Ne postoji povezanost* tipa dela i povrata, odnosno nema razlike između učinilaca krivičnih dela sa i bez elemenata nasilja, kada je u pitanju recidivizam ($C_{cf}=.06$; $p=.166$) što je prikazano u Tabeli 2.

Tabela 2. Tip dela i povrat

			Recidiv_bin		Total
			Ne	Da	
Tip_dela	Bez elemenata nasilja	Count	304	48	352
		% within Tip_dela	86,4%	13,6%	100,0%
	Sa elementima nasilja	Count	113	11	124
		% within Tip_dela	91,1%	8,9%	100,0%
Total	Count		417	59	476
	% within Tip_dela		87,6%	12,4%	100,0%

Ishod alternativne sankcije i povrat – Oko 64% ispitanika čiji ishod primene alternativne sankcije nije bio uspešan i oko 36% onih čiji je ishod sankcije uspešan su recidivirali (Tabela 3) – dakle, oni čija alternativna sankcija nije u praksi ishodila uspehom, *statistički značajno češće recidiviraju* ($C_{cf}=0.19$; $p=0.000$).

Tabela 3. Ishod alternativne sankcije i povrat

			Recidiv_bin		Total
			Ne	Da	
Ishod_sankcije	Neuspešan	Count	150	38	188
		% within Ishod_sankcije_bin	79,8%	20,2%	100,0%
	Uspešan	Count	267	21	288
		% within Ishod_sankcije_bin	92,7%	7,3%	100,0%
Total	Count		417	59	476
	% within Ishod_sankcije_bin		87,6%	12,4%	100,0%

Multivarijacioni model predikcije povrata – Da bi smo napravili model predikcije recidiva u kom učestvuju svi potencijalni prediktori, korišćena je binarna logistička regresija. U njoj se kontrolišu međusobne korelacije samih prediktora tako da se izbegava redundantnost u predviđanju. Rezultati su pokazali da je podešnost modela dobra ($\chi^2=3.699$; $p=0.883$) a sama regresija je bila statistički značajna ($\chi^2=32.948$; $p=0.000$) iako je pomoću upotrebljenog skupa prediktora objašnjen relativno mali procenat recidiva (15%).

U ovako postavljenom modelu, samo su dva prediktora ostala statistički značajna: **dužina sankcije** i **ishod sankcije** – osuđenici koji su bili osuđeni na dužu sankciju, i oni čiji je ishod sankcije bio neuspešan će imati veću šansu da recidiviraju (Tabela 4).

Tabela 4. Multivarijacioni model predikcije recidiva

		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step	Pol	-19,072	6572,212	,000	1	,998	,000
1a	Godina rođenja	,007	,014	,227	1	,634	1,007
	Broj dela	-19,698	12625,612	,000	1	,999	,000
	Tip dela	-,634	,424	2,242	1	,134	,530
	Dužina sankcije	,005	,002	8,943	1	,003	1,005
	Ishod sankcije	-1,040	,328	10,034	1	,002	,353
	Constant	23,503	14233,786	,000	1	,999	16108045855,180

ZAKLJUČAK

Alternativne krivične sankcije su se u modernim krivičnopravnim sistemima pokazale kao daleko bolji način reagovanja društva na lakše oblike kriminaliteta, u odnosu na kaznu zatvora. Iako bi se moglo zauzeti stanovište da kazna rada u javnom interesu predstavlja jedinu pravu alternativu kazni zatvora, pored njene primene u praksi, trebalo bi afirmisati i primenu ostalih krivičnih sankcija nezavodskog karaktera.

Istraživanje koje je obuhvatilo više segmenata, pokazalo je da je najmanji povrat upravo bio kod lica kojima je izrečena kazna rada u javnom interesu – 11%. Ako se uzme u obzir da je od izvršenja alternative do provere povrata prošlo od tri do pet godina, što se u kriminološkim studijama obično smatra dovoljnim protekom vremena za recidiv, relativno mali broj lica koji je ponovo izvršio krivično delo, mogu ohrabriti sudove da u budućnosti češće izriču kaznu rada u javnom interesu.

Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom u posmatranom periodu nije imala dobar efekat na osuđeno lice, kao što je to slučaj sa kaznom rada u javnom interesu, budući da je 25,5% ispitanika recidiviralo. Sa druge strane, ovakav podatak nije u toj meri alarmantan, da bi se razmišljalo o eventualnom ukidanju, odnosno menjanju odredbi koji regulišu ovu meru upozorenja. Mali broj lica koji se upućuje na izvršenje pomenute mere upozorenja, svakako ne dozvoljava da se zauzimaju eksplicitni stavovi po pitanju njene dalje primene u praksi. Šta više, smatramo da ne bi trebalo da se odustane od njene primene, ali da bi trebalo raditi na tome da se objektivno stvore uslovi za njenu adekvatnu primenu. Sadržina nadzora, koja je odredbama KZ široko postavljena, daje mogućnost kako sudu da odredi adekvatnu obavezu za osuđeno lice, tako i Povereniku da sačini kvalitetan program izvršenja zaštitnog nadzora.

Ukoliko se posmatra struktura krivičnih dela, alternativne krivične sankcije su mahom izricane za lakša krivična dela, odnosno za krivična dela bez elemenata nasilja, što je i bilo očekivano. Ipak, ne treba zanemariti podatak da se u strukturi najčešće izvršenih krivičnih dela nalazi i jedno krivično delo sa elementima na-

silja, odnosno krivično delo iz čl. 194 KZ – nasilje u porodici, sa procentualnim učešćem od 6,2%.

Multivarijantnom analizom je pokazano da su se kao značajni faktori predviđanja povrata izdvojili jedino *dužina sankcije* i *ishod sankcije*, odnosno osuđenici koji su bili osuđeni na dužu sankciju i oni čiji je ishod alternativne krivične sankcije bio neuspešan, imaće veću šansu da recidiviraju. Ovakav podatak, upravo govori u prilog tome da je neophodno da alternativna sankcija bude dobro prihvaćena od strane samog osuđenog lica, ali i da postoji dobro utvrđen sistem kontrole takvih osuđenih lica, što se kod kazne rada u javnom interesu pre svega ogleda u odgovarajućem broju adekvatnih radnih mesta na kojima bi osuđenici mogli da izvršavaju ovu vrstu krivične sankcije. Pored odgovarajućih poslova, neophodno je da postoji i adekvatan broj osposobljenih lica (poverenika) koji treba da pruže pomoć i podršku osuđenim licima u toku izvršenja neke od zakonom predviđenih alternativnih sankcija. Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera iz 2014. godine, svakako predstavlja značajnu prekretnicu u tom pogledu, pri čemu se poslednje izmene ovog propisa iz 2018. godine, nisu ticale izvršenja kazne rada u javnom interesu i mere upozorenja uslovne osude sa zaštitnim nadzorom. Ipak, ne treba zanemariti kadrovske i druge probleme, na koje se i danas ukazuje u praksi.

LITERATURA

- Bejatović S. *et al.* /2018/: *Kaznena politika u Srbiji (zakon i praksa)*, Beograd.
- Clemmer D /2009/: Prizonizacija – in: *Teorije u kriminologiji* (Đ. Ignjatović, ed.), Beograd, pp. 516–519.
- Ćopić S /2018/: Alternativne krivične sankcije i mere za punoletne učinioce krivičnih dela u Srbiji – in: *Organizacija pravosuđa i efikasnost sudske zaštite – evropski standardi i stanje u Srbiji* (S. Bejatović, ed.), Beograd, pp. 211–230.
- DeMatteo S. *et al.* /2013/: Community-based alternatives for justice-involved individuals with severe mental illness: Diversion, problem-solving courts, and reentry, *Journal of Criminal Justice*, No. 41, pp. 64–71.
- Ferguson R.A. /2014/: *Inferno: An Anatomy of American Punishment*, Cambridge.
- Garić D., Stepanović A. /2018/: Alternativne krivične sankcije (stanje u Srbiji i mere unapređenja praktične primene) – in: *Alternativne krivične sankcije – regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja* (S. Bejatović, I. Jovanović, eds.), Beograd, pp. 229–240.
- Heilbrun K. *et al.* /2012/: Community-based alternatives for justice-involved individuals with severe mental illness: Review of the relevant research, *Criminal Justice and Behavior*, 39, pp. 351–419.
- Ignjatović Đ. /2013/: Normativno uređenje izvršenja vanzavodskih krivičnih sankcija u Srbiji, *Crimen*, No. 2, pp. 144–175.
- Kambovski V. /2018/: Alternativne mere u makedonskom krivičnom pravu i problemi njihove primene – in: *Alternativne krivične sankcije – regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja* (S. Bejatović, I. Jovanović, eds.), Beograd, pp. 131–150.

- Kolarić D. /2018/: Uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom i druge alternativne krivične sankcije u Krivičnom zakoniku Srbije – in: *Alternativne krivične sankcije – regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja* (S. Bejatović, I. Jovanović, eds.), Beograd, pp. 73–94.
- Mrvić-Petrović N. /2015/: Delotvornost elektronskog nadzora kao sastavnog dela alternativne krivične sankcije ili mere, *Nauka, bezbednost, policija – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, No. 2, pp. 97–105.
- Mrvić-Petrović N. /2018/: Rad u javnom interesu (pojam, uslovi, mogućnosti izricanja, trajanje i posledice neizvršenja radne obaveze) – in: *Alternativne krivične sankcije – regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja* (S. Bejatović, I. Jovanović, eds.), Beograd, pp. 151–160.
- Ristić D. /2016/: Iskustva u izvršenju vanzavodskih sankcija i mera u Republici Srbiji – in: *Krivične i prekršajne sankcije i mere: izricanje, izvršenje i uslovni otpust* (I. Stevanović, A. Batrićević, eds.), Beograd, pp. 349–360.
- Soković S. /2018/: Međunarodni standardi i alternativne krivične sankcije – in: *Alternativne krivične sankcije – regionalna krivična zakonodavstva, iskustva u primeni i mere unapređenja* (S. Bejatović, I. Jovanović, eds.), Beograd, pp. 59–72.
- Stevanović I. et al. /2018/: Ekspertska istraživanje i analiza povrata u Republici Srbiji, Beograd.
- Stojanović Z. /2012/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd.
- Stojanović Z. /2015/: *Krivično pravo – opšti deo*, Beograd.
- Sykes G. /2009/: Muke zatvorenike – in: *Teorije u kriminologiji* (Đ. Ignjatović, ed.), Beograd, pp. 520–527.
- Zhang S.X., Roberts R.E.L., Callanan V.J. /2006/: The cost benefits of providing community-based correctional services: An evaluation of a statewide parole program in California, *Journal of Criminal Justice*, No. 34, pp. 341–350.
- Wodahl E.J., Boman IV J.H., Garland B.E. /2015/: Responding to probation and parole violations: Are jail sanctions more effective than community-based graduated sanctions?, *Journal of Criminal Justice*, Vol. 43 (3), pp. 242–250.

BILTENI:

- Republički zavod za statistiku /2013/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2012. Prijave optuženja i osude, Bilten 576*, Beograd.
- Republički zavod za statistiku /2014/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2013. Prijave optuženja i osude, Bilten 588*, Beograd.
- Republički zavod za statistiku /2015/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2014. Prijave optuženja i osude, Bilten 603*, Beograd.
- Republički zavod za statistiku /2016/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2015. Prijave, optuženja i osude, Bilten 617*, Beograd.
- Republički zavod za statistiku /2017/: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2016. Prijave, optuženja i osude, Bilten 629*, Beograd.

Ivana Stevanović, PhD

Institute of Criminological and Sociological Research

Nikola Vujičić, LL.M.

Institute of Criminological and Sociological Research

COMMUNITY SERVICE AND SUSPENDED SENTENCE
WITH PROTECTIVE SUPERVISION IN THE REPUBLIC
OF SERBIA VERSUS RECIDIVISM
(analysis of the success of the application
from the perspective of researchers)

SUMMARY

Alternative criminal sanctions in modern criminal justice systems have proven to be a far better way of reacting society to easier forms of crime compared to prison sentences. In this paper, the authors analyzed two alternative criminal sanctions: community service and suspended sentence with protective supervision, in the context of the analysis of recidivism in the Republic of Serbia. The survey was conducted on a sample of 502 respondents which are during 2012 and 2013 served one of these two alternative criminal sanctions. Of the total number of respondents, 12% again committed a criminal offense (recidivism). Multivariate analysis showed that the only length of sanction and the outcome of the sanction were highlighted as significant predictors of recidivism. The convicted persons who were sentenced to a longer term sanction and those whose outcome of the alternative criminal sanction was unsuccessful will have a greater chance of recidivism. The results showed that the suitability of this model was good ($\chi^2 = 3.699$; $p = .883$) and regression was statistically significant ($\chi^2 = 32.948$; $p = .000$), although a relatively small percentage of recidivism (15%) was explained. Also, if these two sanctions are observed separately, a better effect in practice had a community service (11% of respondents recidivated) in comparison with suspended sentence with protective supervision (25.5% of respondents recidivated). The results are good and suggest that in practice the courts should moreover pronounce alternative criminal sanctions. It is also necessary that the Probation Service has sufficient personnel and financial resources for quality work with persons who have been sentenced to an alternative sentence.

Key words: Alternative Criminal Sanctions, Community Service, Suspended Sentence with Protective Supervision, Recidivism, Serbia.

Elvio Ceci, PhD*

The Constantinian University, New York

ANALYSIS OF ORGANIZED CRIME: CAMORRA

Abstract: Organized crime is a topic that deserves special attention, not just in criminal science. In this paper, the author analyzes Italian crime organizations in their origins, features and relationships between them. These organizations have similar patterns that we will show, but the main one is the division between government and governance. After the introductory part, the author gives a review of the genesis of the crime, but also of the main functions of criminal organizations: control of the territory, monopoly of violence, propensity for mediation and offensive capability. The author also described other organizations that act on the Italian soil (Cosa Nostra, 'Ndrangheta, Napolitan Camorra i Apulian Sacra Coroina Unita). The central focus of the paper is on the Napolitan mafia, Camorra, and its most famous representative – Cutolo. In this part of the paper, the author describes this organization from the following aspects: origin of Camorra, Cutulo and the New Organized Camorra, The decline of the New Organized Camorra and Cutolo: the figure of leader.

Key words: mafia, governance, government, Camorra, smuggling.

INTRODUCTION

Referring to the “culturalist trend” in contemporary criminology, for which the “criminal issue” must include what people think about crime, certain analysts studying this trend, such as Benigno says, “it cannot be possible face independently to cultural processes which define it”.¹

Concerning the birth of criminal organizations, a key break occurred in 1876 when the left party won the election and the power of the State went to a new leadership. During that period emerged two kinds of interpretations about the birth of “Mafia”. On one side, some theories came from *L'inchiesta sulla Sicilia* (Investigation on Sicily) by Franchetti and Sonnino, suggesting that the explication of crime is made by focusing on the traditional state of economic backwardness in the south of Italy. On the other side, regarding organized crime born at the end of 50s, while the forces of national unification were clotting, it is possible to see already as the police

---

* PhD in Computational Linguistics in Financial Trading, e-mail: elvio.ceci@gmail.com

1 F. Benigno /2015/: La mala setta. Alle origini di mafia e camorra 1859–1878, Einaudi, Torino, p. 373.

are compromised with organized crime. The aim of organized crime is to infiltrate, to instigate, and to implode the Italian national institutions.

As Benigno says, it is difficult that mafia phenomena respond to those typologies. Mafia is pervasive in the society; it is inside the society, and we can live near mafia without understanding it. There are, however three significant errors in this line of thinking.

The first error, a logical and epistemological error, is thinking of the habits of complex organizations as the habits of more advanced organizations. According with the theory of complexity, it is the opposite: the habits of simpler organizations are more evolved. During their historic dynamics, indeed, they had the opportunity to solidify a notable number of conservative structures making their processes instinctive, automatic and simplified. Criminal organizations and mafia, just because they are extremely evolved, are simple and tend to simplify constantly. Over time, they tend to reduce the complexity of their structure.

The second error is analyzing the mafia phenomenon only as an Italian phenomenon. If we focused only in *Cosa Nostra*, the strongest mafia organization and originally from Sicily, we can see how it is not the only one in Italy or in foreign countries. Every mafia in the world is distinct from one another; but each one retains characterizing features of similarity, which permit us to recognize criminal organizations from gangs and gangs from individual criminals. These features are so characterizing and identifying of their place of origin to be an exception in the nation in the world: in the world, there are few nations in the world in which there are indigenous criminal organizations. Without a comparative analysis of various criminal organizations, we cannot stress their differences or, even worse, their common patterns. Indeed, the contrast between mafias is not possible without both accentuating their differences as well as identifying their common and regular patterns, without which we cannot establish the structural elements of the mafia phenomenon.

The third error consists in the relation between organized crime and power, not between political power and mafia order, but of the mafia's power in itself as a fundamental entity of this organizational structure. According to Bertrand Russell, large swaths of social studies are wrong about a crucial point: since power is to social sciences as energy is to physics, it is not possible to understand social sciences without the fundamental concept of power; likewise, it is not possible to understand physical sciences without the fundamental concept of energy. The mafia's power is not delimited only to the monopoly of violence. There is not a simple, civil, and pure society invaded by the strong and corrupted impetuosity of criminal organization. There is not only the weak pitted against the strong. There is not only violence in the power of mafia's supremacy. The power of mafia is a classifiable, historically identified, evident and definable, total power. In the nature of this power there is main feature of every criminal organization: a typology of power that causes criminal organizations everywhere. This total power defines the transaction from gang to mafia, from gang to criminal organization, according to a precise and recurrent process. Without defining that power, without following Russell's epistemological paradigm, we cannot talk authoritatively about criminal organizations and crime.

1. GENESIS OF CRIME

To know how and why a person kills, how and why a criminal organization is born, we must address and solve the so-called etiological problem, the cause of a crime, the cause of criminal activity itself. .

In their study of crime, Ceci and Montereale, differentiate between the criminology of the individual and the criminology of the subject. The former concerns individual criminal cases, even serial ones, specifically crimes characterized by individual and non-collective actions and which require examination from anthropological, psychological and psychiatric sectors. On the other hand, the criminology of the subject is characterized by collective actions carried out by organized subjects, such as gangs, sects, mafias, and terrorists, whose decoding essentially requires sociological, juridical and political analysis.²

Obviously, the criminology of the individual can never be considered in a detached way from the criminology of the subject. A criminal is always at the same time a person and a social role; a *family murderer* is always also a father, and a terrorist is always a killer, too. But neither one of these is always and only this. The individual and the subjective dimensions interact continuously, one influencing the other. It is clear, however, that a terrorist behaves essentially in harmony with the social and organizational role he represents, while a father who awakens and kills the whole family in the morning is primarily acting from personal psychic distress.

In scientific terms, therefore, if we use Jacques Derrida's deconstruction as a method, we can differentiate without distinguishing the individual dimension of the criminal act from its subjective dimension /Derrida, 2014/³ with deconstruction as a method, we can differentiate in each criminal act the quantity and quality of individual and subjective factors and at the same time analyse their connections and interplay /Andronico, 2002/⁴

In any case, regarding either the individual or the subject, we must pose the problem of the genesis of crime, which is the so-called etiological problem.

We can affirm, indeed, that crime always derives from a state of liminality, which can be called **emptiness**: both because the liminality is not always characterized by a scission but almost always only by a rituality of transition; and also because, when such a liminality is characterized by a scission, the affected individual experiences a cognitive split between the conscious and the unconscious. In the subject, it becomes a political scission between government and governance.

In this way, that is, in the mode of the symbiotic split between conscious and unconscious and/or between government and governance, as well as in the sense of the transformation of the empty liminality:

- crime in the individual dimension is born from a cognitive emptiness;
- crime in the subjective dimension is born from a political vacuum.

2 See: A. Ceci, L. Montereale /2014/: *Dissonanze Criminologiche*, Ibiskos editore, Empoli.

3 See: J. Derrida /2014/: *Resistenze. Sul Concetto di Analisi*, Orthotes, Milano.

4 See: A. Andronico /2002/: *DECOSTRUZIONE COME METODO. Riflessi di Derrida nella Teoria del Diritto*, Giuffrè, Milano.

We will now begin to analyse criminal organizations, and on this point we will focus our discussion.

Because criminal organizations have been established only in some nations and not in all, not even in the majority of the world's nations—and often, in the case of particular nations, only in some regions exclusively, such as how Italy experiences organized crime in 4 regions out of 20—it is necessary to analyze these nations and regions after having first understood the structure of the single organization. We have studied the habitat conditions that have determined the subjective connotation of the various criminal organizations. And it has been noted that *a criminal organization is always born and structured only when a political vacuum has been determined in a defined territory.*

A political vacuum is defined as when a scission between government and *governance* has been determined: *government without governance* remains in the hands of national political institutions, but *governance without government* remains in the hands of criminal organizations.⁵ Criminal organizations are born and structured only if they are able to carry out collective local actions; if there is a territorial governance to be carried out; and always and only when that governance is neither carried out nor developed by public political institutions. All those who commit a crime, both individuals and/or subjects, are in a state of liminality; it is worth noting, of course, that not all who are in a liminal state will commit a crime. Moreover, it is precisely the state of liminality that generates this power; but since not all those who are in a state of liminality commit crimes, we must limit ourselves to a consideration only of those who have the power to be able to carry out criminal action. This power arises when there is a certain relational gain.

To get a clearer picture, I will describe briefly the structure of Italian criminal mafia organizations while trying to always keep in mind three principle *caveats* about them:

1. The mafia is more than the fixed historical subject that has been known as to date. It has become more *fragmented*, in the sense that it is not possible to pinpoint a prevailing archetype. Instead, we can point to different and differentiated multiform or typeless types, which are *changing*; at any moment, the mafia could already be different, and yet the same decentralized structure would still remain, hierarchically, in circumscribed territorial areas, whose size varies according to various moments throughout history (if anything, mafia structure should be analyzed according to the methods of repression of public power, to see where the political vacuum is maintained).
2. As we have said, the mafia is a simple organization, built entirely around the conjugation of the money-violence binomial. Max Weber's bureaucracies help us to understand the relational simplicity and the levels of consistency of the mafia's formal and informal structure. One of the most in-

5 See: J. N. Rosenau, E.O. Czempiel (eds.) /1992/: *Governance Without Government and Order and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.

teresting areas of research is related to the mimetic capacity of the mafia action in its own referential context.

3. Finally, the behaviour of the mafia constitutes an extreme version of our daily behaviour. This also will be seen explicitly through the most important relational and social tool of all: language.

Within this model of crime, the violent and definitive act occurs often because the mechanism of organization cannot work efficiently or, more precisely, because the effectiveness of action hides the root inefficiency of the organization. The experience of Falcone is emblematic: he persisted on evaluating according to the human component and its fallacy. The efficacy (and not the efficiency) is the main feature of crime, which has a constant demand of adaptability to a given context.

Every criminal system endeavours to develop its function of habitat pervasiveness through the efficacy of its activity, which is indispensable to guaranteeing social adjustment in a way that efficiency does not guarantee.

Although the main social changes, illegal organizations (either mafia or not) changed constantly in relation to society. First of all, the mafia was parasitic among criminal organizations, which were often a stop for the growth. In any case, criminal organizations were ready to change, deeply, as times changed, too.

However, the mafia conserved some specific features. It has conservative functions that are strong and individual, essential to living system adjustment.

2. FUNCTIONS OF CRIMINAL ORGANIZATIONS

The first conservative function is the *control of the territory*, made in an opposite and complementary way from the State: where the State can not come, mafia arrives; what the State cannot guarantee, mafia can. Without limits and boundes, mafia are more trusted then the State. The modalities of mafia in the physical domain derives from their interests first in agriculture, then in trade activities; and later in buildings, public tenders, and industrial activities; and finally, in public finance, from disposal of all waste, to the national lottery and European public fundings. In this sense, we can partially refute the idea that mafia determines conditions of economic underdevelopment or even poverty.

Sicilian mafia first developed when plantations of citrus fruits prompted an important economic growth in the surrounding area of Palermo. Later, it was exactly the mafia's presence that imposed an important limit to the growth of productive activities in other Sicilian areas such as Nisseno, Agrigento's, Trapani's areas, and parts near Catania.

Criminal organizations induce a structural impoverishment within the habitat in which they act, with a low rate of radicalization and their attention focused solely on economic interests in an international context. Conversely, mafia protects its territory through a second conservative structure: a *monopoly of violence*. Certainly, exercise of this structure is illegal, and it was actued in collaboration with, and in competition with, public institutions.

The main point of that para-political organization is its relation with the State. For years, in Italy, this relationship resembled a genetic bond that feeds their power mutually. The third conservative structure is dedicated to the *propensity for mediation* between internal groups inside the public administration that is corrupted often or convinced to avoid conflicts. They try to find a compromise with the official authorities to a solution before the conflict to solve the problem.

When the agreement does not work, these organisms solve their problems with a very high level of violence, both internally and externally. Their *offensive capability* becomes the fourth conservative structure, which is very important to survive in extremized competitive environments.

To withstand the continuous process of adaptation, mafia developed an internal hierarchical structure, strengthened by codified rules. The codification of behaviour patterns and of rule is important to identify and to distinguish mafia from common (international) criminal organizations, which find their balance on a mixture of economic interests and power. Mafia can give away economic interests to affirm its power, and it can give away its power to defend its interests. But the criminal organizations cannot do these things because (unlike Mafia) they do not differentiate power and interests into two independent components. Organized criminals are delegitimized if they give away economic interests, for some reason. Criminal groups try to add stakeholders, while mafia want to preserve the continuity of initiation rituals with the aim to recognize and turn someone into their criminal institution. This control of unwritten laws defines the constitution of structure tied to power relationships between *cosche* that, in spite of numerous internal conflicts, refuse to dissolve one another. Individuals are killed, but not the subjects: people can be eliminated, but not their roles. But in the world of organized crime, internal conflicts and individual violations change frequently-unwritten rules, and so they render their own structures obsolete: the death of one individual changes or cancels the representative subject. Indeed, the elimination of a person corresponds to the elimination of that role.

Mafia was a simple pyramidal structure that, remaining well-established in its territory, governed vast international markets in several parts of the world. Many affiliates were supporters and partners that were chosen to become *uomini d'onore* (literally, “man of honor”). One became *uomini d'onore* by way of a real process of adoption: partners or common criminals were selected after an observational period; they were employed and tested in specific mafia acts. Once the test was over, often unconsciously, came an internship period called *affiliazione*, new participants were inserted in the family, as in a real power structure. The new participants did not know the identity of the other members of the family: these new *uomini d'onore* were inserted inside a hierarchical structure of *Cosa Nostra* and were called at the right moment. Like all bureaucratic and formal organizations, mafia had its initiation rituals, which were very important to demarcate the bond between the inner circle and the outside. The oath (setting a holy card on fire or blood spilling) was made by sacral gestures that derived from primitive forms of religion and superstition. Not everyone could become *uomini d'onore*. It was necessary for one to have a clean background and to have no irregular conjugal situations or relatives within the state police or magistrature. One could lose the status of *uomo d'onore* only upon

death. The protection of the organization was conferred to *uomini d'onore* from affiliates, supporters, and partners. Following a very rigid system of rules, they were responsible for distributing prizes and punishments, for defending and making secure the chain of silence (*omertà*) that protected the secret of their membership.

But only the boss of the family had the role of defending the family and creating relationships with other families. Every family was the basic unit of the organization, and it had hegemony over its territory corresponding to a village or a metropolitan area, relative to the family's degree of importance. In the beginning, the family was composed of blood relatives and similar. In fact, the parental bond was reduced. In every case, however, the family was governed by a boss who was elected by members or by heritage. From the time of Corleonesi, the role of *capofamiglia* (head of the household) was imposed from the top of the organization, usually from the Regional Committee that defended his authority. The *capofamiglia's* control over the territory and over the behaviours of his initiates was unconditioned. No one could kill another person without his authorisation, unless if these murders were strategically relevant and were planned by the Regional Committee. The family would rule its territory with a widespread net of micro-criminality, which was very useful for combing economic resources and information.

To govern this complex criminal world in one territory, the *capofamiglia* would nominate his vice, one or more counsellors and *capodecina*. The *capodecina* is a member of the family who can coordinate a maximum of ten *uomini d'onore*, who are related to the family and who represent the terminal element for the market. These *uomini d'onore* were a special force on the border between mafia's organization and the territory's more strictly criminal universe.

A determined number of families connected with each other, for territorial contiguity or for alliances, constituted a *mandamento*. The boss of the *mandamento* (*capomandamento*) was chosen by all the bosses of the families. From the time of Corleonesi, bosses of *mandamento* were imposed by the top of the organizations and exactly from their direct hierarchically superior organ: the province. During that period, the unit with the real power of control of mafia's structure was the Provincial Committee; of which Palermo's one was the strongest, and it dominated the others. Palermo remains the heart of the System.

Still today, the power in mafia organizations is given by the triangle province-*mandamento*-family, in which control of territory is fundamental. No mafia boss, even if wanted, would leave his place of origin, because he was the boss of parapolitical organization in which the research of power and riches is fundamental.

External mafia activities were essentially investments without physical or financial limits. The transnational dimension of mafia was realized without threatening territorial grounding. The organizational power model is similar to Roman legions that controlled the peripheral locations preserving Rome's integrity and supremacy. The correspondence between Roman military structure and mafia's *mandamento* expands mafia which is now a transnational network with a hidden central heart. The contemporary mafia is just one among the several types of criminal organizations: the Colombian cartels, the Chinese triads, the Japanese Yakuza, the Mexican and African mafias, etc....

It is not the aim of this paper to show the differences and distinctions between several typologies; but we *can* touch upon the Italian mafias. We have four defined and precise categories:

1. *Cosa Nostra*, which we have already described at length, was the genetic nucleus of the Italian criminal organizations.
2. *Calabrian 'Ndrangheta* had a horizontal and community-based structure; it ruled a divided territory with absolute power. The Calabrian mafia's family (*'ndrine*) were more autonomous from the Regional or Provincial Committees. The center of their power resided in the tremendous influence of *'ndrina* from Reggio Calabria over all the others.
3. *Neapolitan Camorra* is a molecular mafia, comprised of hundreds of bands that create and recreate without order or discipline. Camorra has a tendency to structure itself according to a confederate model with temporary alliances with predominant groups, related according to interests. As we will see, a wide number of social classes participate in the Camorra mafia. Camorra is a mercantile mafia.
4. *Apulian Sacra Corona Unita* is the youngest Italian criminal organization, and it became autonomous at the beginning of the eighties. It has a pyramidal structure, like *'Ndrangheta*, but its expansion has been similar to *Camorra*, involving children and women.

In these years, mafia became more than a criminal organization. It lost its para-political dimension, transforming in a para-economic organization. Today, mafia is a *service* for the State: an activity legitimized by markets—almost legal, invisible and indefinable. The influx of money made through illegal activities, however, does not allow for a definitive legalization.

However, they become legal when able to build security agencies, lobbying agencies, financial agencies, and markets. The payment offers guarantee and advantage. Mafia now covers a new economic space, and it wants to not show its presence: this is the reason for the decrease in killing. When mafia was a para-political organization, it needed visibility and perceptible; but since it became a para-economic service, it is imperceptible but pervasive. It follows money through every part of the system, in illegal and legal ways. Whoever pays is not a victim, but rather a client. This change insulates mafia from judicial investigations and state inquisitions.

The new mafia destabilizes the present order by enabling a generalized uncertainty; it wants to rebuild its sense of order to assure security to society and, therefore, there is a permanent threat for mafia necessarily to construct a permanently-controlled society.

3. SIMILARITIES

Man has always sought security, however he could, however he could find it, and in several shapes: in an exclusive relationship with a partner, in the family, or in the community; in having other men or things; in religions or in chemical halluci-

nogens; in words; in hatred, and in love. Men build their security out of themselves, out of the social and political relation systems and out of the State, the Leviathan. They look for a paradoxical transfer: to cure the endemic inner fear of the soul with the security of external institutions in society and by means of the power of administration.

According to Bauman /2005/⁶ we fear three kinds of pain: physical, environmental, and social. Protection from these three threats requires the institution of an order that substitutes the surge of desires, thereby reducing the freedom. But it is for this reason precisely that the order is threatened. Freud considered this as to be new form of social bartering.

This kind of security can generate new levels of freedom for individuals who become citizens. It can happen only if security and freedom can be integrated according to a principle of justice and not according to some simple criterion of necessity and utility.

Security is the perception of sustainability around an organization and a subject in an organization, towards new risks that threaten its existential condition. Conversely, insecurity is empty space, a break in a system's network, disconnect of social strata. Freedom, though, manifests in tandem with a sustainability enacted by citizens in their interactive space, in their habitat.

In any case, a sense of security is derived from the external actions of a human being--out of his soul--not from therapy but from social conditioning, a political function. The daily uncontrolled behaviours, not an initial criminal act, are the causes of our endemic insecurity.

4. CAMORRA

During the post-war period in Naples, there was neither state nor work. The only work was through contraband. Goods from the U.S. were stolen and resold. Authorities avoided ruling the market, leaving the poor population to work in this way. The demand for contraband justified the regulatory intervention of Camorra.

While contraband disappeared in all parts of Italy after the Second World War, in Naples it remained tied to the cigarette market. Lucky Luciano was in Naples during that period, and he understood the city's strategic position for the contraband market: because low-cost unskilled workers, and because of authorities' tolerance. More than one thousand people worked in this kind of job. Fruits and vegetables were smuggled as well, and their prices were selected by a camorrist, *Presidente dei Prezzi*, from which he took a fee. If something was not right, homicide could be a solution. Moreover, he distributed money and forced people to repair weddings. He took fees for both for lawful and for illicit activities.

The centralization of Neapolitan contraband was planned eagerly by *Cosa Nostra*, spearheaded by Lucky Luciano, who quickly understood the division between government and governance. In that post-war period, Palermo found itself under

6 Z. Bauman /2005/: *Vite di Scarto*, Laterza Edizioni, Bari-Roma.

investigation by the magistrature, and Lucky Luciano began to realize that if cigarettes and fruits could make for good trade, so could weapons and drugs.

4.1. *Origin of Camorra*

“Camorra can be defined as organized extortion: it is a popular secret society, whose aim is evil”⁷ In this way Marco Monnier, an acute historian and scrupulous observer, defined Camorra in 1863. Several years later, Paolo Villari defined Camorra as a “social plague” in his *Lettere Meridionali*: this was the first work to describe the conditions of Southern Italy in a critical way.

The opinions of Monnier and Villari are important to help us focus this hypertrophy of criminality that had infected one city and regions once deemed *felix* in ancient times that, today, are *infelix*. As we have already mentioned, the private use of violence as an instrument of social control is the main feature of the Camorra. The Camorra, on one side, does not respect the law or government, but on the other hand these same systems of government strengthens Camorran control through their secret relationships with government officials. This brand of arrangement also occurred during the Bourbon reign: Liborio Romano, prefect of the Bourbon police, inserted a large number of Camorra’s members to ensure public order. But they use uniform to accomplish even more crimes and to improve contraband.

The principal aim of Camorra is to be an intermediary or moderator of power; it manipulates and mobilizes resources for the purposes of power and personal gain. Camorra can not be understood as an external body of the society, but it is a important feature for social control in the Neapolitan and Casertana areas /Nobile, 2006/.⁸

“The Neapolitan society [...] is assembled by two contrasted societies. It is clear if we analyze statistics on the area in which leaps out at our a paradox: the crime grows either when employment grows, and per capita income grows, and with the growth of consumption, and if the usage of daily journals, television, cinemas and theaters, as says cultural usages, increases.

It is an illusory paradox which depends on if we see Neapolitan territory populated [...] by a homogeneous population.

There are, instead, two different populations: a clear modern minority that increases the use of cultural goods, which lives in a modern bussness; and a population, the absolute majority, that slides always into the inculturation, in the familial tribalism. There are two populations that live in the same part of the city, in the same building but also with two different languages, two different interpretations of life, work, society, customs, and moral behaviours.”

As we will see, this social reality is important for understanding how the boss of Camorra recruits young men and financial resources: a southern reality makes the background of Neapolitan reality. In alleys of this city, there is no correspondence between the demographic and economic growth, and a large part of underclass that improve this kind of criminal mediation in the population.

7 Author’s translation.

8 See: G. Nobile /2006/: *Camorra Questione di Menalità*, <http://www.ildialogo.org/osservatori/criminalita/cosaecamorra04112006.htm>

Before Cutolo, it was not easy to be initiated into the Camorra gang. One needed a long-time apprenticeship, would have to undergo a cruel selection process, and would need to pass numerous tests. There were several punishments for those who broke the *Frieno*, according to a codex made by twenty-six rulers who regulated the *onorata società* (honourable society). We can see one cause of the dissociation between government and governance that makes Camorra seem acceptable to the local population. To ensure payment of taxes, public officials would use violence against the population. This abuse of power happened so many times that the Neapolitan citizenry did not perceive the power of the State as the common benefit or good, *super partes*, which regulates the daily social life. The public utility of taxes was not perceived, since there was not correspondence between payed tax and public services. The city was lacking in everything, and public works were made only to improve life of nobles and prelates. Camorra had strong influence among the Neapolitan population, and they used a similar system of official power. They occupied the empty spaces left by the government, up to be tolerated by legitimate power. Ultimately, Camorra became the new social mediator through violence.

Beginning in urban context, Camorra has been legitimized slowly but progressively. Working primarily in jails and markets, Camorra's members have altered their look during the years, adopting professionalism not unlike that of a manager or an investor. Their relationship to political power is a business relationship: Camorra offers services that the State can not achieve, for example, the disposal of waste.

As we will see in next chapter, the wish of dirty and lethal gold was born with the *Nuova Camorra Organizzata* (New Organized Camorra) and the *Nuova Famiglia* (New Family). During this bloody period, the ties between Camorra, terrorists, the secret service, P2, and the government became stronger.

Several arrests and police interventions, the result of collaboration with ex-members of Camorra (*pentiti*), marked the end of the most influential Camorra families and the explosion of local waves of delinquency and violence: this system is more unpredictable and more violent than ever, and criminals employ and have access to far more dangerous weapons than before (now they use bazookas, uzis, Kalashnikov, and time bombs) imported from unstable zones (Balkans, ex-Yugoslavia, Albania). In recent years, unlike in the eighties, there are no big Camorra bands or families; but there are unstable clusters, every one of which is autonomous. Today, the most important group is the Alliance of Secondigliano. Their conflict is always a war for power.

4.2. Cutolo and the New Organized Camorra

Raffaele Cutolo was the boss of New Organized Camorra (*Nuova Camorra Organizzata*, NCO), whose aim was to transform Camorra from a criminal organization with metropolitan ganger style into to a unique, hierchical and vertical organization with a strong and ideological matrix as well as an uncontested obedience to their boss. On one hand, he sought ideology similar to that of a political party; on the other hand, Cutolo wanted to create an organization similar to Cosa Nostra or 'Ndrangheta.

Cutolo attempted to create his organization during the seventies and eighties. He adhered to a specific criminal doctrine resembling a cult of personality and in which he endeavoured to join the rituals and structure of old Camorra (in esoteric way) with the new drug trade (cocaine). The new figure of the investor-criminal grew in prestige, and at times Cutolo was legitimized both by local and by national political classes (for example, when he was called to negotiate with *Brigate Rosse* for the release of *Ciro Cirillo*, the councillor of public work in Campania). Cutolo took advantage of the enormous poverty and the poor prospects of the lower social classes, offering to the people the opportunity of social legitimacy and redemption through a quick and simple enrichment. He found mainly proselytes in jail, from where Cutolo directed his organization. The organization was officially born on the 24th of October 1970 (the day of *S. Raffaele*, his name-day), and it ran strong for thirteen years, until the deaths of high-ranking members *Casanova* and *Casillo* in June of 1983. But NCO came in criminal scene in 1978 when Cutolo was escaped to the judicial mental hospital in *Aversa* and when he started to ask for thirty thousand lire in return for every trunk of contraband cigarettes in all Neapolitan coasts.

At the beginning of seventies, Naples was the main base of Italian and international contraband, the strategic centre of criminal traffic. In 1960, Marocco regained independence, and it tried to emancipate by founding the monarchy. The new state reorganization closed the free city of *Tangeri* and criminal organizations across the world lost their main center for traffic in the Mediterranean Sea and in Europe. In that port there were no monopolies or customs duties. Traffic was redirected to the East, to Yugoslavian or Albanian ports passing through *Apulia*. But these were only final destinations: Naples was the main waystation for contraband cigarettes. Contraband brings richness, and Naples became precious for the other criminal organizations such as *Cosa Nostra* and the Franco-Maghrebis "*Marseilles*".

At the beginning of the sixties, the Neapolitans played secondary roles; they were gregarious of Sicilians and *Marseilles*: they bought the goods, rented ships, and coordinated the operations...⁹ Ten years later, the Neapolitans had become leaders of traffic due to two factors: an intensification of war between *Cosa Nostra* and *Marseilles*, and the Italian judiciary's decision to close in the jail Sicilian boss in Naples. Indeed, in 1971 the Sicilians and *Marseilles* started to fight each other over control of Naples' port; and at the same time, mafia bosses like *Stefano Bontate*, *Gaetano Riina* and *Salvatore Bagarella* moved to Naples, creating new alliances and collaborations with local crime. As *Lucky Luciano* had anticipated, *Cosa Nostra* started to collaborate with friendly organizations, giving one mafia's structure to urban criminal. In that period, *Camorra* was a branch of *Cosa Nostra*, and included such trustworthy men as *Zaza*, *Mazzarella* and *Nuvoletta*. Their affiliation with smugglers and Neapolitan criminals (from Naples and *Caserta*) helped them to win the war against *Marseilles*. Many people in *Camorra* sided with *Marseilles*, because they had more advanced technology and a faster naval arsenal than *Cosa Nostra*; but they were defeated by the Sicilians' victory in Neapolitan traffic. During that year, *Salvatore Zaza* became the boss of the Neapolitan *Cosa Nostra*, and *Lorenzo*

9 F. Barbagallo /2010/: *Storia della Camorra*, 2nd ed., Edizioni Laterza, Bari-Roma.

Nuvoletta was his vice. In 1974, the Sicilian bosses met with the Neapolitan bosses to sign pacts and rules for the traffic. At Nuvoletta's farm there were present Pippo Calò, Totò Riina, and Bernardo Brusca.

There were four *paranze*, that is, Mafia-Camorra smuggling associations: Michele Zaza's clan, affiliated with Palermitan Alfredo Bono; the clan affiliated with the Palermitan Spadaro brothers'; the clam of Nunzio La Mattina, Enrico Sciorio and Luigi Maisto; and the clan of Nuvoletta from Marano, Bardellino from Aversa and Enrico Maisto, connected with the Palermitan Salvatore Savoca.¹⁰ These collaborative agreements remained in effect until 1979, when they were cut off as a result of both criminal organizations turning more to drug trafficking.

At this point, the Camorra started to invest in the Neapolitan area using mafia money (money laundering), buying and exploiting lands, farms, and building companies. More importantly, their behaviours changed: cocky behaviours gave way to more violent and bloody behaviours. The *international drug traffic* definitively transformed Camorra. In the seventies, drugs became the organization's main business. Smuggling networks and the drug trade unified after 1978, allowing Camorra to pass regional limits, creating a new mafia identity and organizing it in a more total way. Their main drug was cocaine imported from Latin America. This change of dimension generated a division between Neapolitan society and Camorra: while contraband was more or less permitted both for the lower and middle classes, because the contraband trade stimulated the need for jobs, drugs cause death by overdose in the society, which makes to grow cultural associations against that problem. The rise of the drug trade signaled the first break between society and criminal subculture.¹¹ But even in this case, the Italian state could not fill the empty space between government and governance of that problem, allowing Camorra to sell drugs still now in a specific square (*piazza di spaccio*).

That was also evident due to political uncertainty in the region. After World War II, Naples was governed by Achille Lauro, an ex-fascist turned monarchic supporter. Following 1962, Lauro became a *Democrazia Cristiana's* (DC) politician belonging to Dorotei's group. His leader was Sergio Gava, a senator and thirteen-time minister, with his son Antonio Gava, president of Campania's region between 1960 and 1969 and later depute and minister. The relationships between Gava's family and Camorra clans were central to their power in local sectors. They moved money in four areas in public investment (from tourism to industries and productive activities), in building speculation, in new bank constitutions, and in public financing for their "friends". This increased the electoral base, generating a sturdy economic-political group.¹²

When the power of Gava's family decreased in the seventies, they formed relationships with other political groups, such as Ciriaco De Mita's one. The same system remained in place when Naples elected new mayor, the communist Maurizion Valenti, who needed votes from DC and Admirante's MSI to approve specific projects.

10 N. Esposito /2015/: "O PROFESSORE": Raffaele Cutolo e la Nuova Camorra Organizzata. Tra programma criminale e ideologia", Università degli studi di Milano, Milano., p. 9.

11 See: I. Sales /1993/: La Camorra Le Camorre, Editori Riuniti, Roma.

12 P.A. Allum /1975/: Potere e Società a Napoli nel Dopoguerra, Giulio Einaudi Editori, Torino.

Camorra in the seventies was constituted by a set of horizontal clans without an organized unitary structure or hierarchy. The New Organized Camorra, as engineered by Cutolo, emerged out of that background.

4.3. *The decline of NCO*

Raffaele Cutolo's father was a direct farmer oppressed by his landowner Astoria. Trying to defend himself, he asked the Camorra boss Alfredo Maisto to help him. This shocked his son Raffaele who, once he grew up, became affiliated with Camorra. After committing his first murder, Cutolo went to jail and, since he was one of few literate men, he helped other prisoners write letters to their families and friends. Members of 'Ndrangheta and Camorra began looking to him to create a new organized crime subject.

In 1977, Cutolo was transferred to the judicial mental hospital of Aversa, bringing the NCO outside its local territory. After that, he put himself in contact with the mayor of Ottaviano, Salvatore La Marca, and tried to negotiate public financings from the state and CEE. Frictions with Cosa Nostra began when Cutolo imposed a fee of thirty thousand lire for every smuggled cigarette case. So in 1978, some families created a new cartel against Cutolo called *Nuova Famiglia* (New Family): these families included Nuvoletta's, Zaza's, Giuliano's and Bardellino's. They aimed to control the area with the most important traffic of drugs in the world, that being Naples, and to be the delegates for Cosa Nostra. In that war, which spanned from 1978 to 1982, more than five hundred people were killed.

The Irpinia earthquake of 1981 was one of the main sources of public financings that enriched NCO. On the 27th of April 1981 the *Brigate Rosse* kidnapped Ciro Cirillo, councillor for public works of *Democrazia Cristiana*. Since directors of *Democrazia Cristiana* were afraid Cirillo admitted publically to the relationship between DC and Camorra, they asked Cutolo to help free him. He accepted for some privileges (for example, companies affiliated with Cutolo had to win public financing to rebuild the land after the earthquake). In the end, Cutolo managed to arrange for Cirillo's release, giving BR a billion lire on 24th July 1981. But this case had national exposure, and the President of Italian Republic, Sandro Pertini, could not accept this. Pertini requested that Cutolo be transferred to the maximum security prison in Asinara. Cutolo was then cut off from all outside communication; he lost all contacts with his organization. All his trustworthy men were killed or rued. In June 1983, the police incarcerated four hundred member of NCO: Cutolo had lost the war.

4.4. *Cutolo: figure of leader*

Cutolo was seen in different ways ranging from authoritarian statesman to Messiah: he was a cultured man and boss, the guardian of the Neapolitan soul and an absolute genius. His figure as boss was central for the NCO economy and structure, and he utilized hugely ideological propaganda. His chosen affiliates were hopeless and unsuited men; and they became the hard core of his organization.

The name of his organization was very appropriate: *Nuova* (“new”), marked a shift from the previous, more rural Camorra; *Camorra*, signalling a connection to traditional Honorable Society; and *Organizzata* (“organized”), which promised a unitary structure and precise rules. NCO’s differences were:

- territorial extension and control (Naples and province, Region of Campania, Northern Italy and Apulia);
- mafia for the masses (enrollment on great scale and without degree of kinship);
- centralized leadership;
- the ideological component.

For these reasons, Cutulo took advantage of a kind of language and mental inference which is called endophasic, with different and distant emotions joined together with the aim to collect as many people as possible: “man costs very little when afflicted by need and ignorance and he has not the instruments to understand what it is hidden in a gesture, in a evaluated friendship”.¹³ For the first time in Camorra’s history, Cutolo tried to oppose “foreigners” (not from Campania or Naples) who wanted to occupy the Neapolitan capital (Cosa Nostra). He tried to establish a regional criminal identity¹⁴ and so he was considered the Savior of Naples who would be able to restore the city to its former riches. NCO was the bearer of social values protecting the poor and the weak; it supported the redistribution of riches and social justice.

All this was conducted only on a rethorical level, but nevertheless Cutolo was able to sieze the emotions and expectations of young people until they felt themselves to be “initiates”. The NCO improved some “social activities,” for example with the killing of a little girl’s assassin, plus a payment of six million lire to the family; or when the NCO chose to find European financings did not request fees and duties to farmer. About himself, Cutolo said: “I’m the successor who suffers in jail, I assign justice, I’m the real judge who takes from the usurer and gives to the poor. I’m the real law, no what comes out in the courts”.¹⁵

Camorra was always described as a positive association. Contrary to ‘Ndrangheta or Cosa Nostra, which tried to remain anonymous, NCO issued flyers and granted interviews to daily journals and TV. Cutolo wrote a book explaining the NCO’s philosophy. After that, a lot of young men felt the need to justify and claim their own actions, and so they began to imitate the boss himself.

All of that bring to create identification processes by analogy with the leader.

Cutolo organized the NCO in a scientific way: individuals belonging to the lower hierarchies would be associated with lower-profile criminal activities; the more wealthy and profitable individuals were responsible for controlling the area generally. To maintain his organization, Cutolo designed a statute, structure, oath, ceremonial,

13 G. Marrazzo /2008/: *Il Camorrista*, 3rd ed., Pironti Editore, Napoli, p. 46. (Author’s translation)

14 See: I. Sales /1993/: *op. cit.*

15 F. De Rosa /2001/: *Un’Altra Vita*, Tropea M. Edizioni, Milano, p. 25.

and ritual that conferred on the NCO a sense of importance that swayed simple and impressionable men; they would identify with the NCO and they would be willing to lose their life for it.¹⁶ The point of reference for NCO was the ancient Camorra, full of rituals and whose name was *Bella Società Riformata* (“Beautiful Reformed Society”). Cutolo also tried to revive the ancient structure and organization: at the top was “Gospel” (Raffaele Cutolo), the leader; next there were “saints”, the boss’s most trustworthy men (Pasquale Batta, Vincenzo Casillo); next, there were *sgarristi*, bosses of a smaller area; then, at bottom there were labourers. Young affiliates were called *cumparielli* and Cutolo’s personally-hired assassins were called *batteria di fuoco*.

Rituals were fundamental. The initiation ritual for new affiliates was similar to ‘Ndrangheta’s: it was called “baptism, legalization, fidelity”.¹⁷ Several variations of this ritual exist, one of them being the *Giuramento di Palillo* (“Palillo’s oath”).

1. First, one baptizes the place with the incantation, “*Buon vespro, buon vepro. Siete conformi? Su che cosa? Per battezzare il locale.*” (“Good vespers, good vespers. Are you in compliance? About what? To baptize this place”). This phase recalls religious traditions.
2. Next, the ritual passes to invoke the code of silence (*omertà*): “*Omertà bella, come m’insegnasti, pieno di rose e di fiori mi coprìsti, a circolo formato mi portasti dove vi erano tre veri pugnalisti*” (“Beautiful omertà, as you taught me, you covered me with roses and flowers, and you brought me in a society where there were three with knives”).
3. The ritual continues with a historical reference to three members of Camorra who were expelled from Spain in 1771 then went to Sardinia, Sicily and Calabria to found the Beautiful Reformed Society.¹⁸
4. The new member of Camorra will then pledge allegiance to the godfather, who cuts the new member on his forearm; both men then unite their bloody wrists, swearing loyalty to Camorra with a blood oath.
5. They hug each other.
6. Finally, they make a shape-cross cut on their right thumb and swear on Camorra one last time.

New affiliates ranged from twenty-five to thirty years old. All affiliates were inserted in the *culture of urgency*: since they perceived the shortness of their life and not alternative future, they tried to enjoy their present lives as best as they possibly could.¹⁹

Cutolo chose consciously situation of deculturation inside lower-class population. The hard core became from the jail, which was useful for the recruitment of new members; and especially in juvenile jail, as future workers. Cutolo gave those new members advocates and money to survive in the jail, in addition to many other privileges.

16 N. Esposito /2015/: *op. cit.*, p. 33.

17 I. Sales /1993/: *op. cit.*, p. 165.

18 N. Esposito /2015/: *op. cit.*, p. 34.

19 See: F. Barbagallo /2010/: *op. cit.*

CONCLUSIONS

In the last years, the mafia became a criminal organization as well as something more. It totally lost its dimension of para-political organization, transforming instead into a para-economic one; today, it has become a service legitimized by the market, invisible and indefinable, even almost legal. In this paper we have presented some structural similarities across the Italian mafias: Cosa Nostra, 'Ndrangheta and Camorra. The latter was our focus in the final part of this study.

When mafia was a para-political organization merely, it had to be perceptible, even if not visible or identifiable. But with the new mafia, the new sense of organized crime is comprised of self-referential poles of one identical transnational network. It builds its power on a generalized mass insecurity. It is auto-poetic, which is to say that it destabilizes the established order, in effect rebuilding its own order. The endless threat of insecurity is useful for its determination to rebuild a permanently-controlled security.

Only if the state will return to effecting a stronger and more pervasive policy of governance; only if the state will make aggressive efforts to be present in its functions and if society will accept the need and convenience for living within the boundaries of the law; only then will society return to the control of a central and public organism.

BIBLIOGRAPHY

- Allum P. A. /1975/: *Potere e Società a Napoli nel Dopoguerra*, Giulio Einaudi Editori, Torino.
- Andronico A. /2002/: *DECOSTRUZIONE COME METODO. Riflessi di Derrida nella Teoria del Diritto*, Giuffrè, Milano.
- Arlacchi P. /1983/: Postfazione – in: *Camorra. Un mese a Ottaviano, il paese in cui la vita di un uomo non vale nulla* (Rossi L.), Arnoldo Mondadori, Milano.
- Barbagallo F. /2010/: *Storia della Camorra*, 2nd ed., Edizioni Laterza, Bari-Roma.
- Bauman Z. /2005/: *Vite di Scarto*, Laterza Edizioni, Bari-Roma.
- Benigno F. /2015/: *La mala setta. Alle origini di mafia e camorra 1859–1878*, Einaudi, Torino.
- Ceci A., L. Montereale /2014/: *Dissonanze Criminologiche*, Ibiskos editore, Empoli.
- Chevalier L. /1976/: *Classi Lavoratrici e Classi Pericolose. Parigi nella rivoluzione industriale*, Laterza, Bari.
- Derrida J. /1997/: *I Margini Della Filosofia*, Einaudi, Torino.
- Derrida J. /2014/: *Resistenze. Sul Concetto di Analisi*, Orthotes, Milano.
- Derrida Jacques, *I MARGINI DELLA FILOSOFIA*, Einaudi, Torino 1997 o anche Derrida Jacques, *RESISTENZE. SUL CONCETTO DI ANALISI*, Orthotes, Milano 2014
- De Rosa F. /2001/: *Un'Altra Vita*, Tropea M. Edizioni, Milano.
- Esposito N. /2015/: “ ‘O PROFESSORE”: *Raffaele Cutolo e la Nuova Camorra Organizzata. Tra programma criminale e ideologia*”, Università degli studi di Milano, Milano.
- Ferracuti F. /1988/: *Forme di organizzazioni criminali e terrorismo (Trattato di criminologia... Vol. 9)* Milano.
- Hobbes T. /1971/: *Elementi Filosofici Sul Cittadino* – in: *Opere*, Utet, Torino.

- Marino G. /2010/: *Storia della Mafia – Dall “Onorata società” a Cosa nostra, la ricostruzione critica di uno dei più inquietanti fenomeni del nostro tempo*, Roma
- Marrazzo G. /2008/: *Il Camorrista*, 3rd ed., Pironti Editore, Napoli.
- Mauss M. /2002/: *SAGGIO SUL DONO. Forma e motivo dello scambio nelle società arcaiche*, Einaudi, Torino.
- Nobile G. /2006/: *Camorra Questione di Menalita*, <http://www.ildialogo.org/osservatori/criminalita/cosaecamorra04112006.htm>
- Padovani M. /2010/: *Mafia, mafie* (translation from French), Gremese Editore, Roma
- Paliotti V. /2008/: *Storia della Camorra – Dal Cinquecento ai nostri giorni*, Newton Compton, Milano
- Rizzo S., “I professionisti delle macerie”, *Corriere della Sera*, 4 ottobre 2010.
- Rosenau J. N., Czempiel E. O. (ed) /1992/: *Governance Without Government and Order and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ruggiero V. /2015/: *Perché i Potenti Delinquono*, Feltrinelli, Milano.
- Ruta C. /2011/: *Narcoeconomy – Business e mafie che non conoscono crisi*, Castelvecchi, Roma.
- Sales I. /1993/: *La Camorra Le Camorre*, Editori Riuniti, Roma.
- Esposito N. /2015/, “O PROFESSORE”: Raffaele Cutolo e la Nuova Camorra Organizzata. Tra programma criminale e ideologia”, Università degli studi di Milano, Milano.
- Santino U. /2013/: *La mafia come soggetto politico*, Trapani
- Santoro M. (ed.) /2015/: *Riconoscere Le Mafie*, Il Mulino, Bologna.
- Sutherland H. E., Cressey R. D. /1996/: *Criminologia*, Giuffré, Milano.
- Violante L. /2004/: *Il circolo mafioso*, Roma-Bari.

Dr *Elvio Ceci*

Konstantinijev Univerzitet, Njujork

ANALIZA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA: KAMORA

APSTRAKT

Organizovani kriminalitet je tema koja zavređuje posebno pažnju, ne i isključivo sa aspekta krivičnih nauka. U ovom radu, autor analizira poreklo i osobine kriminalnih organizacija u Italiji, kao i njihove međusobne odnose. Ove organizacije imaju slične obrasce, međutim, autor posebno naglašava odnos između vladajućih struktura i najvišeg sloja kriminalnih organizacija. Nakon uvodnog dela, autor u radu daje osvrt na genezu zločina, ali i na neke od glavnih funkcija kriminalnih organizacija, poput kontrole teritorije, monopola nad vršenjem nasilja, sklonosti za medijacijom i napadačkih sposobnosti. Takođe, ukazano je i na druge organizacije koje deluju u Italiji (Cosa Nostra, ‘Ndrangheta, Napolitan Camora i Apulian Sacra Coroina Unita). Centralni fokus rada je na Napolitanskoj mafiji, odnosno Kamori, kao i njihovom najpoznatijem predstavniku – Kutolu (Cutolo). Ova poslednja celina, sagledana je iz četiri ugla koji na najbolji način opisuju ovu organizaciju: poreklo Kamore, Kutolo i Nova Kamora, Pad Kamore i Kutolo – figura jednog lidera.

Ključne reči: Mafija, upravljanje, vlada, Kamora, krijumčarenje.

Karolina Calkowska*

Faculty of Applied Social Sciences and Resocialization
University of Warsaw

AMERICAN PENITENTIARY SYSTEMS AT THE BEGINNING OF THE 19th CENTURY THROUGH THE EYES OF EUROPEAN INTELLECTUALS

Abstract: The article shows the results of the research of French intellectuals Alexis de Tocqueville and Gustave de Beaumont, conducted in the American penitentiaries of the Pennsylvania and Auburn system at the beginning of the 19th century. The following article, through the analysis of the prison report of Tocqueville and Beaumont “On the Penitentiary system in the United States and its application in France...” answers the questions: How the French thinkers evaluated the American penitentiary solutions? Why did these solutions catch the attention of Europeans? What defects and advantages of these systems have been noticed? The work will also present views on the punishment of Tocqueville and Beaumont, along with their sociological, criminological and penological insights. The controversy of the topic will be illustrated by the polemics of Francis Lieber (translator of the report into English) with the authors of the report. The following work uses the source text analysis method, along with the analysis of the available literature on the subject.

Key words: Penitentiary system, USA, Pennsylvania model, Auburn model, prison report, penology.

INTRODUCTION

Alexis de Tocqueville (1805–1859) and Gustave de Beaumont (1802–1866) travelled to the United States in 1831. The main purpose of their stay was to visit new and pioneer penitentiary solutions – the Pennsylvania and Auburn penitentiary systems. The trip to the United States, aimed at investigating penitentiary systems also had other purposes, especially to observe democratic, American society (all Tocqueville’s reflections on this subject can be found in famous work “On democracy in America”¹). Gustave de Beaumont was Tocqueville’s companion on a trip to the

---

* karolinacalkowska@op.pl

1 *On democracy in America* Tocqueville presented in two volumes: the first one appeared in 1835, volume II in 1840. See: A. de Tocqueville /2005/: *Odemokracji w Ameryce*, trans. B. Janicka, M. Król, Warszawa.

New Continent. Beaumont was a faithful friend of Tocqueville and also prepared the first edition of Tocqueville's collections².

The main purpose of Tocqueville and Beaumont's journey to America, however, was to explore new pioneer penitentiary systems: the Pennsylvania³ and the Auburn⁴ systems. The results of the research were presented in a report that appeared in 1833.⁵

The subject of American prison was also very popular then in Europe we can even speak of a "penitentiary fever"⁶, which in 1825–1840 prevailed in France⁷. The subject was alive and certainly young intellectuals willingly went to explore it⁸. Tocqueville and Beaumont's research involved visiting prisoners and looking at the everyday life of prisoners in prisons in both systems, conducting interviews and conversations with the staff, management and prisoners themselves, getting acquainted with prison regulations, architecture, etc. In the report, Tocqueville and Beaumont⁹ presented the results of their research, provided them with their comments and opinions, presented statistical data illustrating the assumptions, goals and manner of operation in practice of these penitentiary systems. They transferred the whole analysis into the French realities, pointing to the best possible ways of applying penitentiary system to the French ground, after thorough analysis of the specificity of the French society and system. The report presents the organizational structure, objectives and their implementation.

2 A. de Tocqueville /1987/: *Wspomnienia*, translation A. W. Labuda, Wrocław.

3 Pennsylvania penitentiary system (separate system) was created in 1791 in Pennsylvania, the US state. It was based on uninterrupted loneliness, which was supposed to lead to the improvement of the villain. Punishment in the separate system consisted in the complete isolation of a prisoner, who was constantly in a single cell with the Bible. The reading of the Bible and other religious scriptures was meant to provoke remorse and bring the criminal to the path of law. The only work the convicted could do was limited to activity the prisoner could create without leaving his cell. Loneliness was the main point around which the organizational unit of the prison was focused. See: *Pennsylvania System of Prison Discipline* in: V. L. Williams /1979/: *Dictionary of American Penology. An Introductory Guide*, Westport, pp. 199–202.

4 Auburn penitentiary system (silent system) was created as a modification of the separate system. Total silence has been supplemented with work. Prisoners stayed with solitary nights and common work during the day. The rigor of absolute silence and the prohibition of any communication between prisoners working together have caused the compulsion to use disciplinary measures (mainly flogging) by the guards. See: *Silent System* in: V. L. Williams: *op. cit.*, pp. 28–31.

5 G. de Beaumont, A. de Tocqueville /1833/: *On the Penitentiary system in the United States and its application in France; with an appendix on penal colonies, and also, statistical notes translated by Francis Lieber*; Philadelphia.

6 L. Rabinowicz /1933/: *Podstawy nauki o więziennictwie*, Warsaw, p. 42.

7 M. Tracz-Tryniecki /2009/: *Mysłpolityczna i prawna Alexisa de Tocqueville*, Kraków, p. 372.

8 Francis Lieber also pointed to this fact by adding in the footnote *On the Penitentiary System in the United States and its application in France with an appendix on penal Colonies and also Statistical notes* information that American modern prison systems are often and willingly written about. Lieber recalled the names of Julius, Lagarmitte and Mittermaier, whose works on this subject had already been created before Tocqueville and Beaumont went to America. G. de Beaumont, A. de Tocqueville /1833/: *op. cit.*, p.20.

9 Tracz-Tryniecki emphasizes that the main part of the Report was written by Beaumont, because Tocqueville at that time was already working on: *On democracy in America*. Tocqueville also had a substantial contribution by adding comments and all attachments. M. Tracz-Tryniecki /2009/: *op. cit.*, p. 372.

Francis Lieber was the guide of Tocqueville and Beaumont in the United States and penitentiaries. He was an American intellectual of German origin, who, from that moment, became interested in the issue of criminal punishment. After the departure of French guests he began his own research on penitentiary systems of the Pennsylvania and Auburn penitentiary systems. Lieber never concealed drawing his thoughts from the famous predecessors, but in the theory of punishment and his thoughts about implementation of punishment, one can also see a few differences between him and Tocqueville and Beaumont.

In this work, the aim is to show the results of the visits included in the report, as well as to present the opinions of Tocqueville and Beaumont on the Pennsylvania and Auburn penitentiary systems. The aim of the work is also to bring the more interesting comments of Francis Lieber closer, which were presented by the French authors of the report.

In this article I analyse the effect of Tocqueville and Beaumont's research, shown in the report, translated into English from French under the full name "On the Penitentiary System in the United States, and its Application in France; with an Appendix on Penal Colonies, and also Statistical Notes"¹⁰. This report was translated by Francis Lieber and published in Philadelphia in 1833. The English version is not a pure translation, Lieber added his own introduction, and many footnotes in which he often emphasized the facts omitted by the authors, expressed his opinion, presented his own arguments or referred to the arguments of other thinkers. At the end, Lieber also added the article "Penitentiary System of Pennsylvania" from the "Encyclopaedia Americana", (the first American compendium of knowledge, of which Lieber was the originator and main editor). Also in this passage, Lieber added some elements that were not included in the original from *Americana*.

In this work, the most important information about the Pennsylvania and Auburn systems will be presented, which in the report were shown by Tocqueville and Beaumont as the result of their research in American prisons. The way of thinking about the punishment and the manner of its implementation by the authors of the report will also be presented, which often contain thoughts of sociological, criminological and penological nature. It is also interesting how the report's translator, Francis Lieber comments on the information contained therein. At appropriate proper moments, the polemic of the translator with the authors of the report will be presented.

All this will present a picture of the nineteenth-century American penitentiary systems as seen through the eyes of European intellectuals who situate their analysis in an ideological and sociopolitical context. By analyzing the penitentiary system, the approach to punishment and a special emphasis on its functions (especially resocialization), the authors point to their own vision of man and society.

10 The title of the French original: *Du Système Pénitentiaire Aux États-Unis et de Son Application en France; suivid'unappendicesur les Colonies Pénales Et de Notes Statistiques par mm. Gustave de Beaumont et Alexis de Tocqueville, Avocats a la Cour Royale de Paris, Membres de la Société Historique de Pennsylvanie*. Paris, 1833.

1. INFORMATION AND OBSERVATIONS MADE BY ALEXIS DE TOCQUEVILLE AND GUSTAVE DE BEAUMONT ABOUT PENNSYLVANIA AND AUBURN PENITENTIARY SYSTEMS

All the reflections on the penitentiary system, principles of its functioning, ideological and practical foundations are focused on one particularly emphasized element of punishment: actions to correct the prisoner.

1.1. *The term of crime*

In the context of the criminological theory, Tocqueville and Beaumont formulate a sentence, for example on the nature of crime as a punishable act. In their opinion, crime is an act that is punished in its nature only where it is rare¹¹. In this way, they speak of behaviours that remain within the norms maintained in a given community and those that are outside them. The authors of the report emphasize that crimes are the kind of behaviour, that go beyond social norms and that is the reason why they are punished. Thus, criminal behaviours are the ones that occur the least frequently among all behaviours in society. Behaviours consistent with the norms occur most often, the community is familiar with them and is accustomed to them. Such a perspective is an example of an interesting approach, not delving into the issues of even the social harmfulness of an act and other social consequences of a criminal act. In this way, the authors try to explain the differences between the US states in criminalizing crimes, which in their opinion also prevent any comparison from the criminological and penological point of view.

1.2. *The aims*

The reformation has become a breakthrough and a major centre in which a new penitentiary system was organized. Beaumont and Tocqueville suggest the corrective opportunities as the main argument for different variants of the solitary confinement system. All other arguments are also most often analysed in terms of fulfill or not fulfill the aim of correction. The improvement is the whole core of a new penitentiary system at that time. “Reformation of the guilty is the object of penitentiary system itself” – clearly emphasized Tocqueville and Beaumont¹².

The second most important element of the silent and solitary confinement system (without distinction between the Pennsylvania and Auburn systems, the similarities and differences noted by the authors of the report will be presented below), is to **prevent the mutual deterioration** of the prisoners. Isolating every prisoner is the simplest, and, according to Tocqueville and Beaumont, the best way to prevent their destructive influence on each other. They say that the system is based on the highest philosophy, which is simple and effective, but also contains many difficul-

---

11 G. de Beaumont, A. de Tocqueville /1833/: *op. cit.*, p. 71.

12 G. de Beaumont, A. de Tocqueville /1833/: *op. cit.*, p. 44.

ties in its practical implementation¹³. Each of these difficulties is discussed by the authors, who compare arguments, which will also be summarized in the further part of this work. However, all considerations always and consequently aim at assessing the correction, or at least, avoiding the deterioration of the prisoners. Tocqueville and Beaumont clearly emphasize that “Nothing, certainly, is more fatal to society than this course of mutual evil instruction in prisons¹⁴”. The moral basis for the need to implement reforms is precisely the prevention of mutual deterioration. The authors emphasize this duty exceptionally, because they juxtapose it with the prisons of the old system, as they call them: “oldprisons”, in which such a procedure was unlimited, as well as mutual contacts between prisoners. The logic presented by Tocqueville and Beaumont, repeating after the creators of the system, is simple. To prevent destructive influence, it is first necessary to isolate criminals. It seems simple and effective.

The lack of action “aggravating” the prisoner is already a great basis for actions that will improve him. The authors of the report ask themselves, what is the improvement at all? They note that correction is something more complicated than defining it through the sentence: changing the wicked man into a fair man. Tocqueville and Beaumont notice many aspects of correction, that go beyond the change in behaviour to the law and that’s why they consider real correction to be extremely rare. They also emphasize that the actual correction often does not harmonize with what we might call a correction in formal sense.

1.3. Tocqueville’s and Beaumont’s opinion about correctional plan in separate and silence penitentiary systems

For Tocqueville and Beaumont, the recipe for reform the prisoner is simple and effective in its simplicity. They write: “Can there be a combination more powerful for reformation than that of a prison which hands over the prisoner to all the trials of solitude, leads him through reflection to remorse, through religion to hope; makes him industrious by the burden of idleness, and which, whilst it inflicts the torment of solitude, makes him find a charm in the converse of pious men, whom otherwise he would have seen with indifference and heard without pleasure”?¹⁵ These sublime words in practice meant loneliness, work and mainly religious instructions.

Work accompanies the prisoners in almost every prison run according to the separate scheme. It looks different depending on the given penitentiary unit. The general rule pointed to one common element – solitary work in silence. In Pennsylvania-type prisons, the work was carried out in a single-detention facility and in Auburn-type prisons, work was carried out in common halls by the order of silence. Tocqueville and Beaumont report that in prison in Auburn and Baltimore, large production factories are organized in prison, where prisoners performed various

13 “This system of reform is undoubtedly a conception which belongs to the highest philosophy; in general it is a simple and easy to be put in practice; yet it presents in its execution, a difficulty sufficiently serious”. *Ibid.*, p.53.

14 *Ibid.*, p. 49.

15 *Ibid.*, p. 51.

activities in various fields. In Boston and Sing-Sing prison, all prisoners' activities are homogenous, they worked on stone cutting. The Wethersfield prison, just like Auburn, has production halls, but on a smaller scale.¹⁶ In a prison in Philadelphia, in their solitude cells, prisoners are working at weaving, sewing shoes, tailoring, carpentry.¹⁷

Working in prison, according to the authors of the report, gives the prisoner only benefits. They call it “beneficial”, because it gives relief in the burden of unbearable inactivity. In addition, while working in the prison, the prisoner has the opportunity to learn a profession, an activity that can become his source of legal living after leaving prison¹⁸. Tocqueville and Beaumont write: “Visiting these various establishments, we have been surprised by the order, and sometimes the talent, with which the convicts work; and what makes their zeal quite surprising, is, that they work without any interest in its produce”.¹⁹ Tocqueville and Beaumont also say that during interviews with prisoners, none of them spoke about work differently than with a large degree of gratitude.²⁰ The authors of the report emphasize here, that prisoners do not receive any remuneration for their work. In this way, they pay back to the society for the evil they have done, and the profit generated by the prisoners goes to the maintenance of the prison. After leaving, the prisoner receives a certain amount of money, suitable for reaching the place of his future stay.²¹ At the same time, authors of report consider this solution too harsh and they propose paying for the prisoner's work, in the way it was practiced then in the Baltimore prison. In the Baltimore penitentiary, every prisoner had a daily norm to work out from which the profit goes to prison and each item produced above this standard was profitable for the prisoner who creates it. When the time of his leave came, the sum worked was transferred to the prisoner. Tocqueville and Beaumont emphasize, that Baltimore practice offers greater productivity than other penitentiaries.

Tocqueville and Beaumont say, that work affects the prisoner soothingly, providing him with a job, teaching him how to perform a practical activity, which may be a chance for him to live honestly. The work done every day teaches them habit of work and disciplines a person: “Labour gives to the solitary cell an interest: it fatigues the body and relieves the soul”.²² When a prisoner does not want to work, according to Tocqueville and Beaumont, he must be forced to do so, because learning a fair profession is the only chance to find a decent job after being released from prison. Work makes the criminal less offensive to society.²³ Tocqueville and Beaumont present the very advantages of working in a prison and

---

16 *Ibid.*, p. 34.

17 Information added by Francis Lieber. *Ibid.*, p. 34.

18 *Ibid.*, p. 34.

19 *Ibid.*, p. 36.

20 *Ibid.*, p. 23.

21 *Ibid.*, p. 36–37.

22 *Ibid.*, p. 23.

23 *Ibid.*, p. 22.

consider it the right and necessary element of modern way of serving a prison sentence.

Religious instruction is another essential element on the way to improving the prisoner. It is another pillar of the penitentiary system based on silence.²⁴ One of the most characteristic and famous elements of the silence and separate systems is the copy of the Bible in every solitary cell. The Bible was the best (and the only) companion of the prisoner, while serving his sentence in solitude it was to inspire reflection and the desire to reconcile. The Bible in each solitary cell is a symbol of all the moral and religious instructions that prisoners were subjected to. The manner of giving religious instruction was also differed depending on the penitentiary unit.

Not all prisoners could make use of the Bible which they had in their cells. Most of them were illiterate. Therefore, the teaching that took place on Sundays (other days devoted to works) was also focused on learning to read and write. Such instructions were voluntary, but often a situation where the number of prisoners willing exceeded the possibilities, the prison staff had to choose among them those who needed such teachings the most.²⁵

Sunday was a day devoted to moral and religious education, which was carried out by the priest. The priestly sermons, as emphasized by Tocqueville and Beaumont, were of a general and moral nature that was suitable for followers of various religions.²⁶ Depending on the variety of the system of solitary punishment, Sunday teaching was conducted in various ways, from visiting priests in each cell, based on individual conversations with the offender, to placement in common rooms, making impossible verbal and visual contact between prisoners. Details on this subject are presented by Tocqueville and Beaumont more broadly when they discuss educational solutions in each visited prison.²⁷

In practice, a very important element of the solitude system consisted in a prayer spoken before each meal, the possibility of reading the Bible in the prisoner's every free moment and on Sunday moral and religious instructions. All these activities filled the prisoner's time without sacrificing work and complemented the action of solitude. Tocqueville and Beaumont say: "We can however assert that absolute solitude produces the liveliest impression on all prisoners. Generally, their hearts are fund ready to open themselves and the facility of being moved renders them also fitter for reformation".²⁸ Moral and religious instruction, same as work in prison, has an effect even in hardened offenders. Tocqueville and Beaumont emphasize, that the influence of teaching always leaves a trace in the morality of the prisoner, which is visible in improving the general moral conditions of prisoners who had access to such teaching.²⁹

---

24 "Moral and religious instruction forms, in this respect, the whole basis of the system". *Ibid.*, p. 49.

25 *Ibid.*, p. 49–50.

26 *Ibid.*, p. 50.

27 *Ibid.*, p. 50.

28 *Ibid.*, p. 50–51.

29 *Ibid.*, p. 59.

1.4. *Advantages and disadvantages of separate and silent penitentiary systems.*

Tocqueville and Beaumont show many advantages of the American solitude and silent penitentiary systems. They mention the three main advantages of the System: at first, it prevents the mutual deterioration of prisoners. Secondly, it creates habits of obedience and diligence, which makes the former criminal become a useful citizen. Thirdly, it enables improvement, conversion, return to the right path.³⁰ The authors of the report summarize the good sides of American solutions in such a way: “The necessity of labour which overcomes his disposition to idleness; the obligation of silence which makes him reflect; the isolation which places him alone in presence of his crime and his suffering; the religious instruction which enlightens and comforts him; the obedience of every moment to inflexible rules; the regularity of a uniform life; in a word, all the circumstances belonging to this severe system, are calculated to produce a deep impression upon his mind. Perhaps, leaving the prison he is not an honest man; but he has contracted honest habits”³¹

Tocqueville and Beaumont do not present American penitentiary solutions, as it might seem, in superlatives. With a more detailed discussion of each visited prisons, they indicate defective elements of their conduct. They also directly assess such a system as very strict in its assumptions. They write firmly: “Whilst society in the United States gives the example of the most extended Liberty, the prisons of the same country offer the spectacle of the most complete despotism”³² However, according to them, the most important thing, is the achievement of a breakthrough in the manner of imprisonment, the transition from prison to the penitentiary system, in which the predetermined goals are realized in a rightly recognized way, based on a certain philosophy. When issuing opinions about this strict system, the most important thing for them, is not to turn back from this progressive path. Many times Tocqueville and Beaumont emphasize, that the old system of the so-called “oldprisons” brought all that the new American penitentiary solutions try to avoid. In spite of many disadvantages and controversies, they remain in support of the general assumptions and philosophical foundations of the American modern prison system. On the subject of practice already at the level of specific penitentiary units, they speak less optimistically, which will be outlined below.

Pennsylvania and Auburn system adopted what the American penitentiary systems divide at that time in literature. Tocqueville and Beaumont use a similar distinction; however, being eyewitnesses of prison practice, they saw the differences between each unit, which the new system introduced, adapting it to their own needs and introducing their ideas into life.

In this study, for simplicity, I will also use this dichotomous distinction, recalling specific names of prisons only as part of illustrating the differences in the practical functioning of prisons.

---

30 *Ibid.*, p. 59.

31 *Ibid.*, p. 58.

32 *Ibid.*, p. 47.

2. DIFFERENCES BETWEEN PENNSYLVANIA AND AUBURN PENITENTIARY SYSTEMS (WITH LIEBER'S COMMENTARY)

The **Pennsylvania system** differed from the Auburn system mainly because the prisoner lived in a solitary cell for 24 hours a day. His whole world was limited to his cell, and his whole life was in a cell. He worked, received moral and religious teachings, read the Bible and sometimes saw guards in the cell. Thanks to this, as emphasized by Tocqueville and Beaumont, taking over of any bad influence from other prisoners was practically limited to zero, because it was physically impossible.³³ Therefore, avoiding the deterioration, according to the authors of the report, is easier to be achieved in the Pennsylvania system than in the Auburn system prisons.³⁴ The total solitude also meant that for the prisoner, the slightest opportunity to experience the presence of another man was a great reward. For this reason, prisoners have more benefits from meeting priests or prison guards because they will be eager to contact with other people. Tocqueville and Beaumont write: "Nothing distracts, in Philadelphia, the mind of the convicts from their meditations; and as they are always isolated, the presence of a person who comes to converse with them is the greatest benefit, and one which they appreciate in its whole extent. When we visited this penitentiary, one of the prisoners said to us: *it is with joy that I perceive the figure of the keepers, who visit my cell. This summer a cricket came into my yard; it looked like a companion. When a butterfly or any other animal happens to enter my cell, I never do it any harm*".³⁵ The authors of the report quote this as proof of the "alleviation of the soul" of the former villain in solitary confinement. The prisoner's statement, however, shows a huge loneliness balancing on the border of mental disorders, when he starts noticing companions even in the incoming insects. Tocqueville and Beaumont pointed to the immense threat of deteriorating mental health and the cruelty of loneliness. They write: "Solitude is a severe punishment, but such a punishment is merited by the guilty. Mr Livingston justly remarks, that a prison, destined to punish, would soon cease to be a fearful object, if the convicts in it could entertain at their pleasure these social relations in whom they delighted, before their entry into the prison".³⁶ The severity, that Tocqueville and Beaumont justify with the perpetrator's guilt, is indicated by Francis Lieber in the footnote. He emphasizes that lonely imprisonment has many opponents of its

33 Francis Lieber in developing his own research in this type of prisons, however, indicates that even in the Pennsylvania system, prisoners were able to maintain some kind of communication, for example, by knocking on the wall of the cell, only to hear the answer – also a few knocks. See: *A popular Essay on Subjects of Penal Law and on Uninterrupted Solitary Confinement at Labour as Contra distinguished to Solitary Confinement at Night and Joint Labour by Day, in a Letter to John Bacon Esquire, President of the Philadelphia Society for Alleviating the Miseries of Public Prisons*, Philadelphia 1838.

34 G. de Beaumont, A. de Tocqueville /1833/: *op. cit.*, p. 52.

35 *Ibid.*, p. 51.

36 *Ibid.*, p. 22. Edward Livingston, to whom the authors refer in this passage, was the Secretary of State of the United States and Francis Lieber dedicated the English-language version of the report to him, among others.

time and many voices speak firmly against it which stands in opposition to Livingstone, their supporter.³⁷

According to Tocqueville and Beaumont, “The Philadelphia system being also that which produces the deepest impressions on the soul of the convict, must affect more reformation than that of Auburn. The latter, however, is perhaps more comfortable to the habits of men in society and on this account effects a greater number of reformations, which might be called legal, inasmuch as they produce the external fulfillment of social obligations”.³⁸ The Pennsylvania system, in their opinion, is more conducive to internal improvement of the prisoner, while the Auburn system creates external manifestations of change in it, consisting in fulfilling social duties. They believe, that the first one produces honest people and the second one obedient citizens.³⁹

The Pennsylvania system, however, is much more expensive in terms of building a prison and in its maintenance.⁴⁰ The authors of the report say, that in a solitary cell, the prisoner has everything he needs to maintain physical health, both hygienic conditions for which he has to take care of, as well as the strictly set schedule, also caring for his health (e.g. regardless of the season, prisoners had to spend an hour a day on their own fragment of the yard). No disciplinary punishment had to be inflicted because, as Beaumont and Tocqueville say, the imprisonment is the disciplinary measure itself in this system and the only additional punishment laid down in the rules is being put in a dark cell with reduced food⁴¹. The authors also emphasize, that Pennsylvania was the only state which opposed the use of corporal punishment in prisons and introduced their ban into their legal regulations.⁴²

The Auburn penitentiary system was also based on the prisoner’s loneliness, the purpose of which was to arouse the prisoners’ reflection and willingness to improve. However, the prisoner’s total solitude was limited to the night, while prisoners spent time working in common production halls during the day. Changing the organization of work resulted in a number of modifications on other levels of the prison life, which was also noticed by Alexis de Tocqueville and Gustave de Beaumont during their prison visits.

When discussing the beginnings of the Auburn system, the authors of the report emphasize, that no one can be attributed with its authorship, it appeared through natural progress along with the thought of refining and adjusting the manner of punishment to practical prison needs.⁴³ According to Tocqueville and Beaumont, isolation and work are two basic determinants of a correct penitentiary system that can lead to correction in prison. Their opinion on this subject is no different from the general opinion of advocates of those penitentiary solutions. The

---

37 Footnote added by Lieber. *Ibid.*, p. XII.

38 *Ibid.*, p. 59.

39 *Ibid.*, p. 60.

40 *Ibid.*, p. 74.

41 *Ibid.*, p. 39–40.

42 *Ibid.*, p. 45.

43 *Ibid.*, p. 7.

authors of the report say that when prisoners are lonely, but they do not work, they cannot be improved, and as an example of this situation, they give the old prison in Auburn before the reform. Similarly to the correction of prisoners cannot take place, in their opinion, in a prison where the prisoners work, but the principle of loneliness is not preserved. The prison in Baltimore is an example of such a prison.⁴⁴ The solution created in Auburn seems to be a recipe for both issues – it both allows you to work in a common room during the day and leave a beneficial effect of silence (for loneliness, total isolation cannot be spoken of – prisoners see each other because they work together). This solution, according to Tocqueville and Beaumont, brings some inconvenience, but also presents many advantages.⁴⁵ The authors of the report write: “They are united, but no moral connection exists among them. They see without knowing each other. They are in society without any intercourse; there exists among them neither aversion nor sympathy. (...) Their union is strictly material, or, to speak more exactly, their bodies are together, but their souls are separated; and it is not the solitude of the body which is important, but that of the mind”.⁴⁶ Tocqueville and Beaumont repeat after the supporters of the Auburn system, that joint workshops do nothing dangerous, and that the prisoners manage to preserve “loneliness” in the community.⁴⁷ They also emphasize, that the prisoners have a perfectly preserved silence, and during their visits they have never met a talking prisoner.⁴⁸ The authors of the report ask the question: how is it possible, that such rigorous discipline is preserved, despite the fact that there are definitely more prisoners than guards? The answer is surprising: “And why there nine hundred collected male factors less strong than the thirty individuals who command them? Because the keepers communicate freely with each other, act in concert, and have all the power of association; whilst the convicts separated from each other, by silence, have, in spite of their numerical force, all the weakness of isolation”.⁴⁹ Thus, discipline is maintained thanks to the cooperation of the guards, which exists because of communication. Prisoners do not have such communication, so they are not able to organize themselves to break this prison discipline.

Tocqueville and Beaumont present, that prison in the Auburn system gives the prisoner the most benefits, both in terms of creating a field for improvement and learning a useful occupation, a working habit. They also emphasize, that the Auburn system will create socially desirable habits in prison that the Philadelphia system will not be able to produce. Francis Lieber added footnote about it, in which he presents his opinion on the Auburn system and the discipline of silence in simple words: “Our opinion is directly the reverse. The prisoner in Philadelphia is calmed, the prisoner in Auburn irritated”.⁵⁰

---

44 *Ibid.*, p. 22.

45 *Ibid.*, p. 24.

46 *Ibid.*, p. 24.

47 *Ibid.*, p. 24–25.

48 *Ibid.*, p. 24–25.

49 *Ibid.*, p. 26.

50 *Ibid.*, p. 25.

Tocqueville and Beaumont also point that elements of practice do not always correspond to theoretical assumptions. They talk about, for example, disciplinary measures, that turn out to be necessary in maintaining the rigour of absolute silence. The main means of achieving this goal is to use corporal punishment, a whip. They report that in prisons, such as Auburn, Sing-Sing, Boston, Wethersfield, Baltimore, flogging penalties are applied in the event of non-compliance with the prison regulations.⁵¹ The authors submit this issue to a broader analysis. Tocqueville and Beaumont compared the above-mentioned prisons they had visited, and in which they explicitly indicated the use of corporal punishments. By juxtaposing information they obtained during the visit, they came to the conclusion that the frequency of flogging is directly related to the number of prisoners detained in a prison. The more prisoners, the more often the punishment of flogging is used to maintain order. The Wethersfield prison is the mildest in this juxtaposition, in which the use of corporal punishment was described as very rare, with a total of 200 prisoners. A little more often, however, as the authors emphasize, still such cases were “extremely rare” in Auburn, in the walls of which 650 prisoners execute their sentence. Then, we have the Boston and Baltimore prisons, in which flogging is used “a little more often than in Auburn, however, much less than in Sing-Sing. The Sing-Sing prison, in this respect, according to the authors, leads the way, with the number of 900 inmates, the frequency of corporal punishment there is the highest.⁵²

Tocqueville and Beaumont emphasize that flogging is not an activity that guards do willingly, similarly prison inspectors do not like to participate in such events: ““(…) but the obligation of the inspectors to be present at such punishments, was so frequently inconvenient, and caused them such painful feelings, that they asked immediately to be absolved from this duty”.⁵³

Corporal punishment to maintain rigour in prison is described by the authors of the report as an unpleasant but necessary issue. In their opinion, society has the right to everything necessary to maintain order. In particular, this applies to people who did not comply with the law. Tocqueville and Beaumont say that you should not have doubts about the means by which prison discipline is maintained, because they are used on prisoners, people who are somewhat deprived. In their opinion, it would be unfair to honest people to treat criminals as well as righteous people. Therefore, the prison must be burdensome in order to deter. Then, however, Tocqueville and Beaumont remind that the most important function of imprisonment in a modern penitentiary system is to improve, change the prisoner.⁵⁴

Despite of many voices against the use of corporal punishment in prisons, which the authors notice and cite, Tocqueville and Beaumont advocate of their use to keep order in prison. As an argument for the effectiveness of corporal punishment, they recall the fire that was in Auburn prison on October 23, 1829. Because of the threat to life, the prisoners were released from their cells, but the order

---

51 *Ibid.*, p. 41.

52 *Ibid.*, p. 41.

53 *Ibid.*, p. 43.

54 *Ibid.*, p. 44.

was not disturbed even for a moment, everyone was helping to extinguish the fire and no one took the opportunity to escape from the prison⁵⁵.

The translator of the report, Francis Lieber, advocated against corporal punishment, and added his observations and arguments on this subject.⁵⁶ He states that the punishment of flogging irritates the soul of the condemned, leads to release of a greater sense of hatred and the desire to take revenge on his tormentors. Lieber stressed this fact in other studies on penitentiary systems.⁵⁷

Tocqueville and Beaumont in the report emphasize that the flogging does not aim at humiliating, but fulfilling the consequences of non-compliance with the regulations.⁵⁸ Francis Lieber strongly disagrees, says that every corporal punishment humiliates. Lieber writes that the flogging imposed in prison as a disciplinary punishment should not take place, because through the humiliating way of punishing we strengthen the prisoner's feeling of alienation from society, we arouse irritation, fear, anger and feelings of injustice. And this blocks any chances of its correction. Lieber also emphasizes that the possibility of such punishment also causes the danger of abusing power by dishonest guards who may even provoke convicts to non-statutory behaviours to punish someone in this way. The brutality of flogging, according to Lieber, only deepens the brutal nature of man and does not bring any positive effects.⁵⁹

The Auburn system was also analysed by Tocqueville and Beaumont economically. They also presented the exact calculation, like in the Pennsylvania case, of the construction and maintenance costs of the Auburn system prison. The Auburn solution turned out to be cheaper to build and maintain. The authors also emphasized that the joint work of prisoners makes production much more efficient and profitable.⁶⁰

Alexis de Tocqueville and Gustave de Beaumont also attempted to check the efficiency of both systems in the most readable way that is by means of numbers. They tried to trace what could be the best proof to the success or failure of the new system that is crime statistics. However, the case turned out to be more difficult to investigate, than they initially expected, mainly due to differences in the conduct of crime statistics in individual US states. They also came to the conclusion that a reliable indicator by which one could judge the efficiency of a penitentiary system could only be statistics of return to crime (prison), and thus, the return to prison of people who had already been subjected to the impact of new systems. Tocqueville and Beaumont strongly emphasized that prison only affects the morals of prisoners, and that no prison system can ever be judged by means of statistics of overall increase or decrease in crime in the society⁶¹. Authors attempted to analyse the

55 *Ibid.*, first footnote on p. 43.

56 *Ibid.*, second footnote on p. 45.

57 See: F. Lieber: *op. cit.*

58 They refer to this argument on the example of a navy in which the punishment of flogging for disciplinary purposes is also applied, G. de Beaumont, A. de Tocqueville /1833/: *op. cit.*, pp. 44–45.

59 F. Lieber: *op. cit.*, pp. 50–51.

60 G. de Beaumont, A. de Tocqueville /1833/: *op. cit.*, pp. 75–76.

61 *Ibid.*, pp. 66–67.

available statistics of return to prison in various visited establishments, however, they concluded that their period of operation is too short to be able to issue a final verdict assessing them.⁶²

3. SOCIAL CAUSES OF CRIME AND CRIME STATISTICS INDICATED BY TOCQUEVILLE AND BEAUMONT

While reflecting on various types of crime statistics, Tocqueville and Beaumont presented elements in the society, which may have an impact on the entirety of detected and recorded crime in general macro-perspective.

Tocqueville and Beaumont came to similar conclusions when they considered the aspect of general education in various US states. They found a clear connection between access to education and the number of committed crimes. However, they noticed that it is a mistake to perceive this relationship in such a simple way. The authors of the report gave the example of New York, where the increase of crime raised simultaneously with the increase of access to general education. In this case, they notice dependence: in New York, there are a very large number of immigrants arriving every year.⁶³ Tocqueville and Beaumont also presented other examples that can be summarized, showing the characteristics of society that affect the shape and size of crime in the given state or city of United States. In these considerations, they analysed social elements, characteristic mainly for the United States, but at the same time they stressed their universal significance for crime in any country in the world.⁶⁴ The authors of the report did not analyse various penal codes in individual US states, they did not go deeper into the analysis of why certain behaviours in a given state are penalized and not in others. They focused only on the properties of society affecting total crime.

Factors that have an impact on crime are very complex and numerous. Tocqueville and Beaumont illustrate this opinion with a set of elements from social life that affect crime:

- the aforementioned access to general education (also related to the possibility of “honest” profession),
- the degree of misery in society (broadly understood as the level of poverty),
- general moral state of the society (I interpret this expression used by the authors as a set of informal social norms functioning in society and how they differ from the formal legal norms, explicitly it is a social consent for more or less lawful behaviour),
- a large number of “bad habits” in the society (the authors are mainly concerned with behaviours related to various addictions, they recall the example of alcoholism – the more it is in the community, the more crimes are committed),

---

62 *Ibid.*, pp. 68–69.

63 *Ibid.*, p. 62–63.

64 *Ibid.*, p. 62–68.

- the above-mentioned number of arriving immigrants (Tocqueville and Beaumont spoke generally about all visitors, but it is interesting to consider black people who are on the one hand immigrants, and on the other liberated slaves. The authors of the report write that a larger number of black people affects more crime "(...) In those states in which there exists one Negro to thirty Whites, the prisons contain one Negro to four white"⁶⁵. Tocqueville and Beaumont emphasize that this is associated with the liberation of slaves, which is allowed, for example, in Maryland, and there, among others, this phenomenon can be observed. They also emphasize that the vast majority of arriving migrants, regardless of their skin colour, start living in a completely new place from scratch, which can quickly lead to the path of crime in the event of an initial failure).⁶⁶
- Any political circumstances, such as, for example, the state after the war, as in 1816, when the number of prisoners in all American prisons increased drastically. After the United States' war with England, "Peace having been concluded, a number of regiments were disbanded, and the soldiers thus deprived for the moment of employment"⁶⁷, and the unemployed veterans would surely also take up breaking the law.
- Greater police activity connected with focusing public attention on specific types of crime. Consequently, the greater manifest of a type of crime, which was previously committed exactly the same quantity but was not detected, therefore, statistics indicate its increase.

Tocqueville and Beaumont summarize: "However this may be, it is clear from the above, that the increase of crimes or their decrease, is produced sometimes by general causes, and sometimes by accidental ones, which have no direct connection with the penitentiary system".⁶⁸ They return with this idea to the merits of the report, that is, to the considerations to assess the systems of new American prisons. By means of sociological observations from the macro-social perspective of individual states of the USA, they prove that there are many factors that should be taken into account when reading statistics on the number of crimes committed, criminals being sent to prison and their return to prison.

4. WOMEN AND CRIME

A small fragment of the considerations of Tocqueville and Beaumont was also devoted to the issue of committing crimes by women. Above all, they stressed that women commit significantly fewer crimes than men, and hence there are far fewer women imprisoned. For this reason, no independent facility of the Pennsylvania or Auburn system was created for women in the then United States.⁶⁹ They also re-

65 *Ibid.*, p. 61.

66 *Ibid.*, p. 61–63

67 *Ibid.*, p. 65.

68 *Ibid.*, p. 66.

69 *Ibid.*, p. 39.

called the funny argument of some thinkers who claimed that introducing a system of total silence and quiet for women would be very difficult because of their talkative nature.⁷⁰ Tocqueville and Beaumont, however, disagreed with this sentence, recalling the example of the Wethersfield prison, in which women, like male prisoners, stayed in solitary cells at night, and kept silent during the day.⁷¹

The authors of the report formulated an interesting view on women in which they stated that morality in society largely depends on the morality of the women in it. They analysed woman in the terms of the social role of the mother. They pointed out that such a social role entails the transmission of moral values, which is much greater than in the case of the role of the father in the family. Tocqueville and Beaumont believed that the morality taken out of the family directly affects the whole society and the morality of the family is shaped by a woman.⁷²

CONCLUSION

Alexis de Tocqueville and Gustave de Beaumont after visiting the American penitentiary establishments in 1831 in the report “On the Penitentiary system in the United States...” presented a detailed description of the prisoners of the Pennsylvania and Auburn system. They described the operation not only two mentioned penitentiaries, but also other American prisons, which drew the pattern from the Pennsylvania or Auburn prisons and interpreted them in their own individual way. In the report, Tocqueville and Beaumont described the main principles, that were in force in these penitentiary systems, assumptions, goals and ways to implement them, practical solutions to problem areas, with the presentation of statistical data illustrating the whole.

They also submitted their opinions on the punishment and the manner of its implementation, and often expressed their opinion on the subject of controversial issues. However, from all their arguments, it can be said that they were supporters of both American penitentiary systems, it seems that mainly because they were the first, which operated according to a well-thought-out plan. They considered the Auburn system as a more practical one. They emphasized that loneliness, work and religious and moral education are the best means on the way to the goal of correcting the prisoner.

Analysing the practical operation of individual American prisons that they visited, they also saw negative elements, which they also discussed. In the description contained in the report, Tocqueville and Beaumont pointed to the disadvantages of the Pennsylvania and Auburn systems, such as the great severity of the regime of both systems, limited access to Sunday teaching or the situation of breaking the principle of loneliness (when religious teaching was organized in shared rooms, thus creating the possibility of contact between prisoners). The authors also em-

---

70 *Ibid.*, p. 38.

71 *Ibid.*, p. 39.

72 *Ibid.*, pp. 70–71.

phasized that each prison in its own way implemented the basic principles of the system, which often caused a significant departure from them.

The translator of the report into English, Francis Lieber, disagreed with its authors in several places, emphasizing it in the footnotes he added. In the most opinions, Lieber was in line with Tocqueville and Beaumont. Lieber discussed his considerations on this subject mainly in "A popular essay on Subjects of Penal Law..." published in 1838. It would be very interesting to compare Lieber's opinion on the subject of penalties in general and penitentiary systems of that time with what Tocqueville and Beaumont wrote about the penalty and systems (what was presented in this work). Lieber was very much connected with his French friends, he had many similar views, and he began his interests related to criminal punishment after he met them. Comparison of Lieber with Tocqueville and Beaumont would be very interesting in this context.

Many times through their analysis, Tocqueville and Beaumont pointed to the concepts of a man who is able to improve, to convert, if he is given the right conditions. They emphasized the complexity of issues such as the moral improvement of a human being or crime in society.

Despite the time that has passed since their prison deliberations, despite the total change in the way of imprisonment, Tocqueville and Beaumont indicate that punishment should always be based on assumptions pursuing the chosen main goal. For Tocqueville and Beaumont, such a goal was to improve, convert a man who has left the path of law for various reasons.

BIBLIOGRAPHY

1. Beaumont de G., Tocqueville de A. /1833/: *On the Penitentiary system in the United States and its application in France; with an appendix on penal colonies, and also, statistical notes*, translated by F. Lieber; Philadelphia.
2. Lieber F. /1833/: *A popular Essay on Subjects of Penal Law and on Uninterrupted Solitary Confinement at Labor as Contra distinguished to Solitary Confinement at Night and Joint Labor by Day, in a Letter to John Bacon Esquire, President of the Philadelphia Society for Alleviating the Miseries of Public Prisons*, Philadelphia.
3. Rabinowicz L. /1933/: *Podstawy nauki o więziennictwie*, Warszawa.
4. Tocqueville de A. /1987/: *Wspomnienia*, translated by A. W. Labuda, Wrocław.
5. Tocqueville de A. /2005/: *O demokracji w Ameryce*, translated by B. Janicka, M. Król, Warszawa 2005.
6. Tracz-Tyniecki Marek, *Mysł polityczna i prawna Alexisa de Tocqueville*, Kraków 2009.
7. V. L. Williams /1979/: *Dictionary of American Penology. An Introductory Guide*, Westport.

Karolina Calkowska

Fakultet primenjenih društvenih nauka i resocijalizacije

Univerzitet u Varšavi

AMERIČKI KAZNENO POPRAVNI SISTEMI NA POČETKU 19. VEKA U OČIM EVROPSKIH INTELEKTUALACA

REZIME

Na prelazu iz 18. u 19. vek, u Sjedinjenim Američkim Državama pojavili su se novi kazeno popravni sistemi zasnovani na usamljenosti, religijskom učenju i radu. Njihova ideja je zamišljena tako da kazna ostvaruje i druge funkcije (ne samo odmazdu), a naročito da utiče na popravlanje učinioca. Pensilvanijski kazeno popravni sistem ustanovljen je 1791. godine i imao je precizno određene principe i ciljeve, a glavni cilj je bio popravlanje zatvorenika uz pomoć danonoćnog boravka u samici, rada i Biblije. Oburnski kazeno popravni sistem stvoren je 1821. godine kao varijanta Pensilvanijskog sistema i u njemu su zatvorenici bili izolovani tokom noći, a danju su radili u zajedničkim salama uz apsolutnu zabranu bilo kakve komunikacije. Aleksis de Tokvil i Gustav de Bemont, dva poznata francuska pravnik i intelektualca, 1831. godine otputovali su u Sjedinjene Američke Države kako bi se upoznali sa novim rešenjima u američkim kazneno popravnim zavodima. Rezultat njihovog istraživanja predstavljao je izveštaj „O kazneno popravnom sistemu u SAD i njegovoj primeni u Francuskoj; sa dodatkom o kaznenim kolonijama i statističkim podacima“. U njemu su predstavljeni ciljevi, norme i pravila oba kazneno popravna sistema. Tokvil i Bemont su se tokom ovog istraživačkog putovanja sprijateljili sa svojim vodičem Fransisom Liberom koji je preveo izveštaj „O kazneno popravnim sistemima...“ sa francuskog na engleski jezik. U svom izveštaju, oni prikazuju činjenice o Pensilvanijskom i Oburnskom sistemu prikazujući njihove prednosti i nedostatke i iznose svoj stav o njima. Osim toga, Tokvil i Bemont razmatraju i mogućnost prilagođavanja francuskom sistemu američkih rešenja do kojih su došli. Takođe, oni diskutuju o pitanjima prikazanim i u ovom članku poput ciljeva kazneno popravnih sistema: reformacije, osamljenosti, rada, religijskog učenja, njihovih prednosti i nedostataka, kao i razlikama između ova dva sistema. Predmet analize bili su i društveni uzroci kriminaliteta i kriminalna statistika. Svoje viđenje kažnjavanja dali su sa kriminološkog, sociološkog i penološkog aspekta. Fransis Liber se takođe osvrnuo na neka sporna pitanja, kaktkad izražavajući neslaganje s autorima. Sve navedeno utiče na sliku američkih kazneno popravnih sistema 19. veka viđenu očima evropskih intelektualaca tog vremena.

Ključne reči: Američki kazneno popravni sistem, Pensilvanijski kazneno popravni sistem, Oburnski kazneno popravni sistem, zatvorski izveštaj, penologija.

ZAKONODAVSTVO I PRAKSA

UDK 343.28/.29(497.11)

Prihvaćeno: 17.10.2018.

Maja Novković*

u saradnji sa Predragom Kuzmanovićem

Kazneno popravni zavod Sremska Mitrovica

PROGRAM RADA SA OSUĐENIM LICIMA BAZIRAN NA NJIHOVOJ INTERAKCIJI SA PSIMA

Apstrakt: Program rada sa osuđenim licima baziran na njihovoj interakciji sa psima koji je sproveden u Kazneno popravnom zavodu u Sremskoj Mitrovici sastojao se u tome da osuđena lica koja borave u poluotvorenom odeljenju zavoda uz pomoć stručnih lica uče kako da dresiraju i neguju pse, ne bi li ih pripremili za udomljavanje. Uz praktičnu i teorijsku obuku dresure pasa, osuđeni su imali i psihološku podršku kroz grupni rad, a koja je imala za cilj da im pomogne da bolje razumeju sebe i svoje postupke kroz iskustvo u obuci pasa. Ovaj program je objedinio nekoliko oblika rada sa osuđenim licima: njihovo obrazovanje, odnosno sticanje novih znanja i veština koje kasnije mogu primenjivati u ličnom i profesionalnom životu na slobodi, promenu njihovih stavova, osećanja, modela ponašanja, kao i organizovanje slobodnog vremena prosocijalnim aktivnostima koje u sebi sadrže i elemente radnog angažovanja i elemente razonode.

Ključne reči: ljudi, životinje, interakcija, program dresure pasa, osuđena lica, tretman, zatvor.

UVOD

Interakcija ljudi sa životinjama povezana je sa širokim spektrom fizičkih i psihičkih dobrobiti za ljude, zdravljem i telesnim blagostanjem ljudi, a posebno je efikasna u unapređenju međuljudske komunikacije i smanjenju stresa i anksioznosti.¹

U inostranim sistemima za izvršenje krivičnih sankcija se sve više primenjuju programi koji se sastoje u sprovođenju različitih aktivnosti koje uključuju interakciju između osuđenih lica i životinja a koji se mogu podvesti pod zajednički mnogo širi pojam „*Animal Assisted Interventions*“ Programi intervencija uz pomoć životinja.²

* e-mail: maja.novkov@gmail.com

1 R. J. Leonardi, H. M. Buchanan-Smith, G. McIvor & S. Vick /2017/: You Think You're Helping Them, But They're Helping You Too: Experiences of Scottish Male Young Offenders Participating in a Dog Training Program, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(945). doi:10.3390/ijerph14080945, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5580647/>

2 A. Batričević /2012/: *Uključivanje životinja u programe rada sa osuđenim licima*, <http://link-plus.org.rs/civilno-drustvo/strucni-clanci/50-ukljucivanje-zivotinja-u-programe-rada-sa-osudenim-licima>

Primenom svih tih programa ostvaruje se dvostruki benefit. S jedne strane njima se nastoji uticati na osuđeničke da promene svoje antisocijalne i asocijalne stavove, da napuste devijantne i kriminalne modele ponašanja i steknu nova znanja i veštine koje će im omogućiti da se nakon izdržane kazne uspešno reintegrišu u društvenu zajednicu. Time se doprinosi smanjenju verovatnoće da će nakon izdržane kazne doći do recidiva. S druge strane, primena tih programa unapređuje kvalitet i donekle proširuje kapacitete za zbrinjavanje bolesnih, povređenih i napuštenih životinja, kojima prete eutanazija i dugotrajan boravak u azilima.

Uvođenje programa rada sa osuđenim licima uz pomoć životinja je relativno nova pojava i uprkos sve većem razvoju i primeni tih programa, za sada je relativno malo empirijskih istraživanja koja bi opravdala njihovu korisnost. Iako postojeće studije pokazuju ohrabrujuća otkrića, one imaju metodološke nedostatke a podaci nisu validirani statističkim analizama.³

1. PROGRAMI RADA SA OSUĐENIM LICIMA UZ POMOĆ PASA

Iako postoji širok spektar različitih programa rada sa osuđenim licima uz pomoć životinja, u poslednje vreme najzastupljeniji su programi rada sa osuđenim licima uz pomoć pasa.⁴

Kvantitativne analize pokazuju da rad sa psima na psihološkom nivou dovodi do povećanja skorova na skalama koje mere samopouzdanje, smanjenja skorova na skalama depresivnosti, smanjenje osećanja usamljenosti, povećanja samoefikasnosti, poboljšanja samokontrole i unapređenja interpersonalnih odnosa kod osuđenih žena.⁵

Program *Project Pooch* je jedan od najpoznatijih programa zasnovanih na interakciji osuđenih lica sa životinjama koji se od 1993. godine sprovodi u vaspitno-popravnoj ustanovi u Oregonu, SAD i sastoji u radu maloletnika koji borave u toj zavodskoj ustanovi sa psima iz skloništa za napuštene životinje.⁶ Istraživanjem je utvrđeno da je kod učesnika tog programa došlo do smanjenja učestalosti agresivnih ponašanja u interpersonalnim odnosima, poboljšanje liderskih veština i napretka u njihovim sposobnostima da rade sa drugima, odnosno u sposobnostima timskog rada.⁷

Brojna istraživanja pokazuju da psi imaju pozitivne efekte na čoveka tako što doprinose smanjenju anksioznosti, izazivaju pozitivne emocije, doprinose poboljša-

3 K. Swyers /2014/: *Prison-Based Animal Programs (PAPs) and Mental Health Outcome Measures*, Portland State University 3, <https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.rs/&httpsredir=1&article=1029&context=honorsthesis>

4 A. Batričević: *op. cit.*

5 K. Richardson-Taylor & K. Blanchette /2001/: *Results of an Evaluation of the Pawsitive Directions Canine Program at Nova Institution for Women*, Correctional Service of Canada, Research Branch, http://www.csc-scc.gc.ca/research/092/r108_e.pdf

6 A. Batričević: *op. cit.*

7 Davis /2007/, navedeno prema: R. J. Leonardi, H. M. Buchanan-Smith, G. McIvor & S. Vick /2017/: *op. cit.*

nju socijalnih kontakata, olakšavaju komunikaciju, pružaju društvo i osećaj sigurnosti, istovremeno i opuštaju i zahtevaju angažovanost.⁸

Tokom interakcije čoveka i psa i kod jednog i kod drugog dolazi do kardiovaskularnih promena (smanjenja krvnog pritiska i broja otkucaja srca), smanjenja stresa (smanjenja nivoa hormona kortizola), povećanja nivo hormona oksitocina koji olakšava vezivanje/uspostavljanje socijalnih kontakata, uspostavljanje poverenja, javlja se osećanje sreće i zadovoljstva.⁹

Među najuspešnijim programima interakcije osuđenih lica sa psima u Evropi je program *Paws for progress* koji se sprovodi u zatvoru za maloletnike u Polmontu u Škotskoj i obuhvata dresuru pasa iz azila, pri čemu svako osuđeno lice u paru sa jednim psom iz azila primenjuje osnovne tehnike dresure psa sa ciljem da pas unapredi svoje ponašanje i time poveća šanse da bude udomljen. U periodu od jula 2011. do jula 2014. godine, praćene su promene kod 70 učesnika navedenog programa i dobijeni sledeći rezultati¹⁰:

- ✓ svi učesnici su uživali u programu i smatrali ga korisnim
- ✓ 99% učesnika primećuje pozitivne promene kod sebe koje su rezultat učešća u programu
- ✓ svi učesnici bi pre izabrali program rada sa psima, nego neki drugi program koji su prethodno pohađali
- ✓ svi učesnici smatraju da je program ispunio njihova pozitivna očekivanja, 75% nije očekivalo da će program biti toliko dobar, premašiti njihova očekivanja
- ✓ 95% učesnika je završilo celokupan program (4 osuđena nisu završila usled isteka kazne)
- ✓ entuzijazam i posvećenost koju su osuđenici pokazali tokom učešća u programu bila je prisutna i nakon 10 nedelja, 90% njih je nastavilo da se bavi dresurom pasa duži vremenski period
- ✓ učesnici programa i kontrolna grupa (osuđenici koji nisu učestvovali u programu) su radili psihometrijske testove pre i posle završetka programa i kvantitativna analiza je pokazala da je kod učesnika programa došlo povećanja skorova na skali interpersonalnih odnosa, kao i da su učesnici programa postigli više rezultate na Upitniku za procenu potreba, što ukazuje na to da su unapredili svoje kompetencije (rad u timu, sklapanje prijateljtava, rad sa ljudima, davanje uputstava)

8 Kruger and Serpell /2006/, Lane, McNicholas and Collis /1998/, McNicholas and Collis /2000, 2001/, Morgan /2008/, Nagasawa and Kikusui /2009/, Odendaal and Lehman /2000/, Wells /2004/, Wilson /1991/, navedeno prema: R. J. Leonardi, H. M. Buchanan-Smith, G. McIvor & S. Vick /2017/: *ibid.*

9 Allen et al. /2002/, Friedman /1983/, Friedman and Thomas /1995/, Hennessey et al. /2002/, McNicholas et al. /2005/, Nagasawa et al. /2009/, Odendaal /2010/, Tuber et al. /1999/, Uvnas-Moberg /2010/, Wells /2007/, navedeno prema: R. J. Leonardi, H. M. Buchanan-Smith, G. McIvor & S. Vick /2017/: *ibid.*

10 R. J. Leonardi, H. M. Buchanan-Smith, G. McIvor & S. Vick /2017/: *ibid.*

- ✓ U vezi sa ponašanjem tokom izdržavanja kazne– disciplinska kažnjavanja pre i posle programa, uočen je značajno smanjen ukupan broj disciplinskog kažnjavanja, kao i značajno smanjen broj disciplinskih zbog odbijanja naređenja, neposlušnosti, nasilja, pretnji prema drugima.
- ✓ Dugoročni efekti programa ogledaju se u tome što je nakon 6 meseci od završetka programa 90% osuđenih i dalje uključeno u neki oblik aktivnosti (obrazovne aktivnosti, specijalizovani programi, radni tretman), godinu dana po završetku programa 81% osuđenih je i dalje uključeno u neki oblik aktivnosti, 6 meseci po isteku kazne 87% osuđenih živi u društvenoj zajednici, 78% radi ili je uključeno u neki drugi oblik socijalno prihvatljivih aktivnosti, godinu dana po isteku kazne 82% osuđenih živi u društvenoj zajednici, 73% radi ili je uključeno u neki drugi oblik socijalno prihvatljivih aktivnosti.

Postojeći zakonski okviri kojima je regulisano izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji ne postavljaju bilo kakve prepreke za uvođenje novih oblika, odnosno metoda rada sa osuđenima koji bi se zasnivali na njihovoj interakciji sa životinjama.¹¹

Program rada sa osuđenim licima baziran na njihovoj interakciji sa psima realizovan je u Kazneno popravnom zavodu u Sremskoj Mitrovici u okviru projekta „Prihvat za novi početak“, kao novi oblik tretmana osuđenih lica koji se prvi put sprovodi u ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji.

Projekat je realizovan u saradnji sa Gradom Sremskom Mitrovicom, Misijom OEBS-a u Srbiji i organizacijom Help– Hilfe zur Selbsthilfe.

Realizaciju programa podržali su Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Fakultet veterinarske medicine Univerzitet u Beogradu, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu.

U okviru Kazneno– popravnog zavoda u Sremskoj Mitrovici od 2017. godine nalazi se prihvatilište za pse. Sprovođenje programa rada sa osuđenim licima uz pomoć pasa sastoji se u tome da osuđena lica koja borave u zavodu uz pomoć stručnih lica uče kako da dresiraju i neguju pse koji su smešteni u prihvatilištu i pripreme ih za udomljavanje. Paralelno sa praktičnom i teorijskom obukom dresure pasa osuđena lica u delu programa psihološka podrška prave uvide i integrišu iskustvena znanja koja stižu u interakciji sa psima, a odnose se na veštine uspešne komunikacije, značaj planiranja i postavljanja ciljeva kako bi došli do promene, načine na koje mogu tolerisati frustracije, poboljšati samokontrolu, upravljati emocijama i povećati osetljivost na potrebe drugih.

Sprovođenjem programa nastoji se uticati na specifične kriminološke faktore, koji se mogu menjati kroz intervencije i koji su empirijski povezani sa rizikom od recidivizma (obrazovanje i obuka, rad i odnos prema radu, organizovanje slobodnog vremena, povišena impulsivnost, slaba bihevioralna kontrola, nedostatak empatije).

¹¹ A. Batričević /2012/: *op. cit.*

2. METOD

2.1. Uzorak

Program je realizovan u okviru poluotvorenog odeljenja zavoda i u njemu je učestvovalo 14 osuđenih lica. Tokom trajanja programa nije bilo osipanja grupe, svi uključeni su i završili program.

Za uključivanje osuđenih lica u program bili su predviđeni određeni opšti i specifični kriterijumi. Osuđena lica uključena u program morala su da ispune sledeće opšte kriterijume:

- dobrovoljno učestvuju u programu, odnosno motivisani su da rade na sebi i menjaju disfunkcionalne obrasce ponašanja
- poseduju veštine čitanja i pisanja srpskog jezika/imaju završenu osnovnu školu
- imaju prosečne intelektualne kapacitete i sposobnost samoposmatranja
- vreme preostalo do isteka kazne nije kraće od 6 meseci

Pored opštih kriterijuma, osuđena lica uključena u program morala su da ispunje jedan ili više specifičnih kriterijuma:

- nemaju stečeno srednje obrazovanje/nisu stručno osposobljeni ni za koje zanimanje
- nemaju stečene/razvijene radne navike
- ispoljavaju disfunkcionalna ponašanja koja ukazuju na impulsivnost i slabu kontrolu ponašanja
- nemaju razvijenu sposobnost empatije.

U program nisu mogla učestvovati lica koja aktuelno ispoljavaju psihotične probleme ili druge psihološke probleme koji zahtevaju individualni rad, kao ni osuđena lica koja su osuđivana zbog krivičnog dela ubijanje i zlostavljanje životinja iz člana 269. Krivičnog zakonika.

U tabelama je prikazana struktura osuđenih po krivičnom delu, obrazovnom nivou, radnom iskustvu, istoriji nasilnog ponašanja, zloupotrebe PAS, autodestruktivnog ponašanja.

Tabela 1. Struktura osuđenih po krivičnom delu

Krivična dela	Broj osuđenih
Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga	5
Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga/ teška krađa	1
Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga/ nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija	1
Razbojništvo	3
Teška krađa	1
Otmica/ teška dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja	1
Laka telesna povreda/ Sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje	1
Obljuba sa detetom/prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju	1

Tabela 2. Struktura osuđenih po obrazovanju

Obrazovanje	Broj osuđenih	% od ukupnog broja
Osnovna škola	1	7,14 %
Nezavršena srednja škola	2	14,29 %
Srednja škola	10	71,43 %
Viša škola/fakultet	1	7,14 %
Završene stručne obuke/kursevi	4	28,57 %

Tabela 3. Struktura osuđenih u odnosu na radno iskustvo/radne navike

Radno iskustvo	Broj osuđenih	% od ukupnog broja
Do 1 godine	2	14,28 %
Od 1 godine do 3 godine	9	64,28 %
Preko 3 godine	3	21,42 %

Tabela 4. Struktura osuđenih u odnosu na istoriju nasilnog ponašanja, zloupotrebe PAS, autodestruktivnog ponašanja

Disfunkcionalna ponašanja	Broj osuđenih	% od ukupnog broja
Istorija nasilnog ponašanja	7	50 %
Istorija zloupotrebe PAS, alkohola	7	50 %
Istorija samopovređivanja/pokušaja suicida	2	14,28 %

2.2. Instrumenti

U istraživanju su korišćeni Upitnik za evaluaciju, EMI– upitnik za procenu empatije i skala generalizovane samoefikasnosti.

Upitnik za evaluaciju je konstruisan za potrebe ovog programa, po uzoru na upitnike korišćene prilikom određenih istraživanja sprovedenih u inostranstvu.¹² Sastavljen je iz nekoliko segmenata koji se tiču opštih utisaka o programu, zadovoljstva učešćem u programu od strane osuđenih, promena koje osuđeni uočavaju kod sebe, odnosno promena u zavodskom okruženju, a koje dovode u vezu sa učešćem u programu. Pitanja u Upitniku za evaluaciju su otvorenog tipa, a u pojedinim segmentima odgovori se beleže na skalama Likertovog tipa.

Za ispitivanje opšte samoefikasnosti primenjena je Skala generalizovane samoefikasnosti (Schwarzer, Jerusalem, Jovanovic, & Gavrilov-Jerkovic, 2010). Upitnik sadrži 10 ajtema i ispituje opštu samoefikasnost kao specifičan lični resurs za suočavanje sa stresom. Odgovori se beleže na četvorostepenoj skali Likertovog tipa.¹³

12 R. J. Leonardi, H. M. Buchanan-Smith, G. McIvor & S. Vick /2017/: *op. cit.*

13 A. Genc /2014/: *Relacije između stres-procesa i ispitne anksioznosti-distorzije u sećanjima na emocije iz prošlih stresnih transakcija* (doktorska disertacija), Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, Novi Sad.

Upitnik za procenu spremnosti za empatiju- EMI (Genc, Mitrović, Čolović, 2010) se sastoji od 42 stavke sa petostepenom skalom za odgovore Likertovog tipa. Instrumentom su obuhvaćene četiri subskale: Empatija sa negativnim emocionalnim stanjima (obuhvata iskaze koji se odnose na doživljavanje neprijatne emocije, poput tuge, straha, stida, koju oseća druga osoba), Empatija sa pozitivnim emocionalnim stanjima (obuhvata tvrdnje koje opisuju tendenciju ka iskustvu pozitivnih emocija koje doživljava druga osoba), Empatija kao socijalna uloga (stavke koje opisuju responsivnost na tuđe probleme i potrebe) i Emocionalne reakcije isprovocirane empatijom (uključuje indikatore emocionalne pobuđenosti u situacijama u kojima je neka osoba ugrožena i odnosi se na sklonost da se reaguje besom ili nekom sličnom emocijom usled procene da je nemoćnim osobama naneta nepravda).

2.3. Procedura ispitivanja

Nakon predselekcije osuđenih prema zadatim kriterijumima sa njima je urađen intervju kako bi se proverile sposobnosti i motivisanost osuđenih za učestvovanje u programu. Osuđeni koji su izabrani za program su pre početka bilo kakvih aktivnosti sa njima popunili Skalu generalizovane samoefikasnosti i Upitnik za procenu spremnosti za empatiju. Po završetku svih aktivnosti na programu, na zadnjem sastanku sa psihologom su ponovo popunili ova dva upitnika, kao i Upitnik za evaluaciju. Svi ispitanici su pristupili odgovorno svim aktivnostima i fazama programa, kao i ispunjavanju upitnika.

3. REZULTATI

3.1. Analiza psiholoških mernih instrumenata

Preliminarnim analizama utvrđeno je da Kolmogorov-Smirnov test pokazuje da postoje odstupanja od normalne raspodele kod varijabli: emocionalne reakcije isprovocirane empatijom u prvom merenju, $K-S(14)=0.306$, $p<0.01$ i u drugom merenju $K-S(14)=0.306$, $p<0.01$, kao i kod varijable empatija povezana sa pozitivnim emocijama u drugom merenju $K-S(14)=0.272$, $p<0.01$ i kod sve tri varijable a rezultati se više grupišu oko centra raspodele, s tim da su pomereni ka većim vrednostima. Primenom parametarskih i neprametarskih tehnika na ovim varijablama dobijaju se isti rezultati, te su prikazani rezultati parametarskih tehnika.

Preliminarnom analizom, koristeći boxplot dijagram utvrđeno je postojanje dva ekstremna i nekoliko netipičnih odstupanja pojedinih rezultata, ali je poređenje aritmetičkih sredina u slučaju uklanjanja tih tačaka sa aritmetičkim sredinama ukoliko se iste ne uklone pokazalo da nema velikih odstupanja u aritmetičkim sredinama, zbog čega su rezultati svih ispitanika na svim varijablama zadržani u analizi.

U tabeli 5 prikazane su aritmetičke sredine i standardne devijacije skorova ispitanika na varijablama rezultati t-testa sa ponovljenim merenjima, i naglašene su aritmetičke sredine varijabli između kojih je utvrđena statistički značajna razlika.

Tabela 5. Aritmetičke sredine i standardne devijacije skorova ispitanika na varijablama.

Varijabla:	<i>M</i>	<i>N</i>	<i>SD</i>
Merenje 1 Empatija sa negativnim emocionalnim stanjem	43.86	14	8.87
Merenje 2 Empatija sa negativnim emocionalnim stanjem	45.86	14	10.59
Merenje 1 Empatija sa pozitivnim emocionalnim stanjem	63.07	14	4.99
Merenje 2 Empatija sa pozitivnim emocionalnim stanjem	63.14	14	4.17
Merenje 1 Empatija kao socijalna uloga	32.21	14	3.4
Merenje 2 Empatija kao socijalna uloga	33.86	14	3.37
Merenje 1 Emocionalne reakcije isprovocirane empatijom	34.21	14	1.25
Merenje 2 Emocionalne reakcije isprovocirane empatijom	34.21	14	1.25
Merenje 1 Empatija – ukupan skor	170.14	14	19.02
Merenje 2 Empatija – ukupan skor	177.07	14	15.43
Merenje 1 Generalna samoefikasnost	33.64	14	3.32
Merenje 2 Generalna samoefikasnost	33.71	14	3.69

U tabeli 6 prikazani su rezultati t-testa sa ponovljenim merenjima. Za varijable emocionalne razlike isprovocirane empatijom nije urađen t-test jer ne postoji razlika u aritmetičkim sredinama u dva merenja.

Tabela 6. Rezultati t-testa za ponovljena merenja

Upoređene varijable	$M_1 - M_2$	T	df	P
Merenje 1 Empatija sa negativnim emocionalnim stanjem – Merenje 2 Empatija sa negativnim emocionalnim stanjem	-2	-.97	13	.351
Merenje 1 Empatija sa pozitivnim emocionalnim stanjem – Merenje 2 Empatija sa pozitivnim emocionalnim stanjem	-.07	-.09	13	.931
Merenje 1 Empatija kao socijalna uloga – Merenje 2 Empatija kao socijalna uloga	-1.64	-2.2	13	.046
Merenje 1 Empatija – ukupan skor – Merenje 2 Empatija – ukupan skor	-6.93	-2.18	13	.048
Merenje 1 Generalna samoefikasnost – Merenje 2 Generalna samoefikasnost	-.07	-.09	13	.933

S obzirom na mali uzorak opravdano je smatrati statistički značajne razlike na nivou $p < 0.05$, te je iz tabela 5 i 6 jasno da postoje statistički značajne razlike između dva merenja i to na varijablama Empatija kao socijalna uloga i Empatija-ukupan skor i u oba slučaja u drugom merenju je ispitanici u proseku postižu statistički značajno veće skorove.

Izračunata je i veličina uticaja za varijable za koje je utvrđena statistički značajna razlika, te on za varijable Empatija kao socijalna uloga u prvom i drugom merenju i za varijable Empatija-ukupan skor u prvom i drugom merenju iznosi Eta kvadrat=0.27, a što predstavlja velik uticaj¹⁴, te zaključujemo da je razlika između rezultata dobijenih pre i posle primene tretmana veoma velika.

14 Dž. Palant /2011/: *SPSS priručnik za preživljavanje*, Mikro knjiga, Beograd.

Upotrebljeni nacrt sa jednom grupom i merenje pre i posle tretmana se smatra opravdanim ukoliko je veličina uticaja velika, a ispitivana pojava nije lako promenljiva¹⁵, što je slučaj u ovom istraživanju tretmana.

3.2. Analiza Upitnika za evaluaciju

Opšti utisci o programu:

Sva osuđena lica su pozitivno ocenila program, navodeći da su učešćem u istom dobili nove informacije, stekli nova znanja i veštine koje će im biti korisni u budućnosti, odnosno koja mogu praktično da primenjuju, zatim da su zadovoljni kako radom predavača/instruktor, tako i sopstvenim angažovanjem tokom trajanja programa.

Da li je program bio onakav kakav ste i očekivali da će biti?

Svi učesnici su naveli da je program ispunio njihova očekivanja, pa i da je bio bolji od očekivanog. Jedan učesnik (7, 14 %) je odgovorio da je program donekle ispunio njegova očekivanja, trojica (21, 43 %) su odgovorili da je program ispunio njihova očekivanja, dok su ostali (71, 43 %) odgovorili da je program nadmašio njihova očekivanja.

Primeri odgovora:

„baš onakav kakav sam očekivao“

„program je ceo bio veoma interesantan“

„...čak je i bolji nego što sam očekivao“

„Očekivao sam da će biti naporno i hteo sam da odustanem. Ali pošto je to bilo novo iskustvo za mene nisam mogao sebi da dozvolim da odustanem i nisam se pokajao. Dakle, bilo je bolje nego što sam očekivao“

„očekivao sam da će biti opširniji sa više angažovanja i složenijim komandama“

Da li ste uživali u programu?

Svi učesnici su naveli da su uživali u programu, osećali se relaksirano i smireno.

Primeri odgovora:

„Apsolutno. Popravlja raspoloženje i i odagnava probleme“

„Jesam, baš sam uživao u programu i pored posla tokom kojeg sam imao naporne noćne smene“

Da li Vam je program bio koristan?

Svi učesnici smatraju da im je program bio koristan, kao i da će im tek biti od koristi u budućnosti.

Primeri odgovora:

„Veoma, držao me je zaokupljenim i usmeravao misli na pozitivno, što je uvek dobro i korisno“

„Veoma. Verujem da tek treba da mi bude korisno“

„Pomoglo mi je da se relaksiram i da naučim nešto više o njima...“

Da li ste primetili neke lične promene, kao rezultat učestvovanja u programu?

Učesnici su naveli da su primetili promene kod sebe i to promene koje se tiču komunikacije sa ljudima u grupi, zatim su naveli da su se osećali korisnim, smirenim, da su imali povišeno samopouzdanje, da su bili pozitivno raspoloženi.

Primeri odgovora:

„Tokom rada sa psima bio sam mnogo opušten i smiren“

„Ne bih mogao precizno da definišem, ali nešto se promenilo. Npr. volim da treniram sa psom, to me zasmehava, pravi mi društvo i ispunjava“

„Smiren sam i manje nervozan, ustvari dosta manje nervozan od trenutka, od dana kada sam došao u KPZ“

„Mislim da na neke stvari gledam iz više uglova nego ranije“

Da li vam se dopao rad u grupi?

Svi učesnici pozitivno ocenjuju iskustvo rada u grupi.

Primeri odgovora:

„Jeste. Bolje je i zabavnije i bolje sam upoznao ostatak grupe“

„Pomaže u otklanjanju društvene anksioznosti“

Kako biste ocenili ovaj program u odnosu na druge programe u zavodu?

Većina osuđenih lica nije učestvovala u drugim programima, tako da iako su se pozitivno izjasnili o ovom programu, naveli su i da ne mogu da izvrše poređenje. Troje osuđenih koji su učestvovali u drugim programima naveli su da je rad sa psima drugačiji, zanimljiviji, kao i da je ceo program bio ozbiljniji i korisniji.

Primeri odgovora

„Rad sa psima je drugačiji, zanimljiviji“

„Mnogo ozbiljniji i korisniji“

Prema Vašem mišljenju, šta je bilo najbolje kod realizovanog programa?

Učesnicima se najviše svidelo vreme provedeno sa psima na poligonu.

Primeri odgovora:

„Druženje, iskustva i ta sloboda koju dele pas i osoba koja ga vodi i uči“

„primena svega naučenog na psima, i sam rad sa njima, druženje sa profesorima i sa stručnim instruktorima i vaspitačima“

„najviše sam voleo ići na poligon za dresuru“

„Definitivno poligon i dresura, vođenje pasa, pa sve ostalo....Preporučiću svima u paviljonu da se pišu za sledeću anketu, pre svega zbog fantastičnog iskustva i što može mnogo da se nauči“

Prema Vašem mišljenju, šta je bilo najgore kod realizovanog programa?

Negativnim su ocenili nerazumevanje od strane stručnih instruktora zbog izostajanja s posla, otežano usklađivanje obaveza koje se tiču posla i učešća u programu, kratko trajanje programa.

Primeri odgovora:

„Neusaglašenost sa mojim poslom i sa ostalim kursevima na koje idem“

„Samo to što sam morao da uklapam program i posao gde radim“

„Kratko vreme provedeno sa psima i samo početni nivo u dresuri

Da li imate neke sugestije koje bi doprinele unapređenju kursa?

U vezi sa sugestijama, učesnici su naveli da bi bilo dobro kada bi imali priliku da više vremena provode sa psima, pri tome ne samo u dresuri, već i druženju i drugim oblicima interakcije.

Takođe, naveli su da je potrebna bolja organizacija, manje odstupanja od planiranog.

Primeri odgovora:

„Osuđenici bih dopustio da se malo više igraju sa svojim psom (tipa loptica, štap...), u slobodno vreme da mogu da ga obiđu, trče sa njim ili neka druga interakcija osim dresure“

„Časovi u prirodi“

„pomeriti vreme početka kursa zbog temperature radi pasa i osuđenih lica, povećati trajanje za pola sata“

Odnos prema psima:

Kod svih učesnika je prisutna emocionalna vezanost za psa sa kojim su radili, osetljivost za potrebe psa, želja da pas bude zbrinut u budućnosti. Program je pokrenuo kod osuđenih lica interesovanje za udomljavanje pasa.

Kako biste opisali odnos koji ste imali sa psom (psima) sa kojima ste radili?

Izuzev jednog učesnika koji se izjasnio da je sa psom imao najčešće odnos nadređenog/podređenog, svi učesnici su svoj odnos sa psima sa kojima su radili opisali kao prijateljski. Većina učesnika je prilikom dresure prepoznala važnost hijerarhijskog odnosa i uspela da se postavi u ulogu nadređenog.

Kod svih osuđenih se uočava sposobnost afektivnog vezivanja za životinju.

Primeri odgovora:

„Kao što znamo, a to je da je pas čovekov najbolji prijatelj“

„Sa psom sam imao prijateljski odnos, ali i hijerarhijski, zato što pas mora da zna da ja imam povodac, inače bi on radio šta bi hteo....“

„Odnos je bio takav kao da se znamo ceo život. Taj pas sa kojim sam radio jako me je zavoleo“

Šta ste naučili iz tog odnosa?

Svi učesnici su istakli da su kroz interakciju sa psom stekli pozitivna iskustva, većina se izjasnila da su učili da budu strpljivi i smireni, učili su vezu između svog truda i pozitivne reakcije psa što je dovodilo do osećaja postignuća i jačanja samopouzdanja.

Primeri odgovora:

„Naučio sam da budem mnogo više strpljiv i da imam samokontrolu, jer da bi radili sa psom morate biti takvi inače neće biti rezultata“

„Pa uglavnom da se odnos sa psom zasniva na obostranoj ljubavi i poštovanju i da koliko god pažnje da mu posvetiš, on će to vremenom da vam vrati, čak i više od toga...“

„Ne bih rekao naučio, ali bih rekao vežbao strpljenje i smirenost. Od psa sam dobio relaksaciju i neku pozitivnost što radim nešto konstruktivno i po meni bitno“

Kakva su bila Vaša osećanja prema psu (psima) sa kojima ste radili?

Svi učesnici su imali pozitivna osećanja prema psima sa kojima su radili.

Primeri odgovora:

„Od prvog do poslednjeg dana taj pas mi se mnogo svideo, moj pas je jedna velika i poslušna maza, i svaki dan sam sve više i više želeo da vreme provodim sa njom“

„Mnogo sam zavoleo tog psa, kao i on mene i čini mi se da bi život dala za mene. Po isteku kazne taj pas ide kući sa mnom“

„Sticajem okolnosti dodeljen mi je pas koji mnogo voli da leži i da se mazi. To me malo nerviralo u početku, ali kada sam upozano njen karakter prihvatio sam je takvu, čak mi je sada i simpatična“

„Veoma mi je drag pas sa kojim radim, mislim da je po mom karakteru, ostavio je dubok utisak na mene, nisam se ni jednom pokajao što sam ga dobio“

Da li je Vaš pas udomljen? Kako ste se osećali u vezi sa tim?

Većina pasa nije udomljena, a dvojica osuđenih su naveli da im nedostaju psi koje su dresirali a koji su udomljeni. Većina smatra i voleli bi da njihovi psi uskoro budu udomljeni, a dvojica razmišljaju o tome da udome pse koje su dresirali. Trojica osuđenih su to i učinili.

Primeri odgovora:

„Nije udomljen, nažalost, šteta... Zato što je jako kvalitetan pas, istreniran i sa velikim znanjem. Osećao bih se veoma zadovoljnim da ode u dobre ruke“

„Moj prvi pas sa kojim sam radio je udomljen, puno sam ga zavoleo i puno mi nedostaje“

„Nije udomljen i jako mi je krivo zbog toga, toliko da sam čak razmišljao da ga ja udolim, ali zbog obaveza koju pas predstavlja bilo bi previše za sada“

„Udomljen je, osećam se idalje veoma srećno i zadoovoljno jer je pas u mom domu“

Da li je učešće u programu promenilo Vaš odnos prema psima?

Odnos prema psima nije promenjen, odnosno pozitivan je kao i ranije, a program je učvrstio taj pozitivan odnos. Istaknuto je da su zahvaljujući programu naučili stvari koje nisu znali o psima.

Primeri odgovora:

„Da, promenilo je što se tiče znanja, jer iako ceo život imam pse nisam znao dosta toga o njima, a u ovom programu sam naučio“

„Jeste, primetio sam da su mnogo inteligentniji da imaju emocije“

„Nije, uvek sam voleo pse“

Da li možete napraviti paralelu između promena kod sebe i kod pasa?

Učesnici su uočili da su se vremenom menjali i oni i njihovi psi, pri čemu kod sebe uočavaju promene u raspoloženju, osećanjima, sposobnosti da tolerišu frustracije.

Primeri odgovora:

„Pa jedina promena koju sam primetio je neka smirenost, sigurnost i poverenje obostrano“

„Prvo kada sam počeo obuku jako sam bio besan i nervozan jer me nije slušao, ali na kraju sam se promenio jer sam shvatio da sa njima treba da imaš strpljenja i na kraju smo oboje napredovali“

„Za psa ne znam, ali ja sam postao malo tolerantniji prema psima. Mislim da ih bolje razumem“

„Mislim da sam se dosta izgradio kao čovek, a moj pas je postao ono što treba da bude. Poslušnost pre svega za mene i za njega“

Da li mislite da biste se u budućnosti mogli baviti dresurom pasa, raditi u prihvatilištima za pse?

Svi osuđeni smatraju da bi mogli da se bave dresurom pasa i rade u prihvatilištima za pse u budućnosti, pri čemu je nekima taj rad prioritet i trudiće se da po isteku kazne nastave da rade sa psima, dok drugi imaju drugačije planove, ali ne odbacuju mogućnost da rade i sa psima.

Primeri odgovora:

„Naravno, imam u planu da radim u prihvatilištu i da imam svoju odgajivačnicu pasa“

„Da naravno, ako se ukaže prilika radiću. Za sada imam druge planove“

Promene u zavodskom okruženju:

Većina učesnikanije primetila značajnije promene u odnosu sa drugim osuđenim licima, kao ni u odnosu sa službenim licima, pojedini su imali utisak da se odnos sa službenim licima promenio na način da je odnos opušteniji i otvoreniji. Pozitivno ocenjuju iskustvo rada u grupi, ističu da su imali osećaj pripadnosti grupi, kao i da su se međusobno pomagali i podržavali.

Takođe, mišljena su da program utiče na formiranje pozitivnih stavova društvene zajednice prema osuđenim licima.

Primeri odgovora:

-o iskustvu rada u grupi

„Prijalo mi je, prija mi i dalje, naravno da se osećam kao član, i da nosim važan zadatak, imam veliku podršku od drugih članova grupe, mislim da sam i ja pomogao nekom samim mojim radom u grupi“

„Grupa mi je bila odlična, lepo smo provodili vreme, razmeljivali informacije. Dosta sam naučio od drugih pošto nisam imao nikakvo predznanje“

-o uticaju programa na formiranje pozitivnih stavova društvene zajednice prema osuđenim licima

„Da veoma, pogotovo kod ljudi koji vole životinje, rekao bih da ljudi menjaju mišljenje o osuđenima kad čuju da smo uključeni u ovakav program“

*„Mediji su ispratili dešavanja, pa su ljudi mogli da vide da radimo ispravne stvari“
„.....sam osećaj da ste deo nečeg lepog u svemu“.*

Promene kod učesnika programa:

Učesnici su primetili određene promene u psihičkom i socijalnom funkcionisanju.

Pre svega, istakli su da je učešće u programu doprinelo emocionalnoj stabilnosti, odnosno da se osećaju smirenije, opuštenije, bolje su raspoloženi, imaju više strpljenja.

Takođe, istakli su da im je prijalo organizovano provođenje vremena, odnosno da im je zatvorska kazna brže prolazila.

Pozitivno potkrepljenje koje su dobijali kroz rad sa psom uticalo je na njihovu samodisciplinu i osećaj postignuća.

Primeri odgovora:

„Osećam psihičku stbailnost, ne osećam se zatvorenim ili da se nalazim na izdržavanju kazne“

„Primetio sam da je učešće u programu delovalo na mene veoma relaksirajuće, volim kada radim sa psima na poligonu, primetio sam da mi pozitivno raspoloženje raste“

„Postao sam smireniji i opušteniji. Naučio sam mnogo bolje da funkcionišem sa psima i imam strpljenje i ako pas ne poslušna komandu“

„Dobio sam dozu sigurnosti pošto sam saznao stvari koje mi ranije nisu bile poznate“

DISKUSIJA

Osuđena lica uključena u program su tokom trajanja programa pokazala visoku motivisanost da učestvuju u svim aktivnostima predviđenim programom. Savesno su izvršavali svoje obaveze, saradivali na ispunjavanju zajedničkih ciljeva, imali korektne odnose sa službenicima uključenim u realizaciju programa, kao i dobre međusobne odnose u grupi.

Sprovođenjem programa nastojalo se uticati na specifične kriminološke faktore, koji se mogu menjati kroz intervencije i koji su empirijski povezani sa rizikom od recidivizma i u tome su ostvareni određeni rezultati:

- povećana je motivacija za sticanjem novih znanja i veština, razvijena sposobnost učenja i podučavanja
- osuđeni su stekli iskustvo rada u grupi, pri čemu su radili na ostvarivanju prosocijalnih ciljeva
- stekli su konkretne radne veštine za koje smatraju da će im biti korisne u budućem životu
- ostvarili su promene na planu psihološkog funkcionisanja– povećana tolerancija na frustracije, pozitivno raspoloženje, razvoj osećaja postignuća, povećana sposobnost empatije

Prema rezultatima kvalitativne analize, program je od strane učesnika– osuđenih lica pozitivno ocenjen. Stekli su nova znanja i veštine koja mogu praktično da primenjuju, zadovoljni su kako radom predavača/instruktora, tako i sopstvenim angažovanjem tokom trajanja programa. Kod sebe su registrovali promene koje se tiču komunikacije sa ljudima u grupi, zatim osećali su se korisnim, smirenim, imali povišeno samopouzdanje, razvili osećaj postignuća.

Statističkom obradom podataka dobijenih primenom psiholoških mernih instrumenata, registrovane su promene u empatiji kod osuđenih lica i to u kognitivnom aspektu koji se sastoji u sposobnosti da se stvari sagledaju iz perspektive druge osobe. Osuđeni su po okončanju programa pokazali da su spremniji da pokazuju zainteresovanost i razumevanje za probleme i potrebe drugih, a sebe doživljavaju kao kompetentnog pomagača u rešavanju tih problema. Dobijeni rezultat se može posmatrati kao posledica toga što su tokom trajanja programa osuđeni imali različite uloge, odnosno kako ulogu dresera, tj. osobe kompetentne da podučava druge (u ovom slučaju i pse, ali kroz grupni rad i jedni druge), tako i ulogu osobe koja brine o potrebama psa, druži se sa psom.

Imajući u vidu prve pozitivne efekte programa sprovedenog u Kazneno– popravnom zavodu u Sremskoj Mitrovici, kao i rezultate u sprovođenju sličnih programa u inostranim sistemima za izvršenje krivičnih sankcija, opravdano je razmišljati o proširenju broja ustanova u Srbiji koje bi mogle sprovesti takve programe, ali i razmišljati o mogućnostima učenja višeg nivoa dresure pasa, odnosno treniranja pasa za pomaganje osobama sa invaliditetom ili licima obolelim od određenih bolesti (npr. multipla skleroza) u obavljanju svakodnevnih životnih aktivnosti.

LITERATURA

- Batrićević A. /2012/: *Uključivanje životinja u programe rada sa osuđenim licima*, <http://link-plus.org.rs/civilno-drustvo/strucni-clanci/50-ukljucivanje-zivotinja-u-programe-rada-sa-osudenim-licima>.
- Fajgelj S. /2005/: *Metode istraživanja ponašanja*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd.
- Genc A. /2014/: *Relacije između stres-procesa i ispitne anksioznosti-distorzije u sećanjima na emocije iz prošlih stresnih transakcija* (doktorska disertacija), Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju, Novi Sad.
- Leonardi R. J., Buchanan-Smith H. M., McIvor G., & Vick S. /2017/: You Think You're Helping Them, But They're Helping You Too: Experiences of Scottish Male Young Offenders Participating in a Dog Training Program, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(945). doi:10.3390/ijerph14080945, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5580647/>.
- Palant Dž. /2011/: *SPSS, priručnik za preživljavanje*, Mikro knjiga, Beograd.
- Richardson-Taylor K. & Blanchette K. /2001/: *Results of an Evaluation of the Pawsitive Directions Canine Program at Nova Institution for Women*, Correctional Service of Canada, Research Branch, http://www.csc-scc.gc.ca/research/092/r108_e.pdf.
- Swyers K. /2014/: *Prison-Based Animal Programs (PAPs) and Mental Health Outcome Measures*, Portland State University 3, <https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.rs/&httpsredir=1&article=1029&context=honorsthesis>.

Maja Novković
in cooperation with Predrag Kuzmanović
Penitentiary Facility in Sremska Mitrovica

WORK PROGRAM BASED ON THE CONVICTED PEOPLE AND THE DOGS INTERACTION

SUMMARY

Work program with convicted people based on their interaction with dogs conducted at the Penitentiary Facility in Sremska Mitrovica consisted of the fact that convicted persons who were staying in the halfway department of the institution, with the expert's help, learn how to train and nurse dogs, preparing them for homestay. In addition to the practical and theoretical tutoring of dogs training, the convicts also had psychological support through group work that was intended to help them in better understanding themselves and their practices through the dog training experience. This program has combined several forms of work with convicted people: their education, ie new knowledge acquiring and skills that they can apply in their personal and professional life in the future on the freedom, changing their attitudes, feelings, behavior patterns, and organizing leisure time by prosocial activities, that also contain elements of work engagement and entertainment elements. The qualitative and quantitative analysis of the effects of the program revealed positive changes on the convicts in the terms of developing a feeling of empathy, patience, emotional connection with the animals involved in the program, as well as other participants in the program, the sense of cooperation and team work and in general the ability of communication and interaction with people and animals.

Key words: people, animals, interaction, dog training program, convicted people, treatment, prison

IZ ISTORIJE KRIVIČNIH NAUKA

Михаило П. Чубински

ПРОБЛЕМ ИЗЈЕДНАЧЕЊА ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПРАВА И ОСНОВНЕ ОДРЕДБЕ ПРОЈЕКТА СРПСКОГ КАЗНЕНОГ ЗАКОНИКА*

I

Пројекат српског казненог законика јавља се као један од најновијих продуката законодавног стварања. Ради његове израде била је образована комисија, састављена од професора Београдског универзитета г. д-ра Божидача Марковића, представника судске струке, г. д-ра Милутина Миљковића и представника Министарства Правде г. д-ра Душана Суботића. Председник комисије био је и радом исте руководио је судија Касационог суда, бивши Министар Правде, данас председник Државног савета Марко Ђуричић.

Комисија је међу собом поделила израду посла, при чему је израда пројекта општега дела законика била поверена д-ру Божидару Марковићу.

Комисија је свој рад предузела тако енергичним темпом, да је већ 27. марта 1910. г., т. ј. тачно после две године од почетка свога рада, поднела г. Министру Правде свршени пројекат са подробно израђеним мотивима.

Ради претреса овог пројекта и утврђења дефинитивног законског текста била је позвана шира комисија, у коју су били одређени, сем аутора пројекта, и други познати правни специјалисти: г. г. Јов. Авакумовић, председник Министарског Савета у пензији, Гргур Миловановић, Мих. Јовановић, председник Касационог Суда, Вучко Ђорђевић и Љуб. Симић, судије Касационог суда и Ник. Николић, адвокат.¹

Ради олакшања рада ове комисије, првакни текст пројекта и његови мотиви били су оштампани по одлуци Министра Правде г. Косте Тимотијевића, који је имао у виду, поред тога да се у овом делу, које је према његовом правилном опажању од особите важности, отвори слободан приступ јавној критици свима онима који се њим у опште интересују, а нарочито правницима. На жалост, ма да је шира комисија готово била завршила свој задатак и у пројекат (особито у његов посебни део) унела не многобројне, али по који пут битне измене, ипак посао није био приведен потпуном свршетку: радови шире комисије до данас су остали неоштампани, јавна критика се

* Текст представља део књиге под називом *Проблем изједначења права у Уједињеном Краљевству С. – Х. – С. и основне одредбе Пројекта српског Казненог законика*, у издању Геце Кона (Београд, 1921, стр. 4–22 и 106–108).

1 Доцније се састав комисије изменио. У радовима комисије нису учествовали г. г. Авакумовић, Миловановић и Николић; а у састав комисије био је позван д-р Т. Живановић, проф. Универзитета.

ретко јављала, а пројекат законика већ десет година остаје као пројекат, те тако и није постао закон.

Разлози овога познати су свима. Стари су писци говорили: „*Inter arma musae silent*“; али у доба рата ћуте не толико музе: по неопходности се зауставља законодавно стварање и у толико вишем степену, у колико се суровији, тежи и дуготрајнији рат јавља.

Међутим, судбина је Србије последњих година била изложена тешким искушењима: кад је изнела на својим плећима већи део тешкоћа рата са Турцима у саставу балканског савеза, била је одмах увучена у рат с Бугарима, а затим је плануо светски рат који је повукао собом и бесконачну количину несрећа и страдања и захтевао невероватно напрезање свих националних сила ради спасења отаџбине и осигуравања будућности мирне, спокојне и достојне егзистенције.

Појмљиво је да је овим влеиким циљевима било принето све на жртву. Чак најнеопходнији рад у свима областима законодавног стварања у неколико се задржао, а у неколико замро. Замрло је и дело спровођења у живот новог казненог законика.

Међутим, ово је дело од особитог значења. Ако се у земљи влада добрим законима који регулишу кривични поступак, она може, као што показује пример Русије и Аустрије, релативно задовољавајући поставити посао криминалног правосуђа, чак и кад постоји рђаво па и застарело материално право.

Тако је у Аустрији нови и срећни кривично-процесуални законик дао могућност да се сношљиво отправља кривично правосуђе, ма да њен бесконачно застарели казнен законик напомиње, као што се то згодно у слици изразио проф. К. Нилер, „рђаво и толико по где-где поправљене руине некада величанственог здања“. У Русији, „Судбени Устави Императора Александра II“, издати у 1864. г., створили су доста дивну организацију устројства судова и кривичног поступка и тиме припомогли да се, у извесном степену, подигне правосуђе и придобије у народу вера у судове (чега раније у Русији никад није било), не обазирајући се на врло застарело, рђаво и толико у малим преступима поновљено материално право.

То у Србији није тако.

Њен кривични поступак је још више несавршен и застарео него што је казнен законик, па због тога не може чак ни делимично надокнадити погрешке овог последњег. Није без разлога Министарство правде предузело да се брзо изврши преглед целог кривичног поступка.

Па чак ако би овај последњи задатак био испуњен, положај кривичног правосуђа у земљи при застарелом казненом законуку може бити, као што смо горе навели, у најбољем случају само сношљив, док, међутим, најважнији интереси захтевају да правосуђе буде не само *сношљиво*, већ, по могућству *најбоље*.

Кривични закони чувају најдраже, најобимније и најосетљивије интересе како појединих грађана, тако и целе државе. Ако су они више космополитски него н. пр., закони грађански, онда у исто време имају и ту особину да се сваки њихов дефекат јавља знатно више осетљивим због грађана и може се рђаво одазвати не само на њихову сигурност, већ и на њихов карактер и њихове појмове.

Професор Претражицки и писац ових редака дали су у руској литератури прилично материала по томе питању, како се правне уредбе одазивају на владање грађана и како утичу на мотивацију овога владања и како, особито, могу играти улогу у томе правцу. Проф. Владимиров чак је написао и целу опширну књигу о теми: „Кривични законодавац као васпитач народа“.

И тешко је, а да се не посумња, да се кривично-материални закони, који су у снази у Србији, не јављају као застарели и да у суштини не задовољавају. Казнени законик важи већ шесет година. За то време живот и наука коракнули су далеко напред, па услед тога је и настала битна потреба свеопштег прегледа српских кривично-материалних закона, па и израде новог законика.

Као што је правилно забележио у своје време иницијатор стварања новог законика Министар Правде г. М. Трифковић, „развијањем и усавршавањем друштвених односа, напредовањем друштвених и осталих наука и у опште културе... долазило се... до уверења, да одредба нашег казног законика... и одредбе о начину извршења казне нису довољне, да својом пуном снагом заштите друштвени поредак од противправних напада покварених, опаких и опште рђавих људи... Осем тога, у науци казног права, „учињен је у последњим деценијама... такав напредак и преокрет у схватању и оцени индивидуалности кривчеве и његове кривичне одговорности, да је врло потребно подврћи научном испитивању и критици одредбе нашег казног законика, и оценити њихову умесност, према резултатима, постигнутим на пољу науке казног права“.²

И заиста се напредак у науци кривичног права почетком 70. год. XIX в. јавља као изузетан, и тешко да је било у каквој другој науци толико израђено у правцу прецењивања вредности.

Па и стубови који су створени у далекој прошлости и с тога изгледали као непоколебљиви, задрмали су се; захтевано је да се наука Кривичног Права преустроји, па без мало чак и из темеља; био је предложен читав низ сасвим нових установа и конструкција, па чак и у сфери најосновнијих кривичноправних појмова; био је поднет кривичном правосуђу и низ нових захтева који су ишли на то да, по могућству, одрже јавну сигурност путем ширег и целисходнијег организовања борбе са злочином и путем узимања у обзир не само формалног бића овога или онога злочина, већ и мотива са којих су злочини извршени, као и појединости кривчеве личности и вишег или мањег степена његовог противдруштвеног (антисоцијалног) расположења.

Поред старе, т. зв. „класичне“ школе Кривичног Права, израсле су и нове школе. Прва по времену и најрадикалнија у реформаторству била је италијанска криминално-антрополошка школа, која је нашла приврженика и у другим земљама.

У прво време, она се одликовала великом непомирљивошћу; признајући да се као главни узрок криминалитета јављају дефекти људске природе, антрополози су створили учење о „рођеним злочинцима“ (који чине, по рачунању оснивача школе Ц. Ломброзо, испод 40% свега броја криваца), па су и изнели захтев, да би се напред сва наука Кривичног Права усредредила на изучавање личности кривца и његових особина, и са презирањем су се понашали према пређашњем „схоластичком“ раду, у којем је све било усредсређено на изучавање злочина и казне, као апстрактних правних појмова.

Представници класичне школе, па исто тако и други научници, са своје стране нису ћутали. Они су бранили старе положаје, бранили су вредност и важност правног елемента у нашој науци, па су указивали и на *ужурбаност* и *несмотреност* многих претпоставки антрополошке школе, на једностраност њеног задирања и на изванредну опасност (због укидања гаранција личности, ма и кривчеве), која би се несумњиво појавила при преуређењу и упрошћавању кривичног правосуђа према антрополошким рецептима.

2 В „Пројекат казног законика“, предговор, с. III–IV.

Ни нова школа криминалиста-социалиста није се зближила са криминалистима-антрополозима. Већ у првој половини XIX в. јавља се читав ред утописта-социалиста (Сен-Симон, Фурје, Прудон, Кабе и др.), али су они само делимично додиривали питања која се тичу области кривичног правосуђа, па су и предлагали, поред критике наших савремених закона и казних поредака, апстрактне и обично занесењачке рецепте за преуређење кривичног правосуђа, не бринући се за практично стварање ових рецепата, не дајући чак ни јасно ни тачно формулисане конкретне предлоге.

Крајем XIX и почетком XX в. видела се друга слика: јавили су се представници научног социализма. Они су, у лицу Лафарга, Греднауера, а делимично Антона Менгера и др., такође устали против класичне школе, као и противу стања у коме се налазило кривично правосуђе; они су противу овога стања изнели читав низ оправданих критичних опажања, па ипак су, и поред свега тога, као и антрополози, показивали сувише једностраности и нетрпљивости.

Они су затворили очи према неоспорним податцима кривичне статистике, која посведочава, да су узроци злочина веома сложени, па су и укорењени како у социалној структури савремене државе, тако и у човечјој природи, па и у разноврсним аномалијама човечјег организма, а исто тако нису слободни ни од утицаја космичких услова, као клима, температура и т. д.

Они су злочин приписивали искључиво социалним дефектима и условима „буржоаског и капиталистичког“ уређења, па због тога су се без обзира окомили како на застареле и неправедне институције, које су делимично сачуване у кривичним законима (н. пр, на остатке кастинских привилегија, на неједнак однос према богатима и сиромасима, господарима и радницима и т. д.), тако и на оне кривично-праве норме, које се јављају као неопходне код свих социалних прилика и код сваке државне структуре.

Време и критички научни рад су у многоме умекшали првашњу оштрину научних сукова и непомирљиве позиције појединих научних школа.

Још увек је доста остало како класичара који се непрестано држе својих старих позиција, тако и антрополога, па и криминалиста-социалиста, који нису ништа изгубили од своје искључивости и једностраности. Али су, прво, врло многи представници класицизма, чинећи уступке новим школама, признали неопходност изучавања не само злочина као правог појма, већ и кривца, као и то да се има водити рачуна о податцима које су давали криминална антропологија и криминална социологија при конструисању засебних учења и при организацији борбе противу злочина.

Тако је створен т. зв. нео-класични правац у Кривичном Праву, који има доста угледних представника у Немачкој, Француској и Русији

Друго, да се у времену борбе антрополога са класичарима зачала, па и утврдила, нова социолошка школа Кривичног Права, која је задобила присталица у свим крајевима света. Зближавајући се са криминалистима – социалистима у признавању огромне важности социалних фактора злочина, и системски разрађујући материјал који се односи на социалну страну злочина, социолошка школа у исто време пажљиво води рачуна и о свим другим факторима; идући по трагу антрополошке школе, она изучава кривца као живу личност, па се и стара да одреди његове особине и да овим путем дође до погодних средстава за успешно вођење борбе против злочина. Такође, она пажљиво посматра правни елемент у науци Кривичног Права, и то колико с тога што је неопходан због гаранције личности, толико и с тога, да би кривично правосуђе остало правосуђе и да се не би претворило у борбу са опасним и сумњивцима и онда, кад они нису извршили одређени злочин.

У овоме правцу социолошка се школа (исто тако као и истоветна њој т. зв. *terza scuola* у Италији) потпуно приближава класичкој па и нео-класичкој школи и заједно са њима чува идеју строге легалности правосуђа, која је неопходна због учвршћења осећања законитости у народу и поштовања правног поретка. Она само јаче и доследније него школа нео-класичка тежи да ради успеха у борби са злочиним, искористи и тај не-правни материјал, који нам дају криминална антропологија и криминална социологија; овај материјал она узима не као туђ, не као другостепени, већ као свој и не мање неопходан него материјал правни. Најзад, и представници криминално-антрополошке школе били су приморани много попустити под ударима разноврсне и који пут изванредно тешке критике. Многи су од њих признали озбиљност социалних фактора злочина, па и сад бране приоритет биолошких фактора само у погледу на извесну мањину криваца.

Тако н. пр. угледни представник ове школе у Италији Е. Ferri, издаје свој најзначајнији рад под насловом „Криминална *социологија*“; узносећи заслуге антрополошке школе, и у исто време у својим појединим радовима продужавајући нападе на стару школу, Ферри при свему томе признаје рад класичара на злочину и казни, као апстрактном правном појму, за значајан, вредан и неопходан и томе подобно.³

На тај начин, ова полустолетна напрегнута борба донела је велике и плодотворне резултате: наука Кривичног Права је јако напредовала и дала много новог материјала који је због своје вредности озбиљно цењен.

Успеси науке су се огледали и на позитивним законодавствима. Подобно томе, као год што је снажан напредак у науци концем XVIII и почетком XIX в. изазивао рушење старог Кривичног Права, које је било у вези са свим тим, што Французи пуним изразом карактеришу речима „ancien régime“, и што је било скроз напојено суровошћу, кастношћу, неравноправношћу и осталим атрибутима феодалног уређења; као год што се у вези са напред наведеним научним напретком, почетком XIX в. јавља енергично преуређење на новим начелима кривичног законодавства, међу које као најзначајнији и најугледнији долазе баварски законик и *code pénal* у Француској, – тако исто видимо да је и најновији напредак у науци почетком XX в. имао за последицу велики напредак у законодавству, што се огледа у изради читавог низа пројеката нових казних законика, од којих су неки већ као законици ступили и на снагу.

Већ ови законици који су се појавили крајем XIX в. носе на себи отисак нове модерне науке. Ово се, н. пр. може рећи за италијански законик 1890. г, који, истина, стоји у главном на основу класичне школе, али у себи садржи доста одредаба, заснованим на модерним научним погледима.

Исто се то може рећи и за нови руски казнен законик од 1903. г., који је само делимично ступио на снагу. Премда је он био донет почетком XX в, ипак је рад на њему трајао тако дуго, – прва редакција била је дата још 1885. г. – да он већ у многом погледу не стоји на висини ни најновије науке, ни најновијих законодавних узора.

Исте напомене могу се применити и за пројекат бугарског казног законика 1890. г., који је рађен под јаким утицајем пројекта руског казног законика, па и за пројекат новог казног законика у Француској (који садржава само општи део). Он је врло конзервативан и понекад неће усвојити неопходне измене чак у тим случајима

3 В. преглед нових научних течаја Чубински „ Курс уголовној политики“, изд. 2., Петроград, 1912. г. и његов рад „Обшчаја характеристика нових учениј в уголовном правје“, 1889. г. (Српски прев. 1899. г. „Општа характеристика нових школа у кривичном праву“, Бранич, орг. адвокат. Удруж.). В. такође проф. Б. Марковић „Средства за замену кратковремене казне лишењем слободе“, 1909. г., од I.

ма, кад је несавршенство садашњих његових кривично – правних норми установљено сложеним и заједничким гласом француских криминалиста, који нису у опште скло-ни каквим год смелим правним новинама.

Нарочито су интересантни и у реформаторском односу доследнији пројекти и законици XX в.

На прво место мора да се постави норвешки казнени законик од 1902. г. (који је ступио на снагу 1. јан. 1905. г.) и пројекти швајцарског законика. (Норвешки законик био је разрађен од стране Hetz-а и Hagerup-а; швајцарски пројекти почињу од пројекта 1904. год., који је саставио проф. Stoos, и били су прерађивани неколико пута; последњи пројект 1918. год., ће бити поднет народном преставништву; основе које су биле постављене од проф. Stoos-а, остале су у опште непоколебљиве).

Оба горе поменута продукта законодавног стварања, како норвешки, тако и швајцарски, одликују се простотом, збијеношћу, јасноћом и врло добрим језиком, како у смислу тачности конструкција и разветности правничке мисли, тако и у погледу обазривости и доследности провођења у живот свих најбољих и најновијих научних идеја и института. Они, због тога, заслужују пуну пажњу, па и признање његове високе кривичноправне вредности.

Енергично се ради на обнављању кривичног законодавства и у другим како европским, тако и ван-европским државама. Тако у Шведској од 1888 г. траје прерађивање закона, који се у дејству, и сад је тамо већ довршен пројект новог казног законика, састављен од Пирена у 1916. г. У Данској, осим пројекта, израђеног 1912 г., има и други пројекат, састављен од познатог данског правника Торпа, који је завршен у 1917. г. и већ предат на разматрање нарочитој комисији.

У Мађарској, која има у сављењу са другим државама не толико остарели и по суштини још задовољавајући законик 1880 г., опет зато чине се припреме за израду новог и бољег законика. У 1908. г. у снази су нови казнени законици у Јапану и у Сијаму. У 1912. г. исто је учинио Китај, који је много позајмио од новог Јапанског законика. У Бразилији је од конца прошлог века редом разрађено више пројеката казног законика; последњи од тих пројеката израдио је Sigucira 1913. г., и т. д.

На завршетку није могуће а да се не спомене напредовање нових законодавних радова у Аустрији и у Немачкој.

У Аустрији се почело прегледање кривичног законика од 60. година прошлог века; од 1867. до 1891. г. јавило се пет пројеката, од којих особито мора бити забележен пројекат Glaser-а 1874. г. Али нарочите прилике политичког живота Аустрије, непрекидна борба међу народностима које у њој живе, дуготрајни прекиди у раду парламента и честа опструкција у њему, – све ово кочило је законодавни рад, па је особито ово довело и до тога, да, и ако су пројекти казног законика више пута били изношени пред парламент и разматрани од стране комисија које су оставиле врло интересантне поправке и стенографске протоколе, ипак ни један од горе поменутих пројеката није постао законом, те су и пројекти састављени почетком овога века у 1903 и 1912 г., дочекали исту судбину.

При свему томе, ови пројекти (посебно последњи) неизмерно напредују у сављењу с архаичким аустријским савременим казним закоником. У сављењу са новим кривичним законодавством норвешким и швајцарским, они се показују као гломазнији и више сложени, али ипак у многоме они иду у сусрет новим потребама науке и живота и који пут узимају се у обзир са тим поправкама које су учиниле парламентарне комисије при прегледу предњих пројеката.

Овде је, н. пр. могућно забележити велику примедбу у мотивима кривичног дела, у особито подробном разрађењу политичких злочина и његове репресије, па такође и у ма каквом, па ма и непотпуном, узимању у обзир битног и сложеног проблема класифицирања криваца, који изазива толико велику пажњу у савременој науци Кривичног Права.

Што се пак тиче Немачке, која је одмах по својем уједињењу увела на снагу општегермански кривични законик од 1870. г, припремљен претходним радом па и пређашњим пројектима законика за северогермански савез, то је она већ почетком ХХ в. енергично предузела израду новог законика, при чему није иницијатива припала влади, већ је долазила од стране немачке групе међународног савеза криминалиста, у сусрет којој је у овом послу потпуно пошао савез немачких правника.⁴

Криминалисти су без разлике научних школа и праваца у релативно кратком времену спремили ради олакшавања законодавног рада два огромна колективна посла, који обухватају кривично законодавство готово читавог света па и упоредно излагање Кривичног Права Немачке и других страних држава („*Strafgesetzbuch der Gegenwart*“, В. I-II n. *Vergleichende Darstellung des Deutschen und Ausländischen Strafrechts*“ В. I-XVU, 1909).

Израда пројекта новог закона почиње 1906 г., кад је била у овом циљу образована владина комисија, која је стално била праћена и која се још прати живим научним критичким радом у правничким часописима, монографијама и специјалним издањима (од којих заслужују особиту пажњу: Aschrott, u v. Liszt „*Die Reform des Strafgesetzbuchs*“, В. I – II, 1910; Birkmeyer u. Nagler „*Kritische Beiträge zur Strafrechtsreform*“, Н. I – XVI, 1908. – 1914. и у правима рукописа оштампано службено издање „*Zusammenstellung der Gutachtlichen Äusserungen über Vorentw.*“).

Први пројекат израђен од стране комисије, која је била састављена искључиво од правника практичара, био је свршен и заједно са мотивима публикован у 1909. г., а почетком 1911. г. је била образована нова комисија у коју су ушли и професори криминалисти, поглавито конзервативног или умереног у новотарству научног правца, Ова комисија је свршила израду пројекта у 1913. г., али је њен рад остао непубликован.

Најзад, већ у доба рата била је назначена (1918. г.) нова мала владина комисија, којој је био постављен задатак да по могућству брже спреми и публикује, због уношења у скупштину, дефинитиван текст владиног пројекта.

На тај начин, израда новог казненог законика у Немачкој била је поглавито поверена бирократским силама, јер су од овог рада били уклоњени најјачи представници новог научног правца. Услед тога се пројекат од 1909. г. показао као доста конзервативан у научном смислу, а рад каснијих комисија, који је остао необјављен, како тврди проф. Лист, своди се на малобројне и незнатне измене.⁵

То је пробудило поборнике нових идеја, професоре Листа, Лиљентала, Кала и Голдшмита да путем приватне иницијативе саставе свој контра-пројекат кривичног законика, при чему су они, задржавајући систем државног пројекта и остајући у његовим границама, унели у њега врло много битних исправака.

4 У опште је рад међународног савеза криминалиста, заснованог од стране Листа, Пренса и фон-Гамела не само појачао оживљавање критичке научне мисли и много бржу међународну размену идеја у овој области, већ се јавио и као енергичан пратилац најпрогресивнијих одредаба и институција у законодавствима појединих држава (особито мера за друштвену сигурност и условне осуде),

5 В. Liszt, Lehrbuch d. Deutsch Strafrechts, 21. 22. Aufl, 1919. s. 73–76.

Они су спровели у закон шире и детаљније одредбе односно професионалних злочинаца и злочинаца по навици; они су тачније и опширније разрадили казнене систем, мере безбедности, дисциплинарне казне за затворенике, па и одредбе односно повећања и ублажавања казне; они су, најзад, дали тачније и научније дефиниције читавог реда конструктивних појмова (поврат, умишљај, урачунљивост и мн. др.) и подвргнули су брижљивом прегледу посебни део пројекта, уносећи више одређености, јасноће и целисходности у састав засебних злочина и у казнене санкције, које одговарају овим злочинима.

Ако би у немачком парламенту био поднесен само државни пројекат, немачко казнено право могло би изаћи мање реновирано, него што би то испало у противном случају (т. ј. са узимањем у обзир контра-пројекта). Али, ипак, у границама државног пројекта учињено је, упоређујући са правом које је у дејству, врло много побољшања и новотарстава.

Прво, упрошћен је у неколико казнени систем, и у самом закону дати су по неки прописи за уређење казних завода; друго, учињено је нешто у корист увођења мера безбедности, јер је, поред казне, унето и неколико од њих; суду је дато право да, у особитим случајима, ублажи казну у изванредној мери, а кад закон прописује новчану казну, – право у ширим границама како смањивања, тако и повећавања ове казне, са обзиром на већу или мању имућност криваца.

Даље, пројекат спороводи врло рационално систем казни и мера чувања и правке малолетник зликоваца. Не ограничујући се формалном конструкцијом учења о поврату, он овлашћује суд да повећа казну, кад је то неопходно за одбрану друштва од тих повратника, који се јављају као професионални кривци или кривци по навици; он уводи, као нормални судски институт, условну осуду, која се раније примењивала као изузетна мера и сем тога само у засебном изузетном начину, и исто тако допушта раније непознату немачкоме Кривичном Праву одредбу за рехабилитацију осуђеног, која се врши такође преко судских органа. Он, најзад, уводи одредбе, које уређују смањену урачунљивост, када се са гледишта класичне школе појам смањене урачунљивости признавао као формално недопуштена и штетна јерес.

II

Као што се види из досадањег излагања како новије науке тако и нових законодавних радова, српски законодавац имао је пред собом, прилазећи изради новог српског казног законика, огроман и врло поучан материјал. Даље ћемо изложити најважније одлике пројекта овог закона, а навешћемо и измене које, по нашем мишљењу, треба унети у неке његове одредбе; рећи ћемо сада само то, да су у опште творци пројекта доста добро решили овај тежак и сложен задатак и да су дали, у замену за застарели законик, такав пројекат, који, чувајући по могућству везу са прошлосту, па чак и без јаког прекида са системом старог законика, иде у сусрет тековинама савремене науке и савременог законодавства.

Због тога је замена старог законика новим стварно корак унапред у побољшању кривичног правосуђа Србије.

Али са овом ствари потребно је хитати из разлога како општег, тако и специјалног карактера. Откако је пројекат израђен, протекло је десет година, и није потребно ову застарелост повећавати, јер је то штетно и по судски рад и по народно правно осећање и по предавање и изучавање права.

За судски је рад то штетно, прво, зато, што ће бити мање савршеним и корисним оно правосуђе које се врши по старим нормама, онда кад се у пројекту новог законика налазе норме, које више одговарају новим захтевима живота у ствари су много боље; и друго зато, што најбољи судски радници морају да примењују право које је у снази са убеђењем да је њихов рад користан и праведан, и са вером у закон да се у даном тренутку остварује моћна правна истина. А где ће бити то убеђење и та вера, ако судија зна да се те норме које он примењује јављају у многим односима сувише застареле и незгодне, а да су место њих, у циљу побољшања правосуђа израђене друге нове норме? Нећемо говорити већ о случајевима, када оптужени или његов бранилац могу рећи суду да нови пројекат потпуно друкчије гледа на ову или он ствар него ли стари закон, и да готово није згодно човека казнити по одредбама које су званично по изради пројекта признате као рђаве. Такви случајеви су, разумљиво, врло неповољни, али се не дају избећи, ако се спречи спровођење у живот новог већ готовог и званично оштампаног законодавног материјала.

Штетно је то и по народно правно осећање које законодавац треба да задовољи и да га ствара на савршенијим образцима, а не на већ застарелима па и незгоднима.

Штетно је то, најзад, и по научни рад и предавање права. Кривично-догматички рад, врло важан у погледу систематизације садашњег права и његовог научног обрађивања, природно се задржава и чак губи се, јер је тешко одушевљавати се разрађивањем права које је унапред осуђено на пропаст, знајући да ће се рад показати застарелим и изгубити већи део свог значаја, чим већ готови пројекат постане закон. Криминално-политички рад такође постаје тежак, јер научно напредовање треба да не буде изван времена и простора; ово напредовање мора да излази из одређених правних прописа, који важе у дотичној држави у дотично време. Као што је тачно забележио још у почетку XIX столећа А. Feuerbach, а још јаче нагласио један од најважнијих представника криминалне политике, v. Liszt, „Криминална политика без тврде уздице позитивног права врло лако се може претворити у површни и апстрактни рационализам, који без крме плива по таласима“.

Али са каквим позитивним правом може рачунати криминална политика у прелазном периоду? Садашњим? Али оно је осуђено на пропаст, а, у осталом, није ни интересантно, јер одмах уза њ стоји готови и много савршенији пројекат који врло брзо може постати као позитивно право. Од пројекта? Али пројекат још није закон; до његова ступања на снагу може проћи, ма из каквих разлога, доста времена, и, у том случају, у њега могу бити доцније унесене велике и битне измене, и на сваки начин то је још право будућности, а не позитивно право које има обавезну снагу.

На крају, и за правничко предавање је стање ствари које смо ми горе навели такође врло штетно. Задатак који имају⁶ Универзитети биће компликован. Развитак правничког мишљења стоји у вези са усвајањем одређених правних основа, али баш те одређености и нема, када се основи садашњег права више или мање разликују од основа већ готовог пројекта.

Још је сложенија ствар са припремањем правника за њихов будући рад. Ако организујемо ово припремање на подлози садашњег права, то ће се одмах по замени овог права новим наше припремање показати као непотпуно, и то ће бити у толико вишем степену, у колико су веће стварне измене које је донело собом ново право. Ако би се задржали на пројекту новог законика, правосуђе ће вршити правници који не познају садашње законодавство своје земље, што није, разуме се, могућно.

6 Проблем пројекта казн. закона.

Зато се мора унети у предавање паралелизам и спроводити га систематски, али то врло много компликује рад ученика и прави мање јасним и развојним њихове представе односно државних прописа, који регулишу савремени правни живот.

Изложени разлози заједничког карактера, како видимо, императивно износе неопходност да се што брже донесе и ступи у живот тај нови казни законик, који већ десет година постоји као пројекат.

Али, осим тога, имају се и разлози специалног карактера.

Када је комисија радила пројекат казног законика, она га је спремила само за Србију. Сад имамо велико Краљевство, које је ујединило Србију, Хрватску, Словеначку и друге крајеве. У великом делу уједињених земаља важи (ма са каквим додатцима и изменама) стари аустријски казни законик; Црна Гора има свој нови засебни законик, и тако на земљишту Југославије постоје сад три кривична законика (не узимајући у обзир земље, где се примењују мађарски и турски закони).

Изједначење материалног Кривичног Права намеће се, због тога, као неодступно и неопходно; ова неопходност постоји већ независно од форме државног уређења, кад је у питању признат принцип државног јединства, јер је потпуно неприродно да се на земљишту једне исте државе у појединим крајевима сматра као злочин оно што се у другом рачуна као дозвољено, или у појединим крајевима једно дело повлачи собом велику казну, а у другим – малу или готово никакву.

Као што смо горе видели, стварање једног кривичног законика предузела је и хитно по своје уједињењу свршила Немачка, ма да се она склопила у т. зв. савезну државу, која је сачувала поједине краљевине и кнежевства и међу њима полусуверену Баварску. Аустрија је широку аутономију појединих земаља сједињавала са јединством кривичног законика. Швајцарска, премда се јавља као савез појединих кантона, који врло љубоморно штите традиције своје унутрашње независности, не гледајући на то што тамо постоје три народности (француска, немачка и талијанска), јако тежи јединству кривичног законика, па и брзо ће остварити овај задатак.

Према томе, ма како би се дефинитивно сложило државно уређење уједињеног Краљевства у блиској будућности, оно је несумњиво *једна држава* која се у националним и културним односима јавља несравњено више јединствена, него све горе поменуте државе.

Због тога, за уједињено Краљевство проблем изједначења права у опште, а особито кривичног права, јавља се као безуслован, а остварење овог проблема – као неодложно.

Кад не би било новог пројекта српског казног законика, разуме се, изједначење би наилазило на тешкоће: мучно да би била корисна замена застарелог аустријског Кривичног Права у Хрватској и Словеначкој исто тако застарелим и у многим односима несавршеним правом Србије; чак незгодно би било заменити истим правом нови кривични законик Црне Горе.

Али сад ових тешкоћа нема: већ спремљени пројекат српског законика, и поред свих његових недостатака, непосредно стоји изнад свих других садашњих казних законика у Краљевини С. Х. С., због чега би његово ступање на снагу имало за резултат не само боље кривично правосудје на целокупном земљишту државе, већ и задовољавање највећих државних потреба, које смо горе споменули.

Али увођење у живот новог модерног законика у замену за застарело право не може се остварити одмах: За такву битну реформу потребни су претходни радови, и неопходан је претрес читавог материјала, јер је пројекат израђен само за Србију где се

рачунало, у главном, са правним институцијама и заводима Србије. Пројекат се мора сад адаптирати потребама целе Југославије.

Због тога, и нарочито због жеље да се што пре дође до законодавног изједначења у Краљевству С. Х. С., јавља се мисао, да се за неко време задовољи прелазном реформом која би се састојала у проширивању данашњег српског казненог законика на целу државу, наравно, са неопходним изменама.

Али би то, по нашем мишљењу, имало великих незгода.

Ако би се, прерађујући садашњи законик, задовољили недовољним исправкама, то би будуће кривично правосуђе ипак задржало доста дефекта садашњег права и не би се показало на потребној и жељеној висини. Ако би пак при преради биле исправљене све погрешке садашњег законика и на тај начин он одговарао захтевима савремене науке и савременог законодавства, то би значило по други пут радити исти посао који је био свршен израдом пројекта српског кривичног законика, и такав би рад, несумњиво, тражио много више времена него ли што ће требати за брзи претрес већ готовог пројекта и за његово ступање на снагу.

Додајмо, даље, да се у другим државама које имају боље и много савршеније законе, него кривични законик Србије, журно израђују пројекти нових казnenих законика и, као што смо видели, припрема се њихово увођење у живот. Али није познат пример да која држава, имајући пројекат, који одговара савременим потребама, не би тежила његовом ступању на снагу, и бавила се исправкама старог закона. Нешто подобно (али само подобно, и не истоветно) учинила је 1903 г. Русија, кад је само делимично увела свој нови законик, задржавајући за већину злочина примену својег старог законика са неким изузетним исправкама; ипак је ово искуство учинило у пракси много збрке и изазвало је заједнички протест представника науке, те с тога може да послужи само као жалосни негативни пример.

Не треба, даље, заборавити, да је српски пројекат био оштампан и постао познат ширим круговима, његов пак општи део био је чак преведен на немачки језик и оштампан у иностранству. Ако би изједначење кривичног законодавства Југославије било извршено проширивањем поправљеног српског казненог законика на целу државу, појмљиво је да би то изазвало у иностранству оправдано изненађење, а тешко је да би и у Хрватској, Словеначкој, Црној Гори и другим покрајинама ова идеја била симпатично примљена чак кад би српски законик био делимично и поправљен.

Још нешто. Ако би се остварила привремена реформа са местимичним поправкама српског казненог законика, то би се кроз неколико година јавила апсолутна неопходност за кореним реформом, т. ј. за доношењем новог модерног казненог законика. На тај начин, показало би се да, тек што је извршена промена правних институција у свима земљама, у којима српски казnenи законик није био до сада у снази, а већ брзо за тим јавља се потреба за реформисањем, према томе, за новом променом права. Појмљиво је колико би подобне измене биле корисне и за сталност правних појмова и осећаја код народа, и за судски рад, и за правосуђе у опште.

Најзда, истичу се и практични приговори противу увођења пројекта: обично се указује да спровођење у живот новог законика са новим казnenим системом тражи огромних трошкова и јавља се као немогућно, док код нас нису сagraђени нови казnenи заводи.

Али, ако се узму у обзир овакви приговори, свака озбиљна реформа кривичног правосуђа постаје немогућна и мора се одложити на дуго година, као што је био случај у Русији, где је због сличних приговора, задржато спровођење у живот новог кривичног законика на штету правосуђа. Много је боље о томе водити рачуна у специал-

ним одредбама приликом увођења у живот новог законика: тако се могу регулисати узајамни односи старих и нових врсти казни и показати судијама како се мора да врши замена таквих врста лишења слободе за које још нису готови казнени заводи. Па, осим тога, у последњим деценијама казнени системи, који постоје у појединим земљама, у толико су се приближили (заједно са кретањем интернационализације у Кривичном Праву), да, н. пр. прилагођавање казних завода у Хрватској и Словеначкој који су уређени на основу аустријског казног законодавства, ка систему који се заводи српским пројектом, са извесним изменама не прави никакве особите тешкоће, нити тражи ма каквих особито битних и компликованих реформи.

Напоследку, не треба заборавити да, осим застарелог материалног Кривичног Права, у Србији постоји још старије и врло рђаво кривично процесуално право. У колико ће брже бити свршен рад на новом казном закону, у толико ће то више утицати на брзо спровођење реформе процесуалног права. Савршенство и јединство судских установа и процесуалног Кривичног Права може бити потребније, са државног гледишта, за успех правосуђа него савршенство и јединство материалног права.

С тога, потпуно је појмљива и мора бити поздрављена одлука Министарства Правде да се радови на изједначењу како материалног, тако и процесуалног Кривичног Права сврше што хитније. Али, при брзом раду комисија, посао изједначење и усавршавања савременог кривично-правног стања тражиће још доста времена, јер и при најбољој вољи владе и парламента за овај посао, неопходан је и рад још неколиких инстанција (Државног Савета, парламентске комисије и парламентског пленума). И зато је хитност неопходна, јер, како је тачно рекао руски император Петар Велики: „одуговлачење је слично смрти“.

Али ипак није могућно само због хитности жртвовати суштину посла; изједначење кривичног правосуђа у уједињеном Краљевству С. Х. С. мора бити свршено не само по могућству хитно, већ и на најбољи и најпотпунији начин.

У области кривично-материалног права, као што смо горе навели, то је врло битно и врло благодарни задатак који треба да се сврши на основу српског пројекта.

***

Х

Рад наш је свршен. Мислимо да је сада оправдана та општа карактеристика пројекта коју смо дали од II. нашег нацрта. Творци пројекта су, у опште, врло добро решили свој компликовани задатак, и дали за Србију, у замену за застарели законик, такав пројекат, који у својим општим одредбама иде на сусрет тековинама савремене науке и савременог законодавства.

Али сада предстоји нови велики задатак. Проблем изједначења кривичног права у целокупној држави захтевао је претрес читавог материјала, јер се нови пројекат мора задовољити потребама уједињеног Краљевства, док је српски пројекат рачунао, у главном, само са правним потребама, институцијама, заводима и новчаним средствима у Србији.

На тај начин, поред неких измена које проистичу из разлике принципиелних научних погледа аутора претреса и редактора српског пројекта, ту су предложене поглавито такве измене, који су изазване проширењем државне територије, могућношћу због тога већег замаха у правном стварању, и неопходношћу да се води рачуна о прав-

ним потребама других уједињених земаља, о савременом стању њихових правних осећаја, навика, казних завода и т. д.

Поред осталог, нећемо заборавити да су у земљама, где су били у дејству, и ако са неким изменама, аустријски закони, материјално-правне институције биле такође доста застареле и стога траже више измена, које су неопходне да пуном снагом заштите друштвени поредак и да одговоре најбољим резултатима постигнутим на пољу науке кривичног права.

Сада, по наредбама б. Министра Правде г. Марка Трифковића и садашњег Министра Правде г. Марка Ђуричића ради нова комисија која има задатак да што брже претресе пројекат српског законика, који је узет за основ при изради новог казног законика за цело уједињено Краљевство.

Иста комисија ради на новим процесуално-кривичним законима на темељу до- тичних хрватских закона.

Кад радови комисије буду свршени и дођу у живот, решиће се и горе споменути велики задатак. На име, уједињено Краљевство добиће изједначено кривично право- суђе на основу нових и добрих материјалних и процесуалних закона.

У моменат, када се штампа овај нацрт, комисија радом коју је непрекидно руко- водио г. М. Ђуричић свршила је већи део свога посла. Потпуно су већ готови пројекат закона о уређењу судова, пројекат закона о извршењу казне, пројекат кривичног пос- тупка и пројекат општег дела казног законика.⁷

Због тога се можемо надати, да ће у најкраћем времену сва реформа кривич- ног правосуђа бити потпуно и срећно доведена до краја, и желимо да би свршетак овог посла послужио као један од темељних камена за уједињење и велику будућност Краљевине С. – Х. – С.

О новом општем делу казног законика дао је реферат друштву српских прав- ника члан комисије г. др. Д. Суботић. О принципијелном правцу рада комисије писао је проф. др. Д. Доленц (в. „Slovenski Pravnik“, 1920, št. 9. – 12., § 264 – 279, особ. § 267 – 268 и 270.), који се у опште потпуно сложио са нашим гледиштем на основне задатке реформе.

---

⁷ При претресу пројекта општег дела новог казног закона комисија је унела у текст српског пројекта (који су по поруци комисије прегледали проф. Т. Живановић и аутор ових редака) више измена и допуна, особито у казном систему и у неким дефиницијама.

Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу (СУКПП) одржало је од 22–24. септембра 2018. на Златибору LVIII редовно годишње Саветовање на коме су једногласно усвојени следећи

Закључци

1. Учесници Саветовања сматрају да постојећи нормативни оквир не обезбеђује довољне гаранције за независно и ефикасно функционисање правосуђа и да је кроз предстојеће уставне промене неопходно обезбедити гаранције за независно, непристрасно, стручно, одговорно и ефикасно функционисање правосуђа у Републици Србији.

2. Ефикасност кривичних поступака, и поред предузетих мера није на жељеном нивоу због чега је неопходно предузети кораке у циљу унапређања нормативног оквира, обезбеђења услова рада и обезбеђења инструмената одговорности носилаца правосудних функција.

На Златибору,
22. септембра 2018. год.

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 44

Edicija CRIMEN • Knjiga 43

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija *CRIMEN* • Knjiga 42

Edicija *CRIMEN* • Knjiga 41

U EDICIJI CRIMEN DO SADA OBJAVLJENO:

1. Ignjatović Đ.: PRAVO IZVRŠENJA KRIVIČNIH SANKCIJA (6 izdanja)
2. KORUPCIJA – OSNOVNI POJMOVI I MEHANIZMI ZA BORBU (Ilić G. ed.) (2 izdanja)
3. STANJE KRIMINALITETA U SRBIJI I PRAVNA SREDSTVA REAGOVANJA – I (Ignjatović Đ. ed.)
4. Pradel Ž.: ISTORIJAT KRIVIČNIH DOKTRINA (prevod. Perić O.)
5. STANJE KRIMINALITETA U SRBIJI I PRAVNA SREDSTVA REAGOVANJA – II (Ignjatović Đ. ed.)
6. Ignjatović Đ.: METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA KRIMINALITETA sa metodikom izrade naučnog rada (3 izdanja)
7. Delić N.: NOVA REŠENJA OPŠTIH INSTITUTA U KZS
8. Klark R.: KRIMINALITET U AMERICI (prevod Simeunović B.)
9. Simeunović D.: TERORIZAM (2 izdanja)
10. STANJE KRIMINALITETA U SRBIJI I PRAVNA SREDSTVA REAGOVANJA – III (Ignjatović Đ. ed.)
11. Pradel Ž.: KOMPARATIVNO KRIVIČNO PRAVO – Sankcije (prevod: Perić O.)
12. Ignjatović Đ.: TEORIJE U KRIMINOLOGIJI
13. Bajović V.: SPORAZUM O PRIZNANJU KRIVICE – Usporedno-pravni prikaz
14. Sabo D.: OD ANTROPOLOGIJE DO KOMPARATIVNE KRIMINOLOGIJE (prevod: Đokić I.)
15. Stojanović Z, Kolarić D: KRIVIČNOPRAVNO REAGOVANJE NA TEŠKE OBLIKE KRIMINALITETA
16. STANJE KRIMINALITETA U SRBIJI I PRAVNA SREDSTVA REAGOVANJA – IV (Ignjatović Đ. ed.)
17. Hulsman L., Bernat de Celis J.: IZGUBLJENE KAZNE (prevod: Đokić I.)
18. Ignjatović Đ., Simeunović-Patić B.: VIKTIMOLOGIJA
19. KAZNENA REAKCIJA U SRBIJI (Ignjatović Đ. ed.)
20. Felson M.: ZLOČIN I SVAKODNEVNI ŽIVOT (prevod: Lukić N.)
21. Wolfgang M., Ferakuti F.: POTKULTURA NASILJA (prevod: Ljubičić D.)
22. Zolo D.: KO KAŽE HUMANOST... Rat, pravo i globalni poredak (prevod: Katanić Z.)
23. KAZNENA REAKCIJA U SRBIJI II (Ignjatović Đ. ed.)
24. Ignjatović Đ.: KOMPARACIJA KRIMINALITETA I KAZNENE REAKCIJE: SRBIJA – EVROPA
25. KAZNENA REAKCIJA U SRBIJI III (Ignjatović Đ. ed.)
26. Delić N.: NOVA REŠENJA U POSEBNOM DELU KZ SRBIJE
27. Lukić N.: SUZBIJANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA
28. KAZNENA REAKCIJA U SRBIJI IV (Ignjatović Đ. ed.)
29. Stojanović, Z., Kolarić, D.: KRIVIČNOPRAVNO SUZBIJANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA, TERORIZMA I KORUPCIJE
30. Begović, B.: EKONOMSKA ANALIZA GENERALNE PREVENCIJE
31. KAZNENA REAKCIJA U SRBIJI V (Ignjatović Đ. ed.)
32. Ignjatović Đ., Simeunović-Patić B.: VIKTIMOLOGIJA – OPŠTI DEO
33. Džon Hauard: STANJE U ZATVORIMA (prevod: Ljubičić D.)
34. Vanja Bajović: O ČINJENICAMA I ISTINI U KRIVIČNOM POSTUPKU
35. Nils Kristi: GRANICE PATNJE (prevod: Vujičić N.)
36. KAZNENA REAKCIJA U SRBIJI VI (Ignjatović Đ. ed.)
37. Zoran Stojanović: POLITIKA SUZBIJANJA KRIMINALITETA
38. Tomas Matisen: ZATVOR NA OPTŽENIČKOJ KLUPI (prevod: Vujičić N. i Lozić A.)
39. Ivan Đokić: OPŠTI POJAM KRIVIČNOG DELA U ANGLO-AMERIČKOM PRAVU
40. KAZNENA REAKCIJA U SRBIJI VII (Ignjatović Đ. ed.)
41. Hal Pepinski: MIROTVORSTVO razmišljanja jednog radikalnog kriminologa (prevod: Stevanović A. i Vujičić N.)
42. KAZNENA REAKCIJA U SRBIJI VIII (Ignjatović Đ. ed.)
43. Нилс Кристи: НОРВЕЖАНИ СТРАЖАРИ СРПСКИХ ЛОГОРА НА СЕВЕРУ НОРВЕШКЕ 1942–1943. (превод: Буквић Р.)
44. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova (prevod Petrović M. i Stevanović A.)

UPUTSTVA AUTORIMA

1. Članci moraju biti originalni, do sada neobjavljeni niti (u celosti ili delimično) za objavljivanje u drugoj publikaciji predati tekstovi. Njihov obim ne bi trebalo da prelazi 1,5 autorski tabak (do 45.000 slovnih znakova, uključujući i praznine). Tekst pisati u elektronskoj formi latinicom u programu Word for Windows, font Times New Roman, veličina slova 12, sa duplim proredom, uključujući fusnote.

2. Tekstovi za rubriku Članci moraju sadržati: – na početku apstrakt obima do 20 redova i do pet ključnih reči; na kraju popis literature, rezime do 40 redova i ključne reči na engleskom jeziku. Budući da časopis objavljuje i radove na stranim jezicima, autori u tom slučaju treba da dostave apstrakt, rezime (summary) i ključne reči na tom jeziku, a redakcija Časopisa će obezbediti njihov prevod na srpski jezik. Svi tekstovi inače podležu stručnoj lekturi.

3. Pored odštampanog primerka – na stranicama formata A4; jednostrano, margine na vrhu i sa obe strane teksta treba da budu najmanje 3 cm – tekst treba poslati i na CD-u i/ili na e-mail redakcije.

4. Fusnote priložiti na posebnim stranama na kraju teksta; fusnote ne treba iznova numerisati od početka na svakoj strani već neprekidno.

5. Reference treba da sadrže sledeće podatke:

5.1. Reference za knjige:

Uopšte

J. Fawcett /1968/: *The Law of Nations*, London, p. 100

Prevodi knjiga

Pinatel Ž. /1964/: *Kriminologija*, Sarajevo [orig. Pinatel J. /1960/: *Criminologie*, Paris]

Zbornici

M. Sorensen (ed.) /1989/: *Manual of Public International Law*, London, pp. 12–15

Ponovljene reference

J. Fawcett: *op. cit.*, p. 40.

Uzastopne reference

J. Fawcett: *Ibid.*, p. 40.

5.2. Reference za tekstove u časopisima i zbornicima:

Članci u časopisima

D. Connell /1988/: Jurisdiction, *British Journal of International Law*, n° 4, pp. 2–18.

Prilozi u zbornicima

N. Kluwer /1995/: Subjects of International Law – in: *Manual of Public International Law* (M. Sorenson, ed.), London, pp. 40–100.

5.3 Reference za zakone i sudsku praksu

Preporučuje se citiranje prema nacionalnom metodu

5.4. Citiranje internet izvora

Pored navođenja internet adrese, potrebno je navesti i datum pristupa dokumentu

http://crime.about.com/od/sex/a/rape_myths.htm, 27. mart 2010.

6. Treba ostaviti prostor između naslova i teksta. Redosled odvajanja trebalo bi jasno naglasiti: glavna celina, prva pod-celina, druga pod-celina itd. Podele unutar poglavlja treba da budu zasnovane na sistemu 1.1.1., koji ostavlja mogućnost korišćenja sistema (a), (b), (c) unutar teksta. Numerisanje paragrafa treba izbegavati.

1. PRVA POD-CELINA VELIKIM SLOVIMA

1.1. Druga pod-celina potamnjena slova (bold)

1.1.1. Treća pod-celina u italic-u ili podvučena

1.1.1.1. Ostale pod-celine malim slovima

AUTHOR GUIDELINES

1. The contributions must be original, they may not be published or submitted elsewhere in full or in part. Articles should preferably have an overall length of one author's sheet (not more than 45 000 characters including spaces). Text to be in electronic form in latin in Word for Windows, font Times New Roman, font size 12, double spacing including footnotes.
2. Texts for the section Articles must have: abstract of not more than 20 lines and five key words; summary of not more than 40 lines and with key words (both in English) and list of literature at the end of the article. Considering the fact that in this journal contributions in foreign languages will also be published, authors of these texts should submit abstract, summary, key words in the language of the foreign text and the Redaction of the journal will provide their translation in Serbian. All submitted articles are subjected further to editing by the journal editorial staff.
3. Apart from the printed text – page format A4, only one side of each sheet of paper used, with margins on top and on both sides of at least 3cm – text should also be sent on CD or on e-mail address of the Redaction.
4. Submit footnotes on separate pages at the end of the text, do not restart footnote numbering on each page, but number them consecutively.
5. References should contain following details:
  - 5.1. References to Books:
    - General
      - J. Fawcett /1968/: *The Law of Nations*, London, p. 100
      - Collections of papers
        - M. Sorensen (ed.) /1989/, *Manual of Public International Law*, London, pp. 12–15
      - Repeated references
        - J. Fawcett, *op. cit.*, p. 40.
        - Subsequent references
          - J. Fawcett, *ibid.*, p. 40.
    - 5.2. References to texts in Journals and Collections of papers
      - Articles in Journals
        - D. Connell /1988/, Jurisdiction, *British Journal of International Law*, no 4, pp. 2–18.
      - Contributions in Collections of papers
        - N. Kluwer /1995/: Subjects of International Law – in: *Manual of Public International Law* (M. Sorenson, ed.), London, pp. 40–100.
    - 5.3. References to Legislation and Juridical Decisions
      - A method of citation according to the national method is recommended
    - 5.4. Citation of Internet sources
      - Beside the Internet address, date of access to the document should also be written
      - http://crime.about.com/od/sex/a/rape_myths.htm, 27. mart 2010.
  6. A space should be left between the headings and the text. The order of division should be indicated as clearly as possible: main division, first sub-division, second sub-division etc. The chapter division to be adopted is that based on the 1.1.1. system, which leaves the (a), (b), (c) system for use within the text. Paragraph numbering should be avoided.
    1. FIRST SUB-DIVISION IN MEDIUM CAPITAL
      - 1.1. **Second sub-division in bold lower case**
        - 1.1.1. *Third sub-division in italics or underlined*
          - 1.1.1.1. The remaining sub-divisions in medium lower case

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

(IX) 3/2018 str. 243–350

CONTENTS

ARTICLES

- Igor Vuković, Blasphemy and Criminal Law – Freedom of Expression
vs. Offending Religious Feelings 247
- Ivana Stevanović, Nikola Vujičić, Community Service and Suspended
Sentence with Protective Supervision in the Republic of Serbia
versus Recidivism. 267

REVIEW ARTICLES

- Elvio Ceci, Analiza organizovanog kriminaliteta: Kamora 285
- Karolina Całkowska, Američki kazneno popravni sistemi na početku
19. veka u očima evropskih intelektualaca 303

LEGISLATION AND JUDICIAL PRACTICE

- Maja Novković, in cooperation with Predrag Kuzmanović, Work
Program Based on the Convicted People and the Dogs Interaction . . . 321

FROM THE HISTORY OF CRIMINAL JUSTICE

- Mihailo P. Čubinski, The Problem of Equalization of Yugoslavian Law
and the Basic Provisions of the Serbian Draft Criminal Code 337
- Conclusions of the LVIII regular annual Conference of the Serbian
Association for Legal Theory and Practice. 350

ISSN 2217-219X

